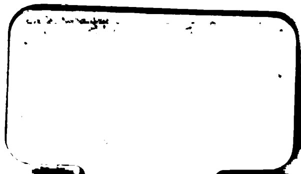

ÆDES CHRISTI
in Academia Oxoniensi

SKÝRSLA

UM

FORNGRIPASAFN ÍSLANDS

Í REYKJAVÍK.

I.

1863—1866.

GEFIN ÚT

AF

HINU ÍSLENZKA BÓKMENTAFÈLAGI.

KAUPMANNAHÖFN.

Prentuð hjá S. L. Möller.

1868.

FORNGRIPASAFN

ÍSLANDS.

SKÝRSLA

UM

FORNGRIPASAFN ÍSLANDS Í REYKJAVÍK.

1863—1866.

SIGURÐUR GUÐMUNDSSON

SAMDI.

Eptir að hin danska fornleifanefnd var stofnuð, snemma á þessari öld, og vísir til forngripasafns var kominn hjá Dönum, þá tók nefnd þessi brátt að hyggja til forngripa hèðan af Íslandi. Einkum hafði hún augastað á kirkjum, og útvegaði jafnvel stjórnarbrèf um að friða forngripi í kirkjum hèr á landi, svo að þeim yrði eigi glatað nè fargað nema til forngripasafnsins í Kaupmannahöfn[1], og var jafnframt skorað á Íslendínga, einkum klerka, að selja af hendi fornar leifar. Einstakir hinna greindari og betri manna þá á Íslandi gátu skilið það, að í forngripunum mundi vera andlegur fjársjóður fólginn, en þeir sáu þó engi önnur ráð til að bjarga þeim en að láta þá fara sömu leiðina, sem svo mörg ágæt handrit voru komin á undan, það er að segja til Kaupmannahafnar, og eigi allfáar fornleifar voru sendar til forngripasafnsins þar. Með því móti hafa eflaust margir ágætir gripir frelsazt frá eyðileggíngu, sem eru nú vel geymdir

---

[1]) Þrjú kansellíbrèf 19. April 1817, prentuð í Lagasafni Íslands VII, 669—671; — umburðarbrèf fornleifanefndarinnar í Kaupmannahöfn sent stiptsyfirvöldunum á Íslandi 5. April 1817, sst. bls. 658—661.

í opinberu safni, sem menn eiga aðgáng að, en þó verða þeir eigi Íslendíngum eins að notum og æskilegt væri, vegna þess að vèr höfum enn enga skýrslu um, hversu margir eða hverir hlutir eru komnir frá Íslandi, eða hver tala er á þeim í safninu, eða hvernig á þeim stendur. Þar að auki voru helzt sendir þángað þeir gripir, er sízt var hætta búin, nefnilega frá kirkjunum. Færri voru þeir þó hèr á landi, er kunnu að meta fornmenjarnar, og þóttu þær of auðvirðilegar til að „forframast" með því að fara úr landi. Þessi andlega deyfð hefir orðið til að glata mörgum ágætum gripum[1], en eigi að síður eigum vèr þó henni að nokkru leyti að þakka, að enn eru eptir talsverðar fornleifar í landinu. Nokkru síðar fór mjög að fara í vöxt tala erlendra manna, er ferðuðust hèr um land, og ymsir þeirra hafa orðið fengsamari á fornleifunum en forngripasafnið í Kaupmannahöfn; hafa þeir margir hverir með ymsu móti snapað saman mörgum ágætum gripum, haft á burt með sèr, og látið þá í prívatsöfn eða einkasöfn sín, þar sem þeir liggja grafnir, og eru að eins einstökum mönnum til augnagamans, en vísindunum og Íslandi til einkis gagns. Mèr gat eigi annað en gramizt að sjá, hvernig fornmenjar vorar fækkuðu og hurfu árlega, bæði á þenna hátt og fyrir hirðuleysi einstakra manna, því öll sú aðferð, er menn almennt híngað til hafa haft með fornmenjar, miðar í raun og veru til hins sama, hvort heldur menn safna saman fornmenjum til að selja þær útlendum hverjum sem hafa vilja, sèr í hag, og það opt fyrir hálfvirði, eða menn smíða úr þeim, eða láta þær fúna og grotna niður í hirðuleysi, eða þá að menn hafa sömu aðferð og með bækurnar, að menn safna þeim einn og einn maður hèr og hvar út um landið, og þykjast hafa

[1]) Eg hefi t. a. m. skýrslur um hèrumbil tuttugu tjöld og undir 60 vopn, er glatazt hafa í minni þeirra manna, er nú lifa, eða litlu áður.

mætur á þeim, en sjá ekki um að þeim sè borgið; bera síðan erfingjarnir þær optast á hauginn, eða selja þær útlendum, þegar hinir eru dauðir. En að safna því öllu á einn stað, og að láta þeim þar verða borgið, sú alþjóðlega hugmynd er enn ekki vöknuð nema hjá einstökum mönnum[1].

Til þess að koma í veg fyrir, að landið yrði þannig gjörrúið gersemum sínum, sá eg engin önnur ráð, en ef stofnsett yrði á ÍSLANDI sjálfu ÍSLENZKT FORNGRIPASAFN; en auðsèð var, að það var enginn hægðarleikur að koma slíku á. Íslendíngar eru optast tregir til að trúa fyr en þeir taka á, og það er varla ofsagt, að þeir vantreysta margir hverir alltof mjög kröptum sínum, svo að þó eg, eða einhver annar, hefði farið að boða evangelium slíks forngripasafns, mundu fáir hafa orðið til að ljá því eyru, meðan það hefði eigi orðið staðfest með sýnilegum stórmerkjum. Til þess því að geta komið slíku safni á þurfti fyrst að fá einhvern álitlegan vísi, er væri svo markverður, að allir skynsamir menn hlyti að sjá og skilja, að hugmyndin um íslenzkt forngripasafn væri eigi eintómur hugarburður. Nú bar svo vel í veiðar, að nálægt Baldursheimi við Mývatn fannst um sama leyti merkilegt dys frá heiðni. Fyrir meðalgaungu Jóns Sigurðssonar á Gautlöndum, alþíngismanns, fèkk eg skýrslu um fund þenna eptir Arngrím Gíslason bókbindara á Grænavatni, og fylgdu uppdrættir. Skýrslu þessa gaf eg með nokkrum athugasemdum út í Þjóðólfi, (14. árs nr. 17—18 10/4 62), og í næsta blaði (s. á. nr. 19—20 24/4 62), kom eg fram með „Hugvekju til Íslendínga" útaf fundi þessum, og reyndi í henni til að leiða mönnum fyrir sjónir nauðsyn og nytsemi forngripasafns á Íslandi. Enn fremur brýndi eg þetta bæði munnlega og skriflega fyrir kunníngjum mínum og

---

[1]) Sjá nr. 245.

öðrum, sem eg hafði færi á. Til þess að leggja hyrníngarsteininn í þvílíkt safn varð fyrstur kandidat Helgi Sigurðsson á Jörva, núverandi sóknarprestur að Setbergi. Hann ritaði stiptsyfirvöldum Íslands til brèf 8. Januar 1863, og bauðst til að gefa fimtán gripi sem stofn til íslenzks forngripasafns, með því aðalskilyrði, að Stiptsyfirvöldin tæki að sèr umsjón safnsins. Þetta brèf er þannig látandi:

„Allir góðir Íslendíngar, sem hafa þekkíngu og ást á fornfræði og fornmenjum, munu vera á mínu máli um, að nauðsynlegt sè og fagurt að viðhalda þeim fáu fornmenjum, er enn kynnu að finnast í landinu, og munu þeir vera auðhvattir til að láta það ásannast í verkinu. En jafnframt má og gjöra ráð fyrir þeim mönnum, er skortir greinda þekkíngu, þótt þeir annars opt hafi góðan vilja. Margir þeirra eru meðal almúgamanna, og hafa opt, fremur en hinir, einstaka gamla hluti handa á millum, finna þá eða eignast við yms tækifæri. Um þá er nokkuð öðru máli að skipta, því hjá þeim geta opt gamlir hlutir liðið undir lok, sökum þekkíngarleysis, og veit eg þartil of mörg dæmi. Sökum þessa mundi máske ekki þykja úr vegi, að drepið væri lítið eitt á allsherjar-þýðíngu fornmenja, áður en ítarlegar yrði vakið máls á viðhaldi íslenzkra fornmenja.

Fornmenjarnar lýsa á sinn hátt, eins og fornsögurnar á sinn, fornöldunum, og leiða þær sem sýnilegar og áþreifanlegar fram fyrir sjónir manna; lýsa þær þannig, hver um sig, öld þeirri, er þær eiga að rekja aldur sinn og kyn til (t. d. steinvopn steinöldinni, koparvopn koparöldinni, járnvopn járnöldinni, og svo er um hverjar aðrar fornmenjar: allar þær lýsa aldar sinnar kunnáttu, smekk, hugsunarhætti o. s. frv.). Þær eru í svipuðu sambandi eða hlutfalli við fornsögurnar, sem mannamyndir eru við æfisögurnar, að því leyti þær ná til: bezti túlkur sagnanna, lýsa opt betur, en nokkur

saga getur, fornöldinni, eru hinar beztu, já stundum hinar einustu leiðarstjörnur sagnaritara, fræðimanna og listamanna, þar sem sögur og sagnir eru óljósari, ófullkomnari, óáreiðanlègri eða með öllu tapaðar, svo fornöldin er hulin sögulegri dimmu.

Sökum þessa og þvílíks, er eg ekki vil orðlengja í þetta sinn, hafa allar mentaðar þjóðir hinar mestu mætur á fornmenjunum, safna þeim hvaðan sem þær geta, raða þeim niður hjá sèr, samkvæmt aldri þeirra og öðrum einkennum, geyma þær svo mjög vandlega, og leggja opt og óspart mikið fè og fyrirhöfn í sölurnar. Jafnframt láta þær sèr annt um, með ritgjörðum og fleiru, að útbreiða meðal alþýðu sem greinilegasta þekkíngu á fornöld og fornmenjum. Fá þær þannig alla alþýðu í fylgi með sèr, og launa mönnum fornmenjar og önnur fornfræðastörf. Landstjórnin og heldri menn leggja og sitt fram. þetta sýna fornmenjasöfnin í öllum hinum heldri borgum Norðurálfunnar. þetta sýna fornfræðafèlögin, fornfræðaritin og störfin í hinum mentuðu ríkjunum. þannig geta þjóðirnar sjálfar sèð og sýnt öðrum fjarlægar og horfnar aldir (líkt og leikurinn hið mannlega líf), og einsog leidt þær fram úr gröfinni. Skapa þær sèr þannig mikið gagn og gaman, mikla frægð og aðsókn lista og vísindamanna; því fornmenjarnar eru hið sama fyrir listamanninn sem vísindamanninn, og sèrílagi sagnaritarann, því báðir þeir leiða í ljós fornaldirnar, hver á sinn hátt.

þó að allar fornmenjar hafi sitt gildi, hvaðan sem þær eru ættaðar, eru þó hverri þjóð gagnlegastar og kærastar þær hinar sömu, sem ættaðar eru fra fornöld hennar og gömlu þjóðerni; og því kærari eru, eða ættu þær að vera þjóðinni, sem hún hefir varðveitt meira af þessu gamla þjóðerni, og hvílir fremur við fornöldina, eins og t. d. Íslendíngar. Henni, þ. e. hverjum einum af henni, er og jafnskylt að gæta fornmenja sinna (er

hún á með fyllsta rètti) sem fornaldarsagna sinna og þjóðernis. Því sè þeirra ekki gætt, er að því vísu að gánga, að þjóðerni það, sem á þeim er byggt, verður á völtum fæti.

Að vísu er nú aðeins á styzta hátt drepið á ágæti fornmenjanna (er annars væri nóg efni í heila bók), og þær mætur, er mentaðar þjóðir hafa á þeim og eiga að hafa, ef þær vilja vera í tölu mentaðra þjóða; en eg hygg þó að það, sem þegar er á drepið, nægi þó til að sýna þeim, er lítils eða einkis meta fornmenjar, eða eru hirðulausir með þær, sökum þekkíngarleysis á ágæti þeirra, að verðugt sè, nauðsynlegt og fagurt, að sýna fornmenjunum hina mestu alúð með eptirtekt, hirðusemi og geymslu á þeim, og að enginn sè verðugri til að eignast þær hjá manni en föðurlandið; því eg gjöri ráð fyrir, að það hafi öflugan vilja til að eignast þær, vit og getu til að geyma þær og nota.

Af því eg hefi nú farið svo stuttlega yfir, að eg hefi orðið að sleppa mörgu — þótt eg voni, að slíkt þurfi ekki að valda misskilníngi — hefi eg og sleppt að geta þess, hverir hlutir að væru fornmenjar; því eg þóttist gánga að því vísu, að flestir vissu hvað almennt skilst við fornmenjar. Hirðuleysi á þeim áleit eg sjaldnast vera sprottið af þesskyns þekkíngarleysi, heldur einkum og optast af vanvizku á þýðíngu þeirra, þ. e. að hvaða gagni o. s. frv. þær væru. En væru nokkrir þeir, er ekki vissu hverir hlutir teldust til fornmenja, skal þess aðeins getið, að í þrengri merkíngu eru til fornmenja taldir allir talsvert eða mjög gamlir hlutir (svo sem einnar eða fleiri alda gamlir), hvers kyns sem vera kynnu, og úr hverju helzt sem þeir eru (járni, kopar, trè, steini, silfri, gulli o. s. frv.), einkum þeir, sem mannaverk eru á og hafa haft einhverja þýðíngu, eða verið hafðir til einhvers á sínum tíma. En einkum eru það hlutir þeir, sem fundizt hafa, eða geymzt, í jörð

eða á, frá fornöldinni, t. a. m. vopn, smíðar, föt eða vefnaður, skurðir, rúnir, rúnasteinar, forneskja og galdur o. s. frv. Hlutir þessir eru því fremur fornmenjar, sem þeir eru eldri og markverðari.

Eg vakti upphaflega máls á íslenzkum fornmenjum. En hvað er þá í stuttu máli um þær að segja? — Lítið, og að nokkru leyti ógeðfelt. Þær eru nú fáar orðnar til í landinu, að því menn vita til, og veldur það því, að ymsar þeirra hafa verið látnar fara út úr landinu á ymsum tímum, til Dana eða annara útlendínga, fyrir lítið eða ekkert; sem og einnig það, að sumar af fornmenjunum hafa fyr eða síðar verið teknar til úrsmíðis, eða með annari ummyndun verið gjörðar óþekkjanlegar, og sem fornmenjar þýðíngarlausar, af sjálfum landsmönnum; í stuttu máli: þeim hefir verið tortýnt[1]. Og þá má nærri geta, að þeim hefir aldrei verið safnað í sjálfu landinu, nema, ef vera skyldi, lítið eitt hjá einstöku manni, og hefir það þá, að honum liðnum, optast tortýnzt eða farið víðs vegar, af því eigandinn ekki bar umhyggju fyrir viðhaldi þeirra eptir sinn dag, og þeir, sem þá hlutu þær, sýndu þeim litla eða enga alúð. Aptur eru dæmi til, að þó mörgum hafi verið laust í hendi með fornmenjar, af því þeim ekki gat hugkvæmzt hvað bezt væri að gjöra við þær, eða og mötttu þær minna en vert var, þá hefir stöku manni þókt mjög vænt um þær, sem menjagripi frá fornöldinni, og því ekki viljað farga þeim, enda til þeirra manna, er líklegri voru, en hann, til þess að sjá þeim farborða. Þó hefir sá hinn sami ekki hugsað um, að sjá þeim framvegis borgið, svo allt hefir borið að sama brunni. Á seinni tímum hafa að vísu margir metið

---

[1]) Svona fór um spjót, er fannst í Grettisodda (þar sem Grettir barðist við Mýramenn); svona um klótið af sverði Snorra goða, og mart fleira.

mikils fornmenjar, og ekki viljað þær glötuðust, en þeir hafa ekki sèð neinn betri veg til að viðhalda þeim, en, eins og fyr var drepið á, að senda þær Dönum. Þeir áttu að eiga þær og sjá um þær, eins og fleira. Nefndum mönnum, er þannig hafa þókzt sjá fornmenjunum bezt borgið, hefir þókt vanta góðan geymslustað fyrir þær í landinu; og þótt sumum ekki hafi þókt öll vandkvæði á því, hafa þeir haldið, að til lítils væri að fara að safna fáeinum fornmenjum, annaðhvort af því þeir hafa örvænt um, að fleiri mundu svo gjöra, eða þeir hafa ekki gætt þess, að mart smátt gjörir eitt stórt. Í stuttu máli: gamla skoðunin sýnist alltaf hafa verið ríkust sú, að íslenzkum fornmenjum væri bezt borgið hjá Dönum, og að hún hafi haldizt við, síðan Árni Magnússon safnaði og færði Dönum allar þær fornsögur og handrit, bæði á pappír og kálfskinni, er hann gat fest hendi á, um allt landið. En þó þessi skoðun væri rètt á dögum Árna Magnússonar, þegar mikið þekkíngar- og hirðuleysi á fornmenjum drottnaði, gat hún, að rèttu lagi, ekki átt við á seinni tímum, þegar margir í landinu voru farnir að hafa mætur á íslenzkum fornmenjum; því þá sýndist sem menn hefðu átt að fara að safna þessum fornmenjum fyrir í landinu, eptir því sem kraptarnir þartil uxu, þó það, eins og kunnugt er, ekki væri gjört.

Því þótt mart af fornmenjum hafi glatazt, hefir þó til þessa nokkuð verið til af þeim í landinu. Og utan að þessu, sem til var eða er, var vegur að halda. En það hefir eins farið í þessu falli sem fleiru, að gamli vaninn er ríkur, og á opt lángt í land að breytast til batnaðar. Á þetta sèr ekki fremur stað í Íslandi en mörgum öðrum löndum. Og hafi nú þessu þannig verið varið á seinni tímum, eins og nú er vikið á, hvað íslenzkar fornmenjar áhrærir, er ekki að furða, þó minni alúð væri lögð við þær á fyrri tímum, og mart

af þeim hafi þá glatazt, eins og fyr er minnzt á. Því geta allir nærri, sem þeim tímum eru kunnugir. Og er mönnum það, einsog fleira á þeim tímum, virðandi til vorkunar, sökum þess að þá var þjóðarandinn orðinn svo mjög niðurkæfður og úrkynjaður, af öllum þeim hörmúngum, er dunið höfðu yfir landið öld eptir öld, vegna óheppilegrar stjórnar á landinu og annara landplága. Og þegar svona stóð á, var naumast ætlandi til að öðruvísi færi, eða að fornmenjarnar hefðu betri afdrif en svo mart annað ágætt. Hèr er að vísu stuttlega yfir sögu farið um afdrif íslenzkra fornmenja híngaðtil, en þó, að ætlan minni, svo mikið sem nauðsyn ber til; enda er það, sem hèr er sagt, meðfram og einkum sagt í því skyni, að ókunnugir menn, einkum útlendir ferðamenn, ekki þurfi að bregðast ókunnuglega við, þótt þeim bregðist von sín um, að sjá fjársjóð eða safn af fornmenjum í landinu, þótt þeir annars (þ. e. ef öðruvísi hefði verið ástatt), hefðu haft ástæður til að vænta þess í fornsögulandinu mikla.

Eins og það er geðfelt, að eiga fræga fornöld, eins er það ógeðfelt, að eiga ekkert fornmenjasafn, nè geta sýnt útlendum mönnum, er koma til að skoða okkar nafnkunna land, neitt þvílíkt. En eins er varið með þetta, einsog annað, er vèr ekki höfum getað öðlazt, að ekki tjáir þar um að fást, og ekki verður það aptur fengið, sem mist er til fulls. En úr mörgu má bæta, og svo má segja um þetta. Hèr og hvar á landinu eru enn til fornmenjar, ef vel er leitað, þó þær sèu, eins og við er að búast, mjög á sundrúngu. En enginn getur sagt, hvað þær sèu margar, eða hve markverðar, fyr en þeirra er leitað með alúð og þær geymdar vel og notaðar. Látum því ekki ásannast, að vèr lengur sèum hirðulausir með þær fáu fornmenjar, er sumir af oss enn kynnum hafa handa á milli, vita af eða finna. Höldum þeim saman og munum eptir

því, að mart smátt gjörir eitt stórt, að þetta fáa, ef saman kæmi í eitt, getur orðið mart, getur orðið að safni, er bæði væri þjóðlegt og í marga staði markvert. Hlynnum því af alefli að þessum dýrmæta fèsjóði. Reynum til að safna fornmenjum og koma saman á einn stað. Leggjumst á eitt í þessu, og hver leggi sitt til, af þeim er það geta, og láti í tè, þó ekki sè það nema einn forngripur eða fáir. Höfum því betri von um hlutteknìng annara og aðstoð, sem áform þetta er nauðsynlegt og fagurt, og margir ágætismenn eru í landinu. Vitum og, að margir af alþýðu eru farnir að skilja í ágæti fornmenjanna, og meta þær, ef til vill, á við fornsögurnar, eins og þær líka eiga skilið, og væntum því, að þessir menn geti á sinn hátt, engu síður en mentuðu mennirnir á sinn, orðið hinir beztu aðstoðarmenn fyrirtækisins. Þess vegna er ósk mín og von til allra Íslendínga, er eg veit að sjá nauðsyn á íslenzku forngripasafni engu síður en eg, og óska þess af heilum hug: 1) að þeir komi inn hjá sem flestum, þar sem þess þarf, verðskuldaðri virðìng, þekkìng og ást á fornmenjum landsins; — 2) að þeir sèu í fyrirspurn um fornmenjar þessar, og nái til sín því af þeim, sem unnt er, til þess að frelsa allt þvílíkt frá mögulegri glötun. — 3) að þeir verði samtaka í og samráða um, að safna öllum þessum fornu hlutum (eða myndum, uppdráttum og lýsíngum af þeim hlutum, er ekki yrði safnað) svo fljótt, sem auðið er, saman á einn stað í landinu, og þannig leitast við að landið geti eignazt íslenzkt fornmenjasafn. Þetta safn, svo lítið eða mikið sem það yrði, ætti að vera á helzta stað í landinu og í einu lagi. Og staður þessi er, að ætlun minni, sjálfsagt Reykjavík, og ber einkum tvennt til þess: 1. þángað koma flestir, bæði inn- og útlendir menn, til þess að sjá safnið eða hafa gagn af því. — 2. þar fæst að líkindum bezti geymslustaður fyrir þvílíkt safn, einkum

þegar hið nýja bókhlöðuhús yrði þar fullgjört. Ættu þá stiptsyfirvöldin og bókavörður stiptsbókasafnsins (eða, ef betur þætti við eiga, annaðhvort í bráð, eða vegna breyttra kríngumstæða, 2—3 af skólakennurunum) að hafa jafnt umsjón yfir þeim sem bókunum. En það segir sig sjálft, að ekki mætti ljá út neitt af fornmenjunum, enda mun það hvergi gjört, þar sem slík söfn eru. En þetta á heima meðal ákvarðana um geymslu á safninu.

Nýnefnd ósk mín er sprottin af laungun minni og vilja að hlynna að fornmenjum okkar. Og af því eg hefi jafnan haft mætur á þeim, og verið í fyrirspurn um þær, hefir mèr tekizt að eignast fáeina þesskyns hluti, er eg, samkvæmt tilgángi greina þessara, skal nánara skýra frá, svo þeir sýni, hvaða árángur orðið hefir af viðleitni minni. En ekki getur verið ætlan mín, að þessu sinni, að skipta hlutum þessum í flokka, eptir aldri þeirra eða gildi — því til þess þurfti ítarlegri rannsókn; en hèr er rúm eða tími til — heldur ætla eg fyrst að geta þeirra, sem eru úr trè eða horni, og því næst þeirra, sem eru úr málmi, og seinast tveggja (pergamenta eða) kálfskinnsblaða, og loksins kvers með forneskju á. Hlutirnir eru þá þessir:

1. Stokkur, skorinn með svo kölluðu höfðaletri; og er á hliðum hans nafnið: Steinvör Sveinsdóttir; á botninum ártalið með rómversku letri: ANNO MDCXCIV, og í línu þar undir: ÞANN XXXI MARTI. Á lokinu er bara forn skurður. Stokkur þessi er einn af gömlu spónastokkunum og smíðaður handa nefndri konu (óvíst hverri)[1]. Eru því endar hans kringlóttir útskotnir (fyrir spónablöðin). Útúr endum þessum er með skurði myndað fyrir drekahöfðum (uppáhaldsmyndum fornaldar-

---

[1]) Steinvör dóttir sira Sveins á Barði átti Ólaf sýslumann Einarsson í Skaptafells sýslu; hún andaðist 1716. Espól. Árb. IX, 32. J. S.

innar), og sèst þar mótað fyrir tönnum og augum. Stokknum hefir verið skipt sundur í miðju að innan, og er því lokið í tvennu lagi, og leikur hvert þeirra fyrir sig á ási úr bólu til beggja enda. Þegar eg eignaðist stokkinn, er mun verið hafa eign forfeðra minna í Vogi, var annar endinn og annað lokið fúið af honum. En eg setti þetta hvorttveggja á, í líkíng hins endans. Gamla fólkið, helzt ríkisfólk, hafði þvílíka stokka til að geyma í spæni sína, er það átti mikið af og hafði handa gestum. En spónaeignin hefir mjög staðið í hlutfalli við nautafjölda í landinu, sem miklu meiri var á fyrri öldum en seinna.

2. Lítill kistill, allur með gömlum skurði, og ártalinu 1771 innanvert á lokinu. Fyrir honum er trèfluga með fornum svip. Hjörur hans og læsíng er sjálfsagt ýngra en kistillinn. Slíkir kistlar, allir útskornir, voru pallkistlar gamla kvennfólksins, á þeim tímum, sem venja var að skera út allt, sem fagurt átti að vera.

3. Trafakefli. Er skurðurinn á því með allt öðrum svip, og líkum þeim, er sjá hefir mátt á öðru, einkum gömlum lárum. Kefli þetta eignaðist eg eptir móður mína, Guðrúnu Þorkelsdóttur, og hún eptir móður sína, Guðrúnu Þórðardóttur frá Stóra Kálfalæk. Slíkum keflum fylgdi sívalt kefli, nálega eins lángt, og var það haft til að vefja uppá nýþvegin tröf, sem síðan voru slèttuð á þann hátt, að velta sívala keflinu, með trafinu um, á slèttu borði, með flata keflinu, er optast hafði handfáng (stundum þó eins og trèhöldu upp úr sèr) á endanum, eins og það sem hèr ræðir um.

4. Leifar af mjög gömlu sverði. Blaðið er nú að lengd 11 þumlúngar. En þá er það fannst, loddi framanvert við það hèrum 6 þumlúnga lángur partur, ryðbrunninn, og vart samanhángandi. Var partur sá ekki birtur (þó það hefði átt að vera). Skaptið er laungu fúið af,

svo ekki er annað eptir en sverðtánginn, er verið hefir furðu gildur, eins og blaðið hefir líka verið ærið þykkt. Um hjöltun er járnlykkja, mjög eydd af ryði. Framan af sverðinu vantar auðsjáanlega meira en blóðrefilinn. Af litlu broti í sverðinu hefi eg komizt að, að í því er stórgert, bjart bitjárn. Sverð þetta fannst hèrumbil fyrir 20 árum fram undan bænum á Álptanesi á Mýrum, niður við sjó. Hafði vogurinn, er þángað gengur inn, veturinn á undan brotið úr bakkanum fram undan bænum, svo þar sást á sverðið. Á þessum bakka fremst, og enda þar sem hann nú er brotinn af, hefir bærinn fyrrum staðið, en seinna verið smáfærður upp frá vognum, eptir sem hann hefir brotið framan úr bakkanum. Þetta sanna sagnir og minni gamalla manna. Eptir þessum málavöxtum hefir sverðið, er verið hefir mikið vopn, líklega fallið niður í gamlar bæjarmoldir, eða máske verið falið þar, fyrir mörgum öldum. Af sterkleika sverðsins má og ráða, að það muni vera mjög gamalt, líklega ekki ýngra en frá landnámstíð, eða landsins gullöld.

5. Tigilknífur; og er skaptið úr kopar, með gati á fyrir tigilinn. Á því eru upphleyptar myndir karls og konu, talsvert máðar; þó sèst glöggt til hjálms á höfði hans, sverðs, er hann hefir í beltinu, og til fatanna á báðum þeim; er limaburður þeirra og staða ekki ólík því, sem þau væri að stíga vikivaka. Blaðið á knífi þessum er frá seinni tímum. Skaptið fannst fjarri mannabygðum; var því síðan komið til Konráðs, bróður Gísla fornfræðíngs Konráðssonar. Konráð var vinur sira Brynjúlfs Bjarnasonar, er fyrrum var prestur í Miklaholti, og gaf honum skaptið, af því hann vissi að hann unni fornmenjum. Á seinustu árum sínum gaf sira Brynjúlfur mèr greint skapt. Það er geymt í stokk þeim, er fyrst var talinn. Þar er og geymt:

6. Koparlykill, er átt hefir að svo kallaðri tRölla-

læsíngu; er hann því skegglaus, eins og slíkir lyklar voru, og hefir pípan, sem að utan er sívöl, en að innan með þríhyrndu holi, gengið utan um þrístrendan stand, sem hak hefir verið á neðan til, til að hræra læsíngarjárnið. Sökum þess, hvað læsíng þessi var einföld, en ekki hægt að komast í hana, nema með lykli, er átti við standinn, hefir hún, að líkindum, verið kölluð tröllalæsíng; sèst slík læsíng nú óvíða.

7. Lyklahríngur, eða sylgja, er gamla fólkið hnýtti lyklum sínum við, af því ekkert op er á honum. Innan í honum eru stafirnir Jhs (= Jesus). Munu því sylgjur þessar, er ekki sjást nú víða, vera frá kristnum tímum. Móðir mín gaf mèr sylgjuna, og

8. Stíl úr kopar. Er hann frammjór, en ofantil áttstrendur með gati á, til að festa hann við sig eða við sylgjuna. Stíll þessi var hafður til að benda á stafi, þegar börn voru látin stafa. Stílar þessir eru víðast hvar undir lok liðnir.

9. Leifar af litlum tigilkníf, sem verið hefir einjárnúngur, með snúnum röndum á skaptinu, og eru þær mjög ryðbrunnar. Framan af blaðinu brotnaði af slysum, þá knífurinn fannst; sá eg þá í brotið, og sá, að í knífnum er smágert stál.

10. Kopardoppa aptan af knífskapti. Hinir aðrir partar knífsins, sem verið höfðu úr járni, duttu sundur af ryði, þegar við knífnum var hrært. Þetta hvorttveggja (9. og 10.) fannst, þá eg lèt ryðja til jarðeplagarðs hjá mèr vorið 1862.

11. Reiðgjarðarhríngjur, sem kallaðar hafa verið Bollahríngjur eptir gömlum munnmælum, og kenndar eru við Bolla, er drap Kjartan Ólafsson. Er mælt þær hafi verið reiðgjarðarhríngjur Bolla. Þetta er og ekki ósennilegt, og víst sýnist það, að hríngjurnar sèu frá eldri tímum, eptir því sem ráða má af smíði og lögun þeirra, og einkum af því, hvað þær eru kopar-

miklar, því þær jafnast, að því til, á við tvennar samkyns hríngjur nú á dögum, þótt orðnar sèu talsvert máðar. þær eru komnar sunnan úr Borgarfirði með Árna Jónssyni, er varð mjög gamall maður og bjó á Borg í Miklaholtshrepp, og voru þær lengi söðulhríngjur Guðríðar konu hans. Hann vísaði mèr að þeim hjá tengdasyni sínum Jóni, og hjá honum fèkk eg þær. Árni var margfróður maður, og sagði mèr hvað gamlir menn hefðu sagt um uppruna hríngjanna. Hann sagði mèr og, að til hefðu verið á yngri árum sínum í Borgarfirði aðrar svipaðar hríngjur, er kenndar hefðu verið við Kjartan Ólafsson, en vissi ekki hvað af væri orðið; enda hefi eg ekki getað til þeirra spurt.

12. Gamalt drykkjarhorn, allt út grafið, með trèbotni og tinstút. Á því er mynd af tóu og flattri örn, og utanum það í hríng er lína með höfðaletri og í henni orð þessi: „drekktu varleg(a)". Aldraður maður, er lengi hafði átt það, gaf mèr það, og kvaðst ekki vita aldur þess, en sá, er sèr hefði fengið, hefði sagt sèr, að sá botn, er fyrr hefði verið í því, hefði verið orðinn fúinn af elli, svo nýr hefði verið í látinn, og þá hefði færzt upp á hornið. Af þessu, og einkum því, hvað máð hornið er, sem að líkindum ekki hefir opt mætt sliti, má ráða, að það sè allgamalt.

13. Kálfskinnsblað, með pápiskum latínusaung á annars vegar, og saungnótum yfir hverri línu. Línurnar með mjög vönduðu letri, en daufu og lítt læsilegu, eru þrettán, og nóturnar, sem sumar hverjar eru að mestu burt máðar, jafnmargar. þegar eg eignaðist það voru inn í það fest ómarkverð blöð. Gat eg þá ekkert frètt um uppruna þess, nema að það áður hefði verið á flækíngi.

14. Partur af kálfskinnsblaði, er sýnist hafa verið kaupmála- eða samníngsbrèf, dags. 22. Novemberm. 1594, að Skálholti í Biskupstúngum. Blaðið er dauft aflestrar, einkum seinni hlutinn.

15. Forneskja og galdur á 19 blöðum í 8 blaða broti. Eru þar, á meðal annars, ymsar stefnur og særíngar (tóustefnur o. fl.), eignaðar Sæmundi fróða, Gísla lærða í Melrakkadal og Þórði á Strjúgi. Þar á eru og: syrpuvers, lásavers, ýmisleg galdradæmi (og eru aðalatriðin þar með villuletri), og sum þeirra með tilheyrandi stöfum, mjög margbrotnum, er heita ymsum nöfnum. Seinast koma svo nefndir varnarstafir (verndar- og heillastafir) allra stafa mestir og margbrotnastir, með ymsum nöfnum, svo sem: Himinsbarnahjálmur, Drottníngarsignet, Gimsteinn Jónasar, Móisesstafur, Orionsauga, Prófetaprýði, Sólarvagn, Veldisvagn, Karlamagnúsarinnsigli, Móisesinnsigli, Salómonsinnsigli, Baldursinnsigli. Kver þetta er sýnishorn af galdri og forneskju fornaldarinnar, bæði á Íslandi og í öðrum löndum. Það er svo undir komið, að maður nokkur lèði mèr nokkur lausablöð, með forneskju þeirri á, er nú var nefnd; áskildi hann, að eg dyldi nafn sitt í því tilliti. Hafði hann skrifað upp nefnd blöð á ýngri árum, þá er hann rèri fyrir vestan Jökul. Af blöðum þessum skrifaði eg upp það sem er í kverinu.

Um leið og eg hefi talið upp hluti þessa, hefir mèr þótt eiga við að drepa á hið helzta, er eg vissi um uppruna þeirra, sögu, tilgáng og ásigkomulag; geng eg að því vísu, að þeir, sem unna fornmenjum, muni taka það vel upp fyrir mèr.

Þess skal og getið, að nefnda hluti hefi eg eignazt smátt og smátt, á þremur fyrstu árunum eptir að eg kom frá Kaupmannahöfn, nema hlutina 9. og 10. Síðan hefi eg ekki getað spurt til eða eignazt neitt af slíkum hlutum, þótt eg jafnan haldi spurnum þar um, og sýnir það, að hèr nærlendis ekki er orðið um auðugan garð að gresja.

Sökum þess, að eg hèr að framan hefi hvatt landa mína — og það með gildum rökum, að ætlan minni,

— til að hlynna að íslenzkum fornmenjum og safna þeim á einn stað í landinu, mætti með sanngirni ætlast til, að eg lèti ekki lenda við orðin tóm, heldur leggi minn skerf til þvílíks safns. En af mèr, eins og hverjum einstökum, verður ekki með sanngirni ætlazt til mikils í þessu efni, heldur að eg leggi mitt fram, eins og allir eiga að gjöra, er vilja ávinna landinu nokkurt gagn og sóma með ymsum fornmenjum. Sökum þessa gef eg Íslandi framantalda hluti, fimtán að tölu, og ætlast til og óska, að þeir verði fyrsti vísir til safns íslenzkra fornmenja. Vona eg jafnframt, að margir verði fúsir á að styrkja þenna vísi, og sèu þess minnugir, að kornið fyllir mælirinn.

Á þessari litlu gjöf skal eg standa svo fljót skil, sem unnt er, eptir að eg hefi fengið vissu frá þeim ágætismönnum, er eg fel gjöfina á hendur til beztu umsjónar, um, að þeir vili um gjöfina annast, samkvæmt þeim ákvörðunum, er eg nú gjöri um hana, eða máske seinna gjöri eptir nánara samkomulagi við hina heiðruðu hlutaðeigendur. Þær ákvarðanir, er eg nú gjöri fyrir gjöfinni, eru þessar:

1. Gjöfin (íslenzkar fornmenjar fimtán að tölu) skal vera undir umsjón stiptsyfirvalda Íslands, og geymast útaf sèr (helzt í skáp með loki fyrir) í sama húsi sem stiptsbókasafnið, og vera undir geymslu bókavarðarins.

2. Geymlumaður (bókavörður) skal rita hina gefnu hluti í kver, sem umsjónarmenn (stiptsyfirvöldin) ákvarða þar til með áskript sinni á það. Þar skal og getið, hvernig gjöfin sè til komin.

3. Nefnda hluti skal ekki ljá neinum manni, í neinu skyni, burt af geymslustaðnum, og því síður farga, heldur skal geyma þá þar sem vandlegast.

4. En öllum skal gefast kostur á að sjá nefnda hluti, jafnt útlendum mönnum sem innlendum, á þeim

tímum, er umsjónarmönnum og geymslumanni þykir bezt henta. Þeim sem vilja draga upp hlutina, mæla þá eða nota, án þess þeir þar við skemmist, skal þar til gefast kostur á sjálfum geymslustaðnum.

5. Samkvæmt tilgángi gjafarinnar skal bæta við hana gjöfum þeim, er koma kynnu frá öðrum, og fara með á sáma eða líkan hátt.

Þær og nöfn gjafaranna skyldi auglýsa á prenti, og jafnframt mælast til af mönnum slíkra gjafa.[1]

Jörva, 8. d. Januarmánaðar 1863.

Helgi Sigurðsson."

Stiptsyfirvöldin gjörðu góðan róm að þessu máli, og skipuðu Jón Árnason, bókavörð stiptsbókasafnsins, forstöðumann fyrir fornmenjasafni þessu, eptir fyrirmælum Helga; rituðu þeir Jóni brèf um þetta 24. Februar 1863, þannig látanda:

„Þèr hafið í brèfi af dags dato skýrt oss frá, að Candid. philosophiæ Helgi Sigurðsson á Jörva hafi sent yður ritgjörð, sem hann ætlist til að prentuð verði í blöðunum, um þá nauðsyn, sem á því sè að safna íslenzkum fornmenjum saman á einn stað í landinu, helzt í Reykjavík, og skori hann í tèðri ritgjörð á landsmenn í því skyni; en næst því, að lýsa nauðsyn þessari, teli hann nokkrar fornmenjar, fimtán að tölu, sem hann eigi, og gefi þær jafnframt Íslandi, sem fyrsta vísi til safns af íslenzkum fornmenjum í landinu sjálfu, er geymist undir yfirumsjón stiptsyfirvaldanna í húsrúmi stiptsbókasafnsins, undir tilsjón bókavarðarins, eptir þeim ákvörðunum, sem hann hefir til bráðabirgðar tiltekið fyrir geymslu þeirra í niðurlagi ritgjörðarinnar; tjáið þèr, hann hafi lofað að standa skil á ofangreindum fimtán gripum hið fyrsta, eptir það hann hafi

[1]) Brèf þetta er prentað í „Íslendíngi" III, nr. 20 (⁶/₈ 1863).

fengið vissu fyrir því frá stiptsyfirvöldunum, að þau vili taka að sèr að annast gjöfina, samkvæmt þeim af honum tilteknu ákvörðunum. Loksins hafið þèr vænzt þess, að gjöfin muni, þegar fram líða stundir og safnið eflist, verða landinu bæði til sóma og gagns, og þess vegna vonast eptir, að stiptsyfirvöldin mundu taka vel boði þessu.

Þar sem vèr nú hljótum að vera á einu máli með gjafaranum, herra Cand. Helga Sigurðssyni, um nauðsyn þá, sem á því er, að halda saman þeim fáu forngripum, sem eptir eru hèr á landi, og teljum það auðsætt, að sá einasti vegur til þessa sè, að safna þeim saman á einn stað í landinu sjálfu, og að Reykjavík, margra hluta vegna, sè staður sá, er bezt sè til þess kjörinn, skulum vèr, með því herra Helgi Sigurðsson hefir snúið sèr til yðar um þetta mál, er einnig varðar yður sem bókavörð stiptsbókasafnsins, biðja yður að votta honum virðíngu vora og viðurkenníngu um þá ættjarðar- og fornaldar-ást, sem lætur sig í ljósi hjá honum í þessu hans hrósverða fyrirtæki, og viljum vèr enganveginn skorast undan að takast á hendur þá yfirumsjón með safni þessu, sem hann hefir ætlazt til af oss, eins og vèr líka vonum þess af yður, að þèr góðfúslega vilið taka að yður tilsjónina með safninu og hlynna að því með yðar alþekktu alúð og nákvæmni.

Íslands stiptamtshúsi og skrifstofu biskups,
24. Februarmán. 1863.

Th. Jonasson *H. G. Thordersen*".
cst.

Sá dagur, sem brèf stiptsyfirvaldanna er ritað og þegar var getið, 24. Februar 1863, má heita afmælisdagur hins íslenzka forngripasafns, því að samkvæmt gjafabrèfi Helga urðu þessir fimtán gripir þá

landsins eign, um leið og stiptsyfirvöldin tókust á hendur yfirumsjón safnsins. — Jón Árnason vildi þó eigi einn takast á hendur forstjórn og umönnun safnsins, og beiddi þess í brèfi til stiptsyfirvaldanna 15. Juli s. á., er hinir fyrstu gripir komu til safnsins, að eg væri einnig skipaður umsjónarmaður þess, jafnframt og hann beiddi um, að veittir yrði 20 rd. til bráðabirgða til skápa handa safninu. Í brèfi 24. Juli til Jóns Árnasonar samþykktu stiptsyfirvöldin báðar þessar uppástúngur hans, og í brèfi sama dag fálu þau mèr á hendur umsjón safnsins með honum; tókst eg það á hendur með brèfi til þeirra 5. August 1863[1], og síðan hefi eg haft þá arðlitlu sýslu á hendi. Það fyrsta, sem kom híngað til forngripasafnsins, var Baldursheimsfundurinn, er Jón á Gautlöndum útvegaði því, og afhendi hann gjöfina 15. Juli 1863. Frumgjöf Helga á Jörva kom eigi til safnsins fyr en í Augustmánuði s. á.

Það fór sem mig varði (sbr. Hugvekju mína í Þjóðólfi XIV, nr. 19—20), að þegar vísir væri kominn til safnsins, mundi það sannast, að hvorki væri landið enn

[1]). Brèf stiptsyfirvaldanna (Th. Jónasson — H. G. Thordersen) 24. Juli 1863 til málara Sigurðar Guðmundssonar, að þeir biðja hann, eptir tilmælum Jóns Árnasonar amanuensis, „að takast á hendur ásamt honum (Jóni Árnasyni) umsjón með forngripasafni því, sem nú er að stofnast hèr í bænum, með gjöfum Cand. Helga Sigurðssonar á Jörva og alþíngismanns Jóns Sigurðssonar á Gautlöndum". Stiptsyfirvöldin segjast snúa sèr til Sigurðar, „þar sem þèr (Sigurður) manna bezt vitið deili á, hvernig slíkum forngripum bezt sè komið fyrir", og segjast vænta „yðar (Sigurðar) góðfúslegu undirtekta, því fremur, sem oss er kunnur sá áhugi, sem þèr hafið á því, að slíkt forngripasafn, sem hèr ræðir um, geti komizt upp hèr í landi". — Í svari sínu 5. August 1863 til stiptsyfirvaldanna segir Sigurður: „eg tjái mig fúsan til að takast á hendur meðumsjón þessa safns, og hlynna að því eptir mætti". J. S.

orðið fornmenjalaust, enda mundi safninu vekjast upp styrktarmenn eigi allfáir, og sèst það bezt á gjafaskýrslunni. Árið 1863 gáfust 42 gripir, og gefendur voru 9. Árið 1864 gáfust 152 gripir, og gefendurnir voru 62; höfðu 3 þeirra gefið áður. Árið 1865 gáfust 110 gripir, og voru þeir 62 er gáfu, meðal þeirra 49, er eigi höfðu áður gefið. Árið 1866 gáfust að eins 56 gripir, voru þá 25 gefendur, og höfðu 5 þeirra áður gefið. Þetta árið (1867) hafa þegar (til 28. Juli) gefizt 52 gripir, en gefendur eru 27 að tölu og 23 þeirra nýir. Alls hafa gefizt eða safnazt (að eins 5 gripir hafa verið keyptir) 412 gripir, en gefendur eru alls 158, og þeir allir á Íslandi nema einn (nr. 37—38). Skýrsla þessi sýnir alls eigi tölu þeirra manna, er hafa unnað og unna safninu, því að þeir eru miklu fleiri. Sumir hafa heitið gjöfum, sem enn hefir eigi náðzt til, og ymsir hafa reynt til að styðja það á annan veg, enda eru eigi forngripir í hvers manns höndum, þó að talsvert sè enn til af þeim út um landið, og það eru eflaust mjög margir fleiri, en eg get vitað af, sem farnir eru að skilja, hversu dýrmætar fornleifarnar eru til að upplýsa sögu lands vors í mörgum greinum, og kannast við, að þær sè betur komnar í safni sèr en víðs vegar út um landið, þar sem nær því allt hjálpast til að spilla þeim og glata. Menn hafa því mestu ástæðu til að vona, að safnið muni framvegis eflast og auðgast af góðum gripum, enda eru öll líkindi til, að mart muni enn finnast í jörðu, því að fá dys hafa enn verið könnuð, og þó að engi fornmenjavon sè í allmörgum hólum, er sögur hafa skapazt um í þjóðtrúnni (nr. 83), þá veit eg af hèrumbil 70—80 dysjum víðs vegar, sem líklegt er að sè áreiðanlega forndys. Forngripasafnið mun engu síður eiga sèr vini meðal kvenna en karla. Reyndar sjást fá kvennanöfn á gefendaskránni, eða einúngis 20 (5 árið 1864, 7 árið 1865, 4 árið 1866 og 4 það sem af er árinu 1867), en þess

fleiri kvennanöfn eða fángamörk þeirra standa á gripunum, sem gefizt hafa, og mjög margir þeirra eru einmitt úr vörzlum og eigu kvennfólksins, svo sem allt, er að kvennbúnaði lýtur, útsaumar, öskjur, kistlar, trafakefli, brauðstílar, o. s. frv., enda hafa konur hèr á landi frá því í fornöld og fram á þenna dag jafnan unnað fornum fróðleik og við haldið honum. Vèr höfum sögur um ymsar fræðikonur frá eldri tímum, og margur verður enn að játa, að hann hafi margan þesskonar fróðleik numið af konum, enda sýnir safnið það ljóslega, að konur nú standa eigi á baki ættmæðrum sínum, hvað það snertir, og fyrir safnsins hönd eiga þær í raun og veru engu síður þakkir skilið en karlmennirnir.

Safn þetta hefir ýmist verið kallað fornmenjasafn, forngripasafn, eða fornmenja og þjóðgripasafn. Nafnið FORNGRIPASAFN er hið algengasta bæði í ræðu og riti, og svo má það einnig vel heita, því þó að sumir munir þess sè eigi mjög gamlir að áratölu, nefnilega frá átjándu öldinni, þá mega þeir þó heita forngripir, með því þeir eru úreltir og farnir að verða sjaldgæfir og hafa meira eða minna fornaldarsvip á sèr. Þó að hin eiginlega fornöld hèr á landi eigi geti talizt lengur en fram að 1400, þá má þó með sanni segja, að fornöld vor í mörgum greinum nái fram undir 1800. Þá var umturnað hinum fornu stofnunum, er bundu menn með helgum böndum við fornöldina: alþíngi, stólunum, skólunum o. s. fr., og fjarskaleg breytíng varð á öllu hinu borgaralega, kirkjulega, heimilislega og andlega lífi; hin nýja öld, er þá rann upp, er svo ólík hinni fyrri, að gamlir menn, sem þá lifðu og enn lifa, þekkja varla af öðru en náttúrunni, sem ávallt er sjálfri sèr lík, að þetta sè sama landið. Forngripasafnið hefi eg, eptir því sem faung eru á og rúm hefir leyft, flokkað í fernt, eptir þeim fjórum aðaltímabilum, er mèr virðist þjóðháttasaga Íslands helzt falla eptir. Fyrsta tímabilið tel eg frá

byggíngu Íslands og þar til er kristni er orðin rótgróin í landinu og biskupsstóll settur, eða **frá 874 til 1060.** Þó að landið kristnaðist um 1000, og þá hafi eflaust lagzt af að heygja menn að fornum sið, svo að heiðin dys, sem finnast, megi teljast fyrir þann tíma, þá hafa þó eflaust verið talsverðar menjar heiðninnar fram eptir elleftu öldinni, meðan þeir menn lifðu, er skírðust rosknir, og meðan yfirstjórn kirkjunnar eigi var í landinu sjálfu, enda hafði kristnin þá lítið aðhald frá Noregi, nema að eins á dögum Ólafs helga (1014—30), og þykir mèr því rèttast að miða síðara takmark hins heiðínglega tímabils við hèrumbil 1060. Annað tímabilið tel eg **frá 1060 til 1400.** Framan af því tímabili, til 1264 eða 1300, er kristnin ávallt að magnast. Katólsk hindurvitni taka og smásaman að smeygja sèr inn, einkum með Guðmundi góða, en þau verða íþróttinni til eflíngar, og kirknaskraut fer vaxandi. Múnkaletrið burtrýmir algjörlega að kalla hinum fornu rúnum. Suðurgaungur, sem hafizt höfðu skömmu eptir 1000, sem t. a. m. má sjá á því, að Brennu-Flosi gekk suður, voru nú alltíðar; Rómferlarnir og aðrir suðurgaungumenn fluttu aptur heim með sèr suðræna mentun; þá tók hinn heiðni útskurða andi, með orma og dreka hnútum, að víkja fyrir hinu býsanzka lagi, eða stíl, sem síðan varð hèr nærþví eingaungu drottnandi í öllum innlendum útskurðum. Íslendíngar stóðu þannig í fjörugu sambandi við allan hinn mentaða heim, og gátu því svo vel fylgt tímanum, eða urðu enda að sumu leyti undan sínum tíma. Verzlan þeirra var þá og óbundin. Að líkindum hefir háttbreytíng sú, er varð í Noregi á dögum Ólafs kyrra, lítið náð til Íslands um þær mundir, því að það sjá menn á Sturlúngu, að hin gamla öndvegisskipan hefir verið vanaleg hèr fram undir 1300, og til verulegrar nýbreytni í búníngum þekkja menn eigi heldur fyrir þann tíma. Á síðara hluta þessa tímabils verður talsverð breytíng á ymsum háttum

manna. þegar landið var komið undir vald Noregs konúngs, þá kemur upp riddaraöldin; skjaldarmerki taka að tíðkast og fleira, sem heyrði til riddara siðum, sem sjá má af riddarasögunum, því eflaust eru margir partar í þeim al-íslenzkir, sem sýna, að Íslendíngar hafa borið fullt skyn á þesshátter hluti. Eldaskálar leggjast af, en ofnstofur og ofnbaðstofur taka að koma í þeirra stað. Húsin á bæjum fjölga, en mínka. Verzlun Íslendínga, sem þá varð að mestu einskorðuð við Björgyn, þar sem Hansakaupmenn einkum ráku verzlun, hefir eflaust haft talsverð áhrif á háttu manna á Íslandi, og greidt fyrir breytíngu þeirri, er varð á um aldamótin 1400. Um þau aldamót var Ísland fyrir stundu komið undir Dana konúng, en þá tóku þjóðverjar og Englendíngar að reka hèr verzlun nær því eingaungu, og varð þá algjör breytíng á klæðabúnaði karlmanna, vopnabúnaði og ymsum öðrum heimilisháttum. Svarti dauði, er geysaði hèr í byrjun fimtándu aldarinnar, hefir eflaust gjört þeim nýjúngum greiðari inngaungu, því gamla fólkið, sem jafnast er fastheldnast við hið gamla, hefir þá mart fallið. — þá tel eg byrja hið þriðja tímabil í þjóðháttasögu Íslands, og nær það fram að siðabótinni, eða **frá 1400 til 1550**; þá lagast að mörgu hættir landsmanna eptir því, sem tíðkaðist fyrir vestan haf og á þjóðverjalandi, og allt kirknaskraut er þá í blóma sínum. þá ruddi sèr nokkuð til rúms hið gotneska útskurðarlag, en aldrei varð það hèr þjóðlegt nè almennt. Siðabótin, sem Danir ruddu hèr veg fyrir með ofbeldi, varð að mörgu leyti að hinu mesta siðaspelli hèr á landi. Við hana kom kyrkíngur í allt hið þjóðlega líf. Íþróttin, er áður hafði töluvert blómgazt í skauti katólsku kirkjunnar, lagðist að mestu leyti í dá. Danir úmturnuðu og rændu mörgu mesta og bezta skrauti kirknanna, og sýndu frábæra atorku í að afmá menjar íþróttarinnar. þessum siðabótar ránskap og kirknaspelli, og öðru aldarfaraldri, sem því var samfara,

er mjögsvo hreinskilnislega lýst í „Aldasaung", er Bjarni Jónsson skáldi kvað nær sjötugur, hèrumbil 1616. Lýsíng hans mun vera nokkurnveginn sönn, því þó að hann kunni að vera nokkuð katólskur í anda, þá dregur hann engar dulur á, að „mart ljótt" hafi átt sèr stað í hinum gamla sið, og eins kannast hann við „fagra kenníngu" í hinum nýja sið. Þessi fjögur erindi eru í kvæði hans:

„Allt hafði annan róm
áður í páfadóm:
kærleikur manna' á milli —
mart fór þá vel með snilli —
Ísland fèkk lofið lengi
ljótt þó hèr mart fram gengi.

Kirkjur og heilög hús
hver vildi byggja fús
gáfu til gózið hreina,
grafnar bríkur og steina;
klerkar saltara súngu,
sveinar og piltar úngu.

Allt skrif og ornament
er nú hið gamla brennt,
bílæti Kristí brotin,
blöð og líkneski rotin,
klukkur kólflausar standa,
kenníng þó fögur að vanda.

Hækkuð er tolla tekt,
tvöföld þar lögð við sekt;
hús drottins hrörna og falla,
hrein þó sum standi varla;
klauftroðnar kúa beitir
kristinna manna reitir".

þessar fáu en gagnorðu vísur sýna, að næg ástæða er til að telja tímabila skipti í sögu íþróttarinnar frá siðabótinni, og eins er það í öðrum greinum þjóðháttasögunnar. Fyrir 1550 voru byssur og fallbyssur farnar að flytjast inn í landið, og þess er getið um Jón biskup Arason, að hann gjörði „skanz" eða vígi á Hólum og hafði þar „byssur og stykki"[1], en nú tók vopnaburður að leggjast niður, og öll vopn, önnur en byssurnar, hverfa smásaman.[2] Danir boluðu hèðan þjóðverja og hinar vestrænu þjóðir, og stíuðu landsmönnum þannig frá öllum samgaungum við þær; þeir einokuðu alla verzlun hèr, svo að Íslendíngar urðu í öllu tilliti að láta sèr nægja það, sem þeir skömtuðu úr hnefa. Velmegun landsins fór við þetta síhnignandi, og er engi furða þótt mart breyttist til verra við þetta atferli. þetta vanþrifa tímabil, eða fjórða tímabilið, nær **frá 1550 til 1800**. þá varð síðast stórkostleg breytíng á híbýlum manna og húsgögnum, búníngi karla og kvenna o. s. fr., sem áður er á vikið. þessu tímabili mætti auðveldlega skipta í undirdeildir eptir öldunum, því að ártöl standa á svo mörgum gripum frá þeim öldum, en þess virðist varla þörf í þjóðháttasögu Íslands, því að á því tímabili urðu engar stórkostlegar breytíngar. Vèr höfum þegar fengið allmarga gripi frá hverju þessara tímabila, sem margir hverir eru mjög merkir, eins og skýrslan ber vott um. þó eru þeir, sem von er, misjafnlega merkir, og einstakir þeirra ættu fremur heima í öðrum söfnum; en það þótti

---

[1]) Samanber Sigurðar registur um Hólastað; þar er getið um „tvær fallbyssur, er keyptar voru fyrir sextán hundruð, níu hakabyssur fyrir níu hundruð og hálfhaka sjö".

[2]) Magnús Jónsson gamli, sýslumaður fyrir vestan, vildi halda fram vopnaburði; ágrip af vopnadómi hans frá 1581 er í Annálum Björns á Skarðsá I, 270—80, en það bar lítinn árángur til frambúðar. J. S.

varhuga vert að neita þeim viðtöku til safnsins, er þeir buðust, með því að þeir eru merkir í aðra stefnu, enda vantar þau söfn að nokkru leyti hèr á landi, sem þessir hlutir ætti eiginlega heima í.

Þó að forngripasafnið hafi nú fengið svo marga styrktarmenn hèr á landi, er hafa auðgað það að góðum gripum, þá má svo að orði kveða, að það hafi alltaf verið og sè enn að berjast við öndina, því það hefir alltaf skort fè til viðurhalds, og fáir hafa orðið til að liðsinna safninu í því efni. Stiptsyfirvöldin hafa veitt því tvívegis lítilfjörlegan styrk, eptir áskoran okkar umsjónarmannanna, til skápakaupa og annars (nr. 187—189), samtals 24 rd. 40 sk., af fè því, sem ætlað er til óvissra útgjalda Íslands, enda fengu þau litlar þakkir fyrir það örlæti sitt hjá stjórninni (brèf dómsmálastjórnarinnar 1. Juli 1865).[1] Það er þó auðvitað, að slík stofnan, er felur í sèr andlegan fróðleik, hlýtur að hafa talsverðan kostnað í för með sèr, og það getur enganveginn verið sanngjarnt, að allur sá kostnaður liggi á einstökum manni, heldur á hann auðsjáanlega að liggja á öllu landinu, sem er eigandi safnsins og hefir af því gagn og sóma. Af þessum ástæðum höfum við forstöðumennirnir þrívegis knúð á náðardyr stjórnarinnar, og beðið um 300 rd. árlegan styrk handa safninu úr ríkissjóði, sem okkur virðist vera hið allra minnsta, er það geti komizt af með. Fyrst stiptsyfirvöldin (1863), þá konferenzráð Thomsen, forstjóri forngripasafnsins í Kaupmannahöfn (1864), og

---

[1]) Tíðindi um stjórnarmál. Íslands II, 191; þar segir dómsmálastjórnin, að hún „lætur útborgun þessa standa óraskaða, en framvegis má ekki greiða nein þesskonar gjöld úr ríkissjóðnum". Það kann að vera vafi á, hvort dómsmálastjórnin hafi með þessum orðum viljað banna, að greiða framvegis nokkurn styrk til forngripasafnsins, eða þá heldur að greiða útgjöld „í von um samþykki stjórnarráðsins" eptirá. J. S.

síðast alþíng (1865), mæltu kröptuglega fram með bænarskrám vorum. Kirkju- og kennslumálastjórnin gat heldur eigi annað en kannast við, að fyrirtækið væri gott og nytsamlegt, og var bæn okkar heldur meðmælt (sbr. brèf hennar 15. Februar 1864 og 3. Februar 1865[1], en dyrnar upp lukust eigi að heldur, því að fjármálastjórnin stóð föst fyrir. Jafnframt þessum tilraunum okkar við stjórnina leituðum við bæði brèflega og munnlega til einstakra manna hèr á landi um einhverja bráðabirgðarhjálp, og varð árángurinn lítill. Þó má geta þess, að stúdent Páll Pálsson í Reykjavík gaf safninu auða bók eða prótokoll, og Jónas Jonassen faktor í Reykjavík gaf því glerrúður yfir skápa, er kostuðu 3 rd. 64 sk. Enn fremur gekkst Helgi Sigurðsson á Jörva fyrir samskotum fyrir vestan (1865), og urðu þau að upphæð 2 rd. 64 sk. Til hlunninda safnsins má telja það, að það hefir híngað til haft ókeypis húsnæði á stiptsbóka hlöðunni á dómkirkjuloptinu í Reykjavík, en hvorki er sá staður allskostar hentugur, sökum rúmleysis, enda getur það skjól brugðizt, þegar minnst varir, og lítur út fyrir að innan skamms muni verða. En þó að menn teldi eigi húsnæði með bráðustu þörfum þess, þá eru þær þó ærið margar, svo sem opt hefir verið tekið fram. Þegar við sáum, að munnlegar eða skriflegar áskoranir fyrir safnsins hönd voru eigi einhlítar, þá fengum við í vetur sem leið í Decembermánuði nokkra Reykvíkinga með okkur, til að annast um og senda með okkur prentaða „Áskoran til Íslendínga" um bráðabirgðarsamskot handa safninu, og er hún þannig hljóðandi:

„Áskoran til Íslendínga.

Einhver hin nytsamasta og nauðsynlegasta stofnan hèr á landi er FORNMENJA- OG ÞJÓÐGRIPASAFN ÍSLANDS

[1]) Tíðindi um stjórnarmálefni Íslands II, 9. 143.

í Reykjavík. það er sannnefnt safn til sögu Íslands, og er eða getur orðið engu síður fróðlegt fyrir sögu vora en íslenzk handritasöfn, t. a. m. safn Árna Magnússonar, og felur enda ljósari og áreiðanlegri þekkíngu á fornöldinni í sèr, það sem það nær, en nokkurt bókrit. Safn þetta var stofnsett árið 1863 með gjafabrèfum þeirra Helga Sigurðssonar á Jörva (nú prests á Setbergi), 8. Januar, og Jóns Sigurðssonar á Gautlöndum, 15. August. Síðan hafa allmargir orðið til að senda því ókeypis góða gripi. Nú eru samtals komnir híngað til þess um 360 gripir, og loforð hafa fengizt fyrir nær því eins mörgum gripum, sem enn eru ókomnir. Hagur safnsins stendur enn mjög völtum fótum: gjafir til þess, er lofað hefir verið úti um landið, geta eigi náðzt, hinar nauðsynlegustu hirzlur fyrir það verða eigi fengnar og skýrslur um muni þess verða eigi prentaðar svo fljótt, sem þörf gjörist, — allt sökum peníngaleysis. því verður þó eigi um kennt, að eigi hafi verið leitað um styrk til stjórnarinnar handa því, því að þrívegis hefir verið farið að henni bónarveg: fyrst haustið 1863 með röggsamlegum meðmælum stiptsyfirvaldanna, þá haustið 1864 með öflugri meðmælíngu konferenzráðs Thomsen, forstöðumanns fornmenjasafnsins í Kaupmannahöfn, og síðan 1865 með tilstyrk alþíngis, en híngað til hefir stjórnin daufheyrzt við öllum þeim bænum. Vèr sjáum því engin önnur úrræði, ef safninu á að verða borgið, en að vèr Íslendíngar sjálfir skjótum saman nokkru fè handa því, að minnsta kosti til hinna bráðustu nauðsynja þess, og sýnum stjórninni þannig í verkinu, að oss sè full alvara að vilja hafa safnið og hlynna að því, enda er eigi ólíklegt, að stjórnin þá fari að gefa því meiri gaum en híngað til.

Af því, að svo brýna nauðsyn ber til að styrkja safnið nú þegar, og með því að vèr finnum oss skylt málið, þareð safnið er sameiginleg eign allra vor Íslendínga, þá höfum vèr, er ritum nöfn vor hèr undir, komið oss saman um að gángast fyrir samskotum handa því. Vèr vitum reyndar, landar góðir! að margir yðar eru lítt aflagsfærir, en vèr vitum það og, að „mikið má, ef vel vill", og það hafið þèr margopt sýnt með samskotum til annara fyrirtækja. Því viljum vèr leyfa oss að skora FASTLEGA á yður, æðri og lægri, að styðja þetta þjóðlega fyrirtæki með nokkru fjárframlagi; og þèr, sem hafið af litlu að miðla! blygðizt yðar eigi að gefa lítið, en gætið þess, að „mart smátt gjörir eitt stórt" (— gæfist, t. a. m., einn skildíngur fyrir nef hvert á Íslandi, yrði það yfir 600 ríkisdali —). Vèr vonum fastlega, að þèr kunnið að meta safnið rèttilega og vilið eigi, að fornmenjar þær, er enn eru eptir úti um landið eða síðar kunnu að finnast, glatist sökum áhugaleysis eða samtakaleysis sjálfra vor, og vèr treystum því, að þèr því ALMENNT verðið vel og drengilega við þessari áskoran vorri, eins og sæmir mentaðri þjóð, er ber virðíngu fyrir þjóðlegum fróðleik, og vèr berum því fremur traust til yðar í þessu efni, sem Íslendíngar ávallt hafa haft mætur á fornöldinni, og margir yðar hafa þegar sýnt mikinn áhuga á að bjarga fornmenjum, með því að senda þær að gjöf til safnsins. Látið eigi þetta traust vort til yðar bregðast, landar góðir! og skorizt eigi undan að vinna sjálfum yður og ættjörðu vorri sóma og gagn á þenna hátt.

Hver, sem áskoranarbrèf þetta er sent, er beðinn að senda það aptur og gjafir þær, er hann getur safnað, annaðhvort til einhvers af oss, er ritum þetta,

eða til þess, er fyrir vora hönd sendir það, og gefendurnir eru beðnir að rita sem greinilegast á það nöfn sín og upphæð gjafanna.

Reykjavík, 12. dag Decembermánaðar 1866.

Eggert Ólafsson Brím. Jón Árnason. Jón Þorkelsson. Lárus Þ. Blöndal. Ólafur Finsen. Páll Melsteð. Sigurður Guðmundsson".

Þessi áskoran vor hefir þegar haft nokkurn árángur, og vèr höfum fulla vissu fyrir, að hún ber meira árángur hèr eptir, því að ymsir hafa lofað gjöfum, sem enn eigi hafa sent þær til safnsins, og mega undirtektir manna heita góðar í eigi betra árferði. Slík samskot geta þó aldrei orðið nema til bráðabirgða, og höfum við því enn farið þess á leit við alþíng, að það reyndi til að útvega safninu árlegan styrk, helzt úr ríkissjóði. Þíngið kannaðist við brýna nauðsyn þess, eins og 1865, og var það samþykkt með miklum atkvæðafjölda að rita konúngi bænaskrá þess efnis, hver sem nú árángurinn verður.

Eitt það, sem brýna nauðsyn ber til að gjöra, er að auglýsa sem fyrst skýrslur um gripi þá, er gefast safninu, til þess bæði að koma í veg fyrir, að gefendurnir tortryggi umsjónarmenn safnsins, eins og eigi hefir verið laust við, og til þess, að menn geti lært að þekkja það og meta, og verði því fúsari á að fulltíngja því, enda er skylt og maklegt að halda á lopti minníngu og nafni þeirra manna, er styrkja þetta þjóðsafn vort og eigi skirrast við að leggja í sölurnar það gagn eða skemtan, sem þeir kunna sjálfir að geta haft af að eiga hina einstöku gripi, heldur sýna, að þeir kunna að meta sóma og gagn þjóðarinnar meira en augnagaman sjálfra sín. Ritstjóri Þjóðólfs hefir að þessu leyti talsvert hlaupið undir bagga með safninu, og auglýst á sinn kostnað

mikið af gripum þess, alls 161 grip árin 1863—65, hefir safnið eflaust unnið sèr hylli margra fyrir þær skýrslur og þannig haft mikinn hag af því. Þó gat safninu eigi verið þetta einhlítt, því að skýrslur fengust eigi prentaðar svo fljótt, sem þörf gjörðist, svo að í Decembermánuði 1866 var allt óauglýst fyrir tvö hin síðustu árin, og engar líkur til að fá meira prentað að svo komnu; þá var hálfarkar skýrsla prentuð sem viðaukablað Þjóðólfs (22. December) á kostnað einstakra manna, og voru þar auglýstir 70 gripir, er gefizt höfðu 1865, en þetta var í eitt skipti fyrir öll, svo safnið var litlu nær. Úr þessum kröggum höfum vèr nú þá von að Bókmentafèlagið bæti, og að það annist prentan skýrslna þessara fyrst um sinn, enda kemur það vel heim við ætlunarverk fèlagsins, að útbreiða bæði erlendis og hèr á landi fróðleik þann, er felst í fornmenjum vorum, að svo miklu leyti sem honum verður lýst í jafnstuttum skýrslum og þessum, sem engar myndir fylgja. Það þótti bezt við eiga, með því að þess var kostur, að byrja frá upphafi, bæði af því, að erfitt er að fá glöggt yfirlit eða geta borið samkynja gripi saman í hinum sundurlausu skýrslum í Þjóðólfi, er margir munu hafa þegar glatað, og sömuleiðis af því, að þörf þótti á að gefa ítarlegri skýrslur um sumt, einkanlega um Baldursheims fundinn, enda eru eigi allfáar stafvillur, töluvillur og jafnvel orðavillur í skýrslunum í Þjóðólfi, og áletranir eigi svo nákvæmar, sem skyldi, en nú hefir verið leitazt við að hafa þær svo nákvæmar að allri rèttritan, sem unnt er, þegar þær eru eigi prentaðar með sama letri, en færðar til venjulegs bókleturs.

Reykjavík, 5. August 1867.

Höfundurinn.

1863.

1. ¹⁵/₇ 63. Jón Illugason, bóndi í Baldursheimi við Mývatn[1]: TENÍNGUR og 24 TAFLTÖFLUR. Töflurnar eru sumar af tönn og sumar af beini. Svo er að sjá, sem helmíngurinn af þeim hafi verið rauður, en hinn hvítur. Hola er neðan í þær allar, en að ofan eru sumar hnöttóttar, en sumar með háfan og hvassan odd. Það getur verið nokkuð vafasamt, hvaða tafl þetta sè. Kotrutafl getur það naumast verið, nema því að eins, að það hafi verið teflt allt öðruvísi en nú, því bæði eiga töflurnar í því að vera flatar, svo hverja megi leggja ofaná aðra, ella eru þær dræpar, og svo eiga þær að vera 30 að tölu, þar sem þessar eru að eins 24. Þó munu sumir erlendir nú tefla hana með 12(?) töflum, því að kotra með 12 töflum er farin að flytjast híngað í búðir. Enn fremur er það mjög óvíst, að kotra hafi verið kunn orðin á Norðurlöndum á 9. og 10. öld, sem þetta tafl er frá, en hún mun vera frakkneskur leikur, eins og tölunöfnin á teníngunum og eins nöfnin mor eða mar og jan benda til. Að vísu er

---

[1]) Fremsta talan við hvern grip í skýrslu þessari merkir þá tölu, eða númer það, sem gripurinn er einkenndur með. Þá er viðtökudagurinn talinn í brotaformi (t. a. m. ¹⁵/₇ = 15. Juli) eða með „s. d." (= sama dag), og við þá fáu gripi, sem láðzt hefir eptir að rita viðtöku daginn (fyrsta árið), er það táknað með „/". Þá stendur nafn gefandanna í nefnifalli, og er stètt þeirra og heimili talin, sem þá er þeir gáfu, en eigi tekið tillit til þeirra breytinga, er síðan hafa á því orðið. Við þá fáu gripi, er keyptir hafa verið, er þess getið sèrstaklega. Síðan er skýrt frá gripunum sjálfum.

teninga snemma getið, t. a. m. í Ólafs sögu hins helga, kap. 89 (um 1019), en það sannar eigi að kotra hafi verið þekkt. Í Grágás er minnzt á verpla, sem kunnu að vera sama sem teníngar, en þó gæti vel hugsazt, að verplakast væri sama og keilukast, og hefði verið hafðir til þess smáir tunnulagaðir knettir (sbr. orðin bjórverplar og ölverplar). Í Sturlúngu (V, kap. 31) er getið um teninga í sambandi við tölurnar daus og ás (um 1234), og s. st. (III, kap. 26) er getið um tafl (skáktafl) og kotru (um 1198), og s. st. (V, kap. 48) er og nefnd kvotra (um 1237). Í Biskupa sögum (I, bls. 596) er enn getið kvotru á dögum Þórðar Sturlusonar (1165—1237). Eg ætla því, að kotru muni eigi getið í áreiðanlegum sögum fyrr en á 12. öld, en þó að hún (kvotra) sè nefnd í Karlamagnúsar sögu (bls. 470 og 486), þá sannar það eigi, að hún hafi fyr flutzt til Norðurlanda en hèr er talið. Talan á þessum töflum frá Baldursheimi stæði heima, ef þær hefði verið hafðar í ofanfellíngartafl, en á því er hinn sami annmarki, að í því á að leggja hverja töflu ofaná aðra, sem nafnið sýnir, og væri þetta ofanfellíngartafls töflur, hefði fornmenn orðið að tefla það allt öðruvísi, sem þó er varla hægt. Í fornritum vorum er talað um tvennskonar töfl, er hèr geta komið til greina, hnottafl eða hnettafl, og hnefatafl eða hneftafl. Í Gullþóris sögu (kap. 14) og Flateyjarbók (I, bls. 463) er getið um hnettafl, og í Krókarefs sögu (kap. 10) er getið um hnettafl af tönn. Af Grettis sögu (kap. 70) má sjá, að hnottaflstöflur hafa haft odd upp úr sèr, eins og þessar 24 töflur, sem hèr eru, því að þar segir, að Þorbjörn aungull tefldi eitt sinn „hnettafl; það var stórt halatafl". Stjúpmóðir hans gekk þar hjá og yrtist við hann, unz þau reiddust bæði. Þá greip hún eina töfluna og kastaði að Þorbirni, og er svo að sjá, sem töfluhalinn hafi komið í augað, því að það lá úti á kinn. Í sögunni

af Vilmundi viðutan (kap. 8) er talað um hala á hnefatöflu, er höfð var fyrir skotspón, og sýnir það, að þær töflur hafa og haft líkt lag, og hala eða odd uppúr. Nafnið hneftafl kemur fyrir í Ragnars sögu loðbrókar (kap. 16) og í Fornmanna sögum (IV, bls. 29, og II, bls. 271 — á þeim stað er og nefnt hneitafl neðanmáls). Í Friðþjófs sögu (kap. 3) er ýmist nefnt hnefatafl eða hnottafl, en þar á sjálfsagt að vera hnefatafl, sem síðar mun getið. Í gátum Gests hins blinda í Hervarar sögu er getið um bæði töflin. Þar er fyrst gáta um skáktafl, síðan um hnefatafl (25—26. er.) og síðast um hnottafl (31—32. er.). Í flestum útgáfum Hervarar sögu er nafnið hnefatafl tekið upp í textann í síðustu gátunni (31—32. er.), en útgáfa Stephánsar Björnssonar tilfærir neðanmáls lestrarháttinn hnottafl, sem vafalaust er hinn eini rètti[1], því að það er auðsætt af gátunni, að í henni er talað um allt annað tafl, en í gátunni um hnefann. — Í hnefataflsgátunni er talað um „brúðir" eða „drósir" (töflur), er vegi „drottinn" sinn „vopnlausar" (eða „vopnlausan"), og áttu hinar hvítu að vega gegn honum, en hinar dökkvu að verja hann. Þessi „drottinn" eða konúngur er hnefinn, sem virðist hafa verið æðstur, líkt og konúngur í skáktafli, og mun hafa verið stærri en töflurnar sjálfar og öðruvísi lagaður. Þetta styrkist af Friðþjófs sögu (kap. 3); þar talar Friðþjófur um hnefa, er sýnir að hann hefir teflt hnefatafl, og miðar þó til Hríngs konúngs, og bendir það á konúngstign hnefans. Þar er og talað um „rauðar" töflur, og kemur það vel heim við litinn á þeim, er hèr er um að ræða. Vel gæti verið, að beinmyndin (nr. 6), sem fannst með tafli þessu, sè einmitt hnefi úr hnefatafli, því að öll líkindi eru til, að mannsmynd hafi verið á hnefanum. — Í gátunni um húnann í Hervarar sögu segir, að hann sè allur

[1]) svo hefir einnig sagan í Fornaldar sögum Norðurl. I, 476.
J. S.

„járni urinn í kríng", hafi „átta horn" og ekki „höfuð", og að því „dýri" fylgi mjög margir (þ. e. nefnilega töflurnar). Að húninn sè allur í kríng „járni urinn" ætla eg að eins vera til að villa gátuna, og muni eiga að merkja, að hann sè sorfinn með þjöl að utan. Þar sem sagt er, að hann hafi ekki höfuð, en átta horn, þá virðist liggja nærri að álykta af því, að hann hafi verið í laginu sem teníngur, og að teníngur sá, sem fannst með töflum þessum, sè einmitt húni úr hnottafli, er jafnframt hafi verið hafður fyrir teníng. Teníngurinn er aflángur og mjög áþekkur ymsum, er fundizt hafa í Danmörku. Á hliðunum standa 3 og 6 andspænis og sömuleiðis 4 og 5, sem, ef það er lagt saman, hvort um sig myndar hina fornu helgitölu 9, en á endanum hafa staðið 1 og 2. Þess hefir áður verið getið, að teníngar sè nefndir nokkuð snemma hèr á landi, þó að eigi sè getið um þá í sambandi við kotru fyr en á 12. og 13. öld. Að teníngur þessi sè eigi úr kotrutafli styrkist enn fremur af því, að hann fannst að eins einn, og optar hefir einn teníngur fundizt sèr í útlöndum, enda bendir Guðmundar saga biskups (Biskupa sögur II, 177) á, að menn hafi stundum haft að eins einn teníng; af Fornmanna sögum (IV, bls. 210) má þó sjá, að menn hafa einnig haft tvo teninga. Hefði teníngur verið notaður í hnefatafli, mundi þess vera getið í Hervarar sögu og Friðþjófs sögu, og er miklu eðlilegra að ímynda sèr, að teníngur þessi hafi verið hafður fyrir húna í hnottafli, sem Hervarar saga bendir til, og áður var á drepið. Hnottaflið eða hnettaflið mun í rauninni vera hið sama tafl og vèr nú köllum refskák, sem alls eru í 13 töflur með tóunni. Það mun draga nafn af því, að það hafi upprunalega verið teflt með hnotum, líkt og refskák hjá oss er opt tefld með kvörnum, enda eru töflur þessar frá Baldursheimi allsvipaðar hnotum í laginu. Húninn mun eiga að merkja bjarndýrshúna, enda segir í gátunni um hann,

að hann drepi fè manna með fláræði. Nöfnin „húni" og „fè" hafa nú smásaman ílenzt eða breyzt, eptir því sem til hagar á Íslandi, í tóu og lömb, því hèr er það einkum tóan, er bítur fè manna og helzt lömbin, enda er tóan opt kölluð dýr á Íslandi, svo sem húninn í Hervarar sögu, og þau lömb dýrbitin, er tóan bítur. Líkt mun standa á með danska taflið „*hunden efter haren*", að það mun eiga ætt sína að rekja til hnottaflsins. — Það hefir áður verið sýnt, að bæði hnefataflstöflur og hnottaflstöflur hafi haft hala eða odd uppúr sèr, sem þessar töflur. Ymsar slíkar halatöflur hafa fundizt erlendis, og kalla Danir bæði þær, og eins hinar, sem eru flatar og slèttar að ofan eins og kotrutöflur, dammtöflur eða „*dambrikker*", en það get eg enganveginn álitið alls kostar rètt, því eins miklar líkur eru fyrir, að þær flötu og slèttu sè einmitt kotrutöflur. Það sèst heldur enginn vottur til þess í íslenzkum bókum, svo að mèr sè kunnugt, að fornmenn hafi þekkt tafl það, er Danir kalla „*dam*", að minnsta kosti eigi með því nafni. Mönnum kynni að koma til hugar, að hnefatafl væri sama og „dammur", eða svipað dammi, eða að dammur sè myndaður úr hnefatafli, með því að í dammi eru hafðar 24 töflur, svo sem virðist hafa verið í hnefatafli; en það þykir mèr þó næsta ólíklegt, því að eg veit eigi til, að í dammi sè nokkurstaðar í útlöndum hafður nokkur konúngur eða hnefi, sem hnefataflið þó er kennt við, og virðist því vera hið einkennilega í því, enda mundi hið upprunalega nafn á taflinu haldast einhverstaðar í útlöndum ef svo væri, en það hefi eg hvergi orðið var við. — Af því, sem sagt hefir verið, þykir mèr sennilegast, að hèr sè sameinað hnefatafl og hnottafl, og hafi þessar 24 töflur, 12 rauðar og 12 hvítar, verið nægilegar til að tefla með hvorttveggja, og sè þá beinmyndin (nr. 6) hnefinn og teníngurinn húnninn. Slíkar sameiníngar ymsra tafla munu hafa

verið tíðar í fornöld. Í Krókarefs sögu er þess getið um sama taflið, að „það var bæði hnottafl og skáktafl". Það er og algengt hjá oss, að töfl eru sameinuð, svo sem að hafa kotru innan í skáktaflsborði, en skákborð og refskák utaná, eða þá skákborð og mylnu (á dönsku: „*tavl og mölle*". Í henni eru 18 töflur). Ef þessi ágizkan er rètt, þá höfum vèr hèr fullkomið hnefatafl og hnottafl, og vantar að eins borðið. Þá er eptir að vita, hvernig borðin hafi verið. Hnottaflsborðið ætla eg að muni hafa verið sem refskákarborð, af þeim ástæðum, sem áður eru færðar fyrir því, að hnottafl muni vera sama og refskák, en um hnefataflsborðið er allt óglöggvara. Í Víglundar sögu kap. 21 er getið um tafl með borði, sem hefir reiti, og sem teflt er með töflum, og hefir það að líkindum verið hneftafl, en reitir eru kallaðir á skákborði, og gæti menn því ímyndað sèr, að þau hafi verið lík. Enn er að minnast á holurnar, sem eru neðan í hverri töflu, og hafa menn ímyndað sèr, að þær hafi verið til þess, að töflurnar skyldi eigi færast úr stað, er víkíngar sátu að tafli á lángskipum sínum í sjáfargángi, og hafi því hlotið að vera smátittir upp úr taflborðinu, er töflurnar hafi verið settar ofan á.

2. (16/7 63. Jón Illugason í Baldursheimi): SVERÐ, mjög ryðbrunnið og ryðgað í parta. Þegar sverðið fannst, var meðalkaflinn dottinn af, svo að eigi mátti sjá lengd hans nè lag, en lengd og breidd sverðsins mátti mikiðtil sjá, og skýrt sást votta fyrir eggteinum. Þó að talsvert væri brunnið burtu framan af blóðreflinum (oddinum), mátti sjá, að brandurinn hefir upprunalega að minnsta kosti verið ein alin og sex þumlúngar upp að hjöltum, en 2 þumlúngar og 2 línur á breidd upp við þau. Hjöltun voru einn þumlúngur á breidd og 4 þumlúngar á lengd. Þau eru bein þegar horft er á blið sverðsins, en breiðust í miðju og ávöl til endanna, þá horft er ofaná hjöltin; er það lag

eins og tíðkaðist á 10. og 11. öld[1]. Á þeim mátti glöggt sjá, að þau höfðu upprunalega verið smelt, það er að segja gullrekin eða silfurrekin, því að annars vegar á þeim sást votta fyrir grind, eða sem brugðnum knút, sem smelt hefir verið inn í hjöltun af öðrum málmi, og sást farið eptir skýrt, en sá málmur var að mestu dottinn burtu. Nú sèst eigi framar votta fyrir því, þareð sverðið hefir talsvert skemmzt í flutníngnum, af því, hve mjög það var ryðbrunnið, en þessi lýsíng er tekin eptir hinni nákvæmu skýrslu og vönduðum uppdrætti Arngríms Gíslasonar, sem alls engin ástæða getur verið til að vefengja. Eptir uppdrætti hans hefir þessi knútur eða rós, sem smelt hefir verið inn í hjöltun, verið gjör í líkum eða sama anda og á tveim skrautsverðum, er fundizt hafa: annað í Noregi og annað í Danmörku; og bera þessar ryðbrunnu leifar órækt vitni um það með sögum vorum, að Íslendíngar hafi, eigi síður en aðrar þjóðir á Norðurlöndum, borið þvílík skrautsverð. Sverð þetta hefir verið meðalsverð, eptir þeim sverðum að dæma, er eg hefi sèð frá Danmörku og Svíþjóð frá sama tíma (fyrir 1000).

3. S. d. Sami: FJAÐRASPJÓT, æði ryðbrunnið; þó sèst allt lag á því, og hefir það verið vandað að öllu og ágætlega smíðað. Lítið er ryðgað af eggjum þess; munu menn hèrumbil sjá hina upprunalegu breidd þess, og er hún einn þumlúngur og ein lína, þar sem fjöðrin er breiðust fyrir framan falinn. Aptan af falnum er nokkuð ryðgað, óvíst hvað mikið, en hann er 10 línur á þykkt, þar sem hann er digrastur. Af oddi spjótsins er að eins lítið ryðgað, og er fjöðrin 10 þumlúngar á lengd; sjást á henni skyggðir blettir hèr og hvar. Lengd alls spjótsins er nú 15 þumlúngar og 5 línur. Annað spjót samskonar hefi eg fengið að austan (sbr. nr. 44). Það er ámóta á breidd og þetta spjót, en 12 þumlúngar á lengd allt, enda er nokkuð ryðgað framan af oddinum og

[1]) sjá nr. 22.

talsvert aptan af falnum. þessi spjót eru lengri og rennilegri en flest spjót, er eg hefi sèð í Danmörku frá þeim tíma. þau munu bæði vera frá sama tíma, frá því fyrir 1016, er hin breiðu spjót tóku að tíðkast hèr á landi (Grettla, kap. 45).

4. ($^{16}/_{7}$ 63. Jón Illugason í Baldursheimi): Leifar af TYGILKNÍF. Hann er brotinn í tvennt upp við skaptið, og nokkuð er brotið framan af oddinum. Hann er eineggjaður og með þykkum bakka. Á honum er trèskapt, með húfulöguðum járnhólk að framan, sem gat hefir verið í að framan fyrir tángann. Að líkindum hefir annar hólkur verið á aptanverðu skaptinu. þó er það eigi með öllu víst, því að megnið af eptra hluta skaptsins er fúið af. þó að talsvert sè brotið af oddinum, er auðsèð, að knífurinn hefir verið frammjór. Blaðið er nú 2½ þumlúngur á lengd, en mun upprunalega hafa verið rúmir 3 þumlúngar. Knífur þessi hefir verið mjög líkur að stærð og lagi knífum þeim, er Norðmenn bera enn við belti sín. þeir eru jafnan með hólkum á skaptinu bæði að aptan og framan, og svo má ætla, að verið hafi á þessum, enda er það víst, að fornmenn höfðu slíka knífa, því að í þorfinns sögu karlsefnis (kap. 3) segir, að knífur þorbjargar völvu var „tvíhólkaður af eiri", eða með tveimur eirhólkum.

5. S. d. Sami: Leifar af ÖXI eða PÁLSTAFSBLAÐI. Pálstafir eru að mestu ókunn vopn, að minnsta kosti úr járni (sbr. annars nr. 114), og er mèr næst að ætla, að þetta muni heldur vera hið þykkvasta af öxi fyrir neðan augað, enda virðist hèr móta fyrir auganu. Hvers konar öxi það hafi verið, verður eigi sèð, en mjög þunn hefir hún orðið að vera, með því að hún er meira eydd af ryði en allt annað, er með henni fannst og sjálfsagt hefir legið jafnlengi í sömu jörðu, enda er líklegt, að axir fornmanna hafi verið mjög þunnar, er þeir báru þær í annari hendi sem sverð, en skjöld í hinni. Maður sá, er þetta hefir átt, hefir því haft meira en alvæpni, er

hann hefir haft skjöld, sverð, spjót, týgilknff og enn öxi (eða pálstaf).

6. S. d. Sami: BEINMAÐUR eða mannsmynd skorin úr beini. það er mannsmynd ofan að milli, og er í kyrtli eða ólpu, og hefir hött á höfði með eyrum á hliðunum; það bendir til, að siður hafi verið í fornöld að hafa þesskonar dýraeyru á báðum hliðum á höttum. Hettir með eyrum sjást og myndaðir á þesskonar myndum, sem til eru á forngripasafninu í Kaupmannahöfn, og má ætla, að þær sè því frá sama tíma og þessi, eða frá því fyrir 1000—1016, og eigi eldri en frá 9. öld. Eptir laginu gæti mynd þessi vel verið taflmaður eða skákmaður, en væri hún það í raun og veru, mundi fleiri þesskonar menn hafa fundizt með henni, og þó að hinir hefði verið úr trè, er líklegt, að einhverjar menjar þeirra hefði sèzt, með því að megnið af tygilknífsskaptinu (nr. 4), sem þó er úr trè, var heilt. Menn gæti og ímyndað sèr, að mynd þessi hefði verið goð eða hlutur úr pússi manns, því að fornmenn báru títt goðalíkneski í pússi sèr, er þeir kölluðu hluti, og voru þau gjör úr tönn eða silfri. þess er getið um Íngimund hinn gamla Vatnsdælagoða (Vatnsdæla, kap. 10), og Hallfreðar saga vandrædaskálds bendir á hið sama. Hluti þessa höfðu fornmenn er þeir vörpuðu hlutkesti, eða og til að segja sèr óorðna hluti, og má sjá slíkt af því, er sagt er um hluti Einars skálaglams (Jómsvíkínga saga, kap. 42). þesskonar hlutir hafa fundizt fyrr á Íslandi (sjá Ferðabók Eggerts og Bjarna bls. 1035).

Af þessum ástæðum datt mèr fyrst í hug, að beinmaður þessi kynni að vera skákmaður, eða þó öllu heldur hlutur, og því er hann tölusettur sèr í dagbók forngripasafnsins, en síðar hefir mèr komið til hugar, að það mundi vera hnefi úr hnefatafli, eins og getið er hèr að framan (bls. 39), svo að hann ætti að fylgja taflinu (nr. 1), og þykir mèr það hið líklegasta.

7. ($^{18}/_{7}$ 63. Jón Illugason í Baldursheimi): SKJALDARBÓLA eða BUKL af skildi. Það er kollótt bóla, sem upprunalega hefir verið hèrumbil 3⅓ þumlúngs þvert yfir, en 1 þumlúngur og 7 línur á hæð, með barði allt í kríng að neðan, og hafa í því verið naglar, sem bólan hefir verið fest með við skjöldinn. Skjöldur þessi hefir að öllum líkindum verið buklari og mun hafa verið járnrendur, því að hinir lausu naglar, er fundust hjá honum, eru fleiri en svo, að þeir geti eingaungu verið úr bólunni, og eru þá líklega úr skjaldarröndinni. Lík bóla og þessi hefir fyrir nokkru síðan fundizt í Hildishaugi (landnámamanns), sem er nálægt Kirkjubæjarklaustri á Síðu. Vèr höfum því þegar tvenn rök fyrir því, að buklarar muni hafa verið hafðir hèr í heiðnum sið, þó að hinar elztu sögur vorar geti sjaldan um þá. Þeirra er optar getið á Sturlúnga öld, og virðast þeir þá hafa verið orðnir tíðari.

8. S. d. Sami: Lítið JÁRN, 3 þumlúnga lángt. Það er breitt í báða enda, en mjótt í miðju, og hefir annar endinn auðsjáanlega brotnað frá einhverju. Til hvers járn þetta hafi verið haft, getur mèr eigi komið til hugar. Utan um járn þetta annars vegar og um annan enda þess hefir vafizt eitthvað af klæðum þess manns, er það var heygt með, og sèst á einum stað bæði horn og jaðar af klæðinu. Klæði þetta er alveg orðið að járni, en allir þræðirnir sjást enn eins greinilega og á hálfslitnu vaðmáli. Eigi verður sèð, hvort klæðið er ofið úr líni eða ull, en vendin á því er sem á vaðmáli, sem vel er gefið í, nú á dögum, en eigi sem á einskeptu. Bandið hefir verið viðlíka smátt og í meðalvaðmáli nú, eða öllu smærra. Í Ferðabók Eggerts og Bjarna (bls. 1035) er þess getið, að um 1720 hafi fundizt gylltar hlutaskálir eða metaskálir við Knafahóla, þar sem Gunnar á Hlíðarenda barðist við Starkað undan Þríhyrníngi og sonu hans (um 987), en á botni skála þessara sást mótað far eptir smágjört lèrept, er legið hafði við botn þeirra. Á

þessum tveim fundum má með vísu ráða, að fornmenn hafi á 10. öld getað ofið tvennskonar vefnað, jafnsmáan og nú er almennt ofið, og er slíkt mikilsvert og áreiðanlegra en allar sagnir. Eigi er ólíklegt, að í útlöndum kunni að finnast þvílík slitur af steingjörvum klæðum á vopnum fornmanna, og kynni mikið að mega af því læra um vefnað þeirra, ef vandlega væri að gætt[1].

9. S. d. Sami: HEINBRÝNI með gati í endann. það er tveir þumlúngar og 4 línur á lengd. Gat hafa menn haft á slíkum brýnum, til þess að geta fest þau við sig, enda hafa fornmenn jafnan haft heinar hángandi við belti sèr, til þess að fægja með vopn, sem hlýða þótti, og brýna þau, svo sem segir um Óðinn í Bragaræðum (Snorra edda, kap. 58), að hann tók hein af belti sèr og brýndi ljái þræla Bauga jötuns. Í Sturlúngu (IV, bls. 62) segir, að Sighvatur Sturluson þóttist hafa hein í púss sèr, er hann þóttist núa í ègg á öxi Snorra bróður síns. þesskonar brýni hafa og fundizt í útlöndum og hèr á landi, og á safnið þegar fjögur önnur með gati í endann, en þrjú af þeim eru með stærra og grófara móti, og eitt þeirra tinbúið[2].

10. S. d. Sami: BITILL eða KJAPTAMÈL úr járni. þau eru sem mèl af vanalegu bandbeizli eða hríngabeizli, enda mun mega telja víst, að menn hafi hèr einúngis haft hríngabeizli á söguöldinni. Mèl þessi eru fjórir þumlúngar á milli hrínganna, en hríngirnir eru tveir þumlúngar þvert yfir, og mega þau því kallast í minna lagi. Á háskólasafninu í Kristjaníu í Noregi eru tvennir líkir bitlar, er Norðmenn ætla að sè frá heiðni. Annar þeirra er þó nokkuð margbrotnari, og kann að hafa átt

---

[1]) Á síðustu árunum hafa i Danmörku og víðar fundizt eigi alllitlar leifar af fornum klæðnaði og fornum vefnaði. J. S.

[2]) Sjá nr. 87, 264, 324 og 333.

við tvefalt beizli, en eptir rósum, sem á honum eru, má ætla, að hann sè ýngri og varla frá heiðni.

11. (¹⁸/₇ 63. Jón Illugason í Baldursheimi): Lítil JÁRNHRÍNGJA; það er hófhríngja. Hún er brotin í tvennt, en bæði brotin eru til. Hún er að eins einn þumlúngur og 8 línur á breidd, og ætla eg því fremur, að hún hafi verið sverðfetilshríngja eða beltishríngja, en af hestbúnaði. Þó gæti hugsazt, að hún væri af beizli, t. a. m. kverkólarhríngja. —

Um dys það, er allir þessir gripir (nr. 1—11) hafa fundizt í, hefir Arngrímur Gíslason bókbindari gefið skýrslu þessa: „Vorið 1860 fundust í Baldursheimi við Mývatn leifar af dysi, að öllum líkindum frá heiðni. Það er blásið upp úr holti, hèrumbil 200 faðma beint í austur frá bæjardyrum, og sást fyrst höfuðkúpa af manni, sem er 17⁵/₆ þumlúngar að hríngmáli, og fannst þá um leið spjót (nr. 3). En vorið eptir, árið 1861, fannst sverð mjög ryðgað (nr. 2). Var þá farið að grennslast eptir meiru, en því miður af eptirtektalitlum únglíngum, og var því óreglulega mokað upp dysið, svo ekki verður sem nánast sagt frá, hvernig leifar þessar litu út. Dysið snýr frá austri til vesturs, höfuð í austur, svo beint horfði móti dyrum, og spjótið til hægri handar og tafl (taflmaður) (nr. 6) og 24 beintöflur (nr. 1). Líka lítur út fyrir, að skjöldur hafi legið til þeirrar handar, og sjást eigi aðrar leifar þess en naglar, og litið eitt af trè í kríng. Til vinstri handar lá sverðið, og sneri oddur niður. Nokkur smástykki komu þar af járni, sem auðsjáanlega eru af umgjörð meðalkaflans, slètt, en bjúg, með lítið barð á röndinni (af skjaldarbólunni). Sverðið hafði verið í trèslíðrum, og sjást leifar þess utan á sverðinu báðumegin. Hjá því lá lítið brýni, með gati í annan enda, og lítil glertala[1] brotin, með gyllíngu auðsjáanlegri. Beinin láu

[1]) Glertala þessi hefir eigi komið til safnsins, og er það skaði

rètt, handleggir niður með hliðum og fætur rèttir, og má kalla, að leifar þessar horfði frá landnorðri til útsuðurs. Lærleggirnir voru 17½ þumlúngur, með hlössum, að lengd, og samsvarandi því að gildleika. Hèrumbil einnar álnar lángt frá fótagafli dyss þessa var annað dys, að hesti, og var það kringlótt, voru leifar hryggsins hríngbeygðar vestanfram, en fótleggir allir til samans austan fram, höfuð í norður, beygt inn að fótleggjunum. Engi merki fundust til reiðskapar, önnur en kjaptamèl (nr. 10), er var uppi í höfðinu, og ein lítil járnhríngja. Hesturinn hefir verið í meðallagi stór, og úngur, er vel má sjá af tönnunum. Hèr að auki fannst lítið ryðgað járn, er menn hèldu að væri leifar af lítilli öxi.

Það getur varla verið vafi á, að dys þetta og allir þeir gripir, er í því hafa fundizt, sè frá heiðni, eða frá því fyrir 1000, enda eru þeir mjög fornlegir. Það er kunnugt, að tíðska var í forneskju að grafa menn með hestum sínum og jafnvel hundum (nr. 87), svo sem segir í Svaða þætti (Flateyjarbók I, 436), að Svaði „var grafinn af sínum mönnum, ok þar með hundur hans og hestur at fornum sið", enda sannast þetta af ymsum dysjum, er könnuð hafa verið hèr á landi, svo sem á Gautlöndum (nr. 85—87). Hestar voru látnir í haug með mönnum, til þess að þeir gæti riðið til Valhallar og híngað í heim frá Valhöll (Sögubrot af fornkonúngum kap. 9, Helga kviða Hundíngsbana önnur, Hákonarmál 13. er.). — Eptir að kristni var lögtekin (1000), mun kristilegur gröptur fljótt hafa orðið almennur hèr á landi, sem sjá má af Njálu (bls. 146), að þeir voru grafnir að kirkju, er fèllu á alþíngi 1012, og menn vita enn sem komið

því að öllum líkindum hefir hún upprunalega verið úr steinasörvi. Þó getur verið, að hún hafi síðar verið höfð fyrir knapp, með því að hún fannst ein í karlmannsdysi. Síðan höfum vèr fengið fleiri þesskonar tölur til safnsins (sjá nr. 157).

er engi rök til þess, að nokkrir hafi verið heygðir með hundum og hestum eptir það, en allt bendir á hið gagnstæða, bæði fornrit og fornleifar. Þó að menn fyrst framan af, meðan kirkjur voru mjög strjálar, kunni að hafa verið grafnir úti á víða vángi, þá eru engi líkindi til að með þeim hafi verið grafnir hundar eða hestar, og hafi slíkt átt sèr stað á laun, þá hefir það eflaust lagzt af þegar Ólafur helgi fèkk hèr numið úr lögum ýmislega forneskju (um 1020, sbr. Fornmanna sögur IV, 280; Flateyjarbók II, 51. 239), eða fyr (Íslendíngabók kap. 7). Eins er það næsta ólíklegt, að hundar eða hestar hafi verið látnir fylgja í gröfina óbótamönnum, er dysjaðir voru utan kirkjugarðs. Það má því, eptir því sem enn er kunnugt, telja það sem öldúngis gilda og óræka sönnun fyrir, að eitthvert dys sè frá heiðni, ef í því finnast hundsbein eða hrossbein saman við mannabein. Hèr á landi getur það varla hafa *komið* fyrir, að menn og hestar hafi fallið saman og því verið dysjaðir saman, því að hèr börðust menn aldrei á hestum, eins og þó kom fyrir í Noregi, en þau tvö eða þrjú dæmi, sem í sögum vorum (Njálu og Sturlúngu) koma fyrir um vopnaviðskipti á hestbaki, verða að eins af tilviljun. Sömuleiðis mun það fljótt hafa lagzt af, að grafa með mönnum vopn þeirra eða vildargripi, sem þeir eptir heiðinni trú áttu að skemta sèr með í Valhöll, svo sem taflið, er fannst hjá Baldursheimi, og má því ætla, er slíkir gripir finnast í dysjum saman við mannabein, að þeir muni vera frá því fyrir 1000—1020. Enn er það fornleika merki, ef leirker eða þvíumlíkt finnast í dysjum með mannabeinum. Þvílíkt leirker fannst t. a. m. í Hildishaugi, er áður var nefndur (nr. 7), og mun Hildir hafa átt að hafa í því nesti sitt til Valhallar. Til þeirrar venju, að taka með sèr nesti í hauga, bendir orðtækið, að berja nestið, sem haft er enn í dag um þá, er berjast í andarslitrunum. Að allur þessi fundur

(Baldursheims-fundurinn) sè frá því úr heiðni, eða frá því fyrir 1000, ætla eg fullsannað.

Allir þessir gripir (nr. 1—11) gáfust safninu fyrir meðalgaungu alþíngismanns Jóns Sigurðssonar á Gautlöndum[1].

---

[1]) Gripir þessir frá Baldursheimi (nr. 1—11) voru nefndir og skýrt frá þeim í Þjóðólfi („Merkilegur fundur", sjá Þjóðólf XIV. ár, nr. 17—18, bls. 70—71), áður en þeir komu híngað til safnsins, þótti því nú þörf á ítarlegri skýrslu um þá, og það því fremur, sem þeir eru merkari. Brèf Jóns Sigurðssonar alþíngismanns, sem afhendir þá safninu, er þannig látanda:

„Eptir mèr gefinni heimild af Jóni bónda Illugasyni í Baldursheimi innan Þíngeyjar sýslu, sem er eigandi forngripa þeirra, er fundust í Baldursheimi árið 1861, og sem lýst er í Þjóðólfi, 14. árg. nr. 17—18, afhendi eg hèrmeð téða forngripi þeim herrum, Jóni stúdent Árnasyni og Sigurði málara Guðmundssyni, í þeirri röð sem nú skal greina:

1. goðmynd eða taflmaður,
2. teníngur úr beini,
3. 24 töflur úr beini (líkast til úr kotrutafli),
4. leifar af sverði,
5. fjaðraspjót,
6. brot af skjaldarbólu,
7. brot af tigilhníf,
8. leifar af öxi,
9. járnhríngja, líklega af sverðfetli,
10. kjaptamèl,
11. lítið brýni með gati.

Þessa forngripi afhendi eg ofangreindum mönnum með eptirfylgjandi skilmálum:

1. að með þeim verði byrjað að stofna íslenzkt forngripasafn í Reykjavík, sem sè landsins ævarandi eign.

2. að þeir strax og fleiri forngripir safnast í sama augnamiði, og þegar stjórn og fyrirkomulag gripasafnsins er komið á fastan fót, afhendi umsjónarmönnum safnsins gripina í sama ásigkomulagi og eg nú afhendi þá.

3. að svo framarlega sem ekkert verður af stofnun forn-

12. 15/7 63. Jón Sigurðsson á Gautlöndum, alþíngismaður: Gömul KJAPTAMÈL úr kopar, grafin og forneskjuleg. Þau eru 4 þumlúngar og 3 línur milli hrínganna, og 2 þumlúngar og 2 línur hríngarnir sjálfir þvert yfir. Þau eru að því leyti óvanaleg, að sex lausir hríngar eru yfir um sjálfan bitilinn, sem ætlaður er til að vera uppi í hestinum. Kjaptamèl þessi fundust í Háls sókn í Fnjóskadal. Lík kjaptamèl, með lausum hríngum yfir bitilinn, hefir Brynjólfur hreppstjóri Brynjólfsson í Bolholti sagt mèr (1864) eptir föður sínum, að hann hafi fundið. Líkt krókaverk og á mèlum þessum er á gullhöfuðbandi, ormsmynd úr gulli og eldgömlum kíngum, sem allt hefir fundizt í Noregi og er talið frá heiðni.

13. „/". Sigurður Helgason á Jörva, dannebrogsmaður: Snúinn FÍNGURHRÍNGUR úr kopar eða öðrum málmi. Hann fannst seint á átjándu öld í bakka, er *sjór* hafði brotið af, fram undan bænum á Vogi á Mýrum, og mun því vera nokkuð gamall.

14. „/". Jakob Bjarnarson prestur í Gufudal: LYKLASYLGJA, sem á er ritað með stóru gamallegu latínuletri staka þessi:

„HRING. ÞÖLL. SV. SEM. HRINGINN. A.
HAFINN. SIE. FRA. PINV.
HIALPE. HENN. (= hjálpin?) DROTTINS. HENNE. ER. HIA.
(H)ANN. EIDIR. SORGAR. LINU".

15. „/". Sami: Önnur LYKLASYLGJA, sem á er ritað með stóru latínuletri vísubrot þetta:

„HRUNDINN SV SEM HRINGIN BER
HREPPI AUDLEGD ALL(a).

---

gripasafns, og engin sýnileg merki sjáist til þess að liðnum tveim árum hèr frá, að slíkt fyrirtæki muni fá framgáng, þá áskil eg mèr óskertan rètt til að taka gripina aptur."

Staddur í Reykjavík 15. Juli 1863.

Jón Sigurðsson.

— Báðar þessar sylgjur (nr. 14 og 15) eru ættaðar vestan úr Patreksfirði og eru all-forneskjulegar. Slíkar sylgjur eru nú farnar að verða sjaldgæfar, helzt með letri. Á gömlum sylgjum var títt skammstafað Jesú nafn („IHS"[1]) eða þá lukku óskir í ljóðum, opt vel kveðnar. Eg vil nefna til dæmis vísu af sylgju eða hríng, sem fannst í haug, líklega öskuhaug, suður í Njarðvíkum, og doktor Sveinbjörn Egilsson átti. Vísan er þessi:

„Læstri hirzlu ljúktu upp nú
með lyklinum, sem eg geymi;
hvort á mig maður eða frú,
auðgist ment og seimi."

Við sylgjur þessar festu konur lykla sína og brauðstíl, og kníf og skæri í skeiðum, er þær höfðu jafnan á linda sèr, sem gamlar myndir sýna.

16. „/". Sami: Lángálma af gömlum HÖKULKROSSI. Hún er öll saumuð með postulamyndum. Þar á er Pètur með lykilinn að himnaríki. Hún er úr Sauðlauksdals kirkju.

17. „/". Sami: Stór KNAPPUR. Yfir hann er haglega saumað með svörtu taglhári. Hann er að líkindum gjör á Íslandi, því að víst er um það, að konur hèr kunnu vel að gjöra líka knappa fram undir þessa daga.

---

[1]) Skammstafanin „IHS", sem opt kemur síðar fyrir í skýrslum þessum, getur lesizt ýmislega. Í katólskri tíð voru þannig skammstöfuð yms orðtæki, svo sem „in hoc salus" (í þessum er sáluhjálpin), „Jesus hominum salvator" (Jesús frelsari mannanna), „Jesum habemus socium" (vèr höfum Jesúm til fèlaga), „Jesús hortator sanctorum" (Jesús hvetjari heilagra). Líka er það opt skammstafað Jesú nafn eintómt, og ætti þá eiginlega að vera með grískum uncial-bókstöfum: „ΙΗΣ" (= Jes.), og svo mun það optast eiga að lesast á fornmenjum vorum. Í Evangelium Palatinum er Jesú nafn ritað þannig: ihs. Stundum gæti hugsazt, að eitthvert algengt mannsnafn væri skammstafað svo, t. a. m. Jón H.son.

Knappur þessi kvað vera úr gamalli biskupshempu frá Hólum. Hann á að vera saumaður af Halldóru Guðbrands dóttur biskups, þorlákssonar. Hann og fleiri eins knappar komust í eigu síra Benedikts Pálssonar á Stað á Reykjanesi, og síðan í eigu síra Gísla í Sauðlauksdal, Ólafssonar.

18. „/". Ólafur Pálsson í Reykjavík dómkirkjuprestur: Mjög stórt BRÝNI úr rauðleitu grjóti. það er 13 þumlúngar og 3 línur á lengd. það fannst í mýrarjaðri, skammt fyrir neðan túnið í Stafholti, þrjár páltorfur niðri í jörðu.

19. „/". Helgi Sigurðsson á Jörva kandídat: Lítill STOKKUR með tappalæsíngu eða „typplokulæsíngu". Á hann er skorið með höfðaletri:

„INGESIOMFRV INGIBIÖRG EIRIKSD."

20. „/". Sami: TRAFAKEFLI, einkennilegt í laginu. Á það er skorið með stóru latínuletri:

„LIFDU. SO. GED. GOD.
GUD. A. VALD. OG. FRID. HALD.
UM. ALLDER. ANNO 1747".

21. „/". Sami: Sívalt KEFLI samkynja hinu (undirkeflið). — Bæði þessi kefli (nr. 20 og 21) fèkk Helgi hjá hjónunum Birni Gíslasyni og Íngibjörgu Jónsdóttur á Brúarhrauni[1].

22. „/". Sami: Leifar af gömlu SAXI eða SVERÐI eineggjuðu. Brandurinn er nú 11 þumlúngar; en er það fannst, loddi framan við það um 6 þumlúnga lángur partur, mjög ryðbrunninn, sem eigi var hirtur, og vantar nú auðsjáanlega meira framan af því en blóðrefilinn. Meðalkaflinn er fúinn af, svo að ekki er annað eptir en sverðtánginn, er verið hefir ærið gildur, enda er brandurinn 3/4 þumlúngs á þykkt í bakkann upp við hjöltun. Af hjöltunum er eptir að eins járnlykkja ein, mjög eydd

---

[1]) Um gripina nr. 12—21 er áður auglýst skýrsla í Þjóðólfi XIV, Nr. 5, bls. 17—18.

af ryði. Af litlu broti í saxi þessu eða sverði komst Helgi að því, að í því er stórgert bjart bitjárn. Vopn þetta hafði (1863) fundizt fyrir nálægt tuttugu árum fram undan bænum Álptanesi á Mýrum, niður við sjó, og hafði vogurinn þar brotið af bakkanum veturinn á undan, svo að sást á sverðið. Eptir sögn og minni gamalla manna hafði bærinn fyrrum staðið fremst á bakkanum, en síðan verið smáfærður upp frá vognum, eptir því sem brotið hefir úr bakkanum, og hefir sverðið líklega fallið niður í gamlar bæjarmoldir eða verið falið þar. Af því hvað hjöltun, sem annars vegar hafa sína fullu lengd, nefnilega 4 þumlúnga og 5 línur frá miðju og út á enda, eru laung og mjó, má ráða, að sverð þetta muni helzt vera frá tólftu eða þrettándu öld.

23. „/". Sami: Leifar af litlum TYGILKNÍF. Hann hefir verið einjárnúngur, með snúnum röndum á skaptinu, og eru þær mjög ryðbrunnar. Þegar knífur þessi fannst, brotnaði framan af blaðinu, og sást þá á brotinu, að í honum er smágjört stál. Hann fannst vorið 1862, er *Helgi* lèt ryðja til jarðeplagarðs á Jörva.

24. „/". Sami: Lítill PALLKISTILL, allur með gömlum skurði. Innanvert á lokinu stendur:

„DISA A. 1771".

Hjörurnar eru auðsjáanlega yngri en kistillinn.

25. „/". Sami: TRAFAKEFLI (yfirkeflið) með knútum, flèttíngum og snúníngum. Á því er handfáng, en eigi trèhalda, sem stundum er. Bæði lag og skurður lýsir óvanalegri fegurðar tilfinníng. Helgi fèkk keflið eptir móður sína, Guðrúnu Þorkelsdóttur, og hún eptir móður sína, Guðrúnu Þórðardóttur frá Stóra-Kálfalæk.

26. „/". Sami: SPÓNASTOKKUR skorinn, með krínglóttum endum og útskotnum fyrir spónblöðin. Á lokinu er að eins skurður. Á hliðunum eru rósahnútar og með höfðaletri:

„STEINVÖR SVEINS DOTT(ir)",

og sömuleiðis „IHS" með bundnu höfðaletri. Á botninn er skorið með rómversku letri:

„ANNO MDCXCIV. ÞANN XXX MARTI".

Á endunum er með skurði myndað fyrir drekahöfðum og mótar fyrir tönnum og augum. Stokknum hefir verið skipt í sundur í miðju að innan, og er því lokið í tvennu lagi, og leikur hvort þeirra fyrir sig á ási úr bólu til beggja enda. Þegar Helgi eignaðist stokkinn, var annar endinn og annað lokið fúið af, en það setti hann á í líkíngu við hitt. Hann ætlar, að stokkurinn hafi verið eign forfeðra sinna í Vogi[1].

27. („/". Helgi Sigurðsson á Jörva kandídat): SYLGJA eða lyklahríngur. Hún er oplaus og hefir því verið knýtt við hana lyklunum. Innan í henni eru stafirnir „IHS". Sylgjuna fèkk Helgi frá móður sinni.

28. „/". Sami: BRAUÐSTÍLL úr kopar. Hann er frammjór, en ofan til áttstrendur, með gati á til að festa hann við sig eða sylgjuna[2]. Helgi fèkk stíl þenna hjá móður sinni.

29. „/". Sami: REIÐGJARÐARHRÍNGJUR úr kopar, með laufaviðarhríslum í hinum vanalega býsanzka stíl. Þær eru svo koparmiklar, að þær að því til jafnast við tvennar samskonar hríngjur nú á dögum, þótt þær sè talsvert máðar. Þær hafa verið kallaðar Bollahríngjur, og eiga að hafa verið reiðgjarðarhríngjur Bolla Þorleikssonar, að sögn Árna Jónssonar, er bjó á Borg í Miklaholtshrepp. Hann hafði hríngjurnar með sèr sunnan úr Borgarfirði, og voru þær lengi söðulhríngjur Guðríðar konu hans, en síðan komust þær í eigu Jóns, tengdasonar hans, og hjá honum fèkk Helgi þær. Eptir sögn þessa Árna, er varð mjög gamall maður, voru aðrar svipaðar hríngjur til í Borgarfirði, er kenndar voru við Kjartan Ólafsson. Margar mjög

[1]) sbr. lýsíngu hèr að framan, bls. 15.

[2]) sbr. nr. 41.

líkar hríngjur eru til, með ártölum frá seytjándu öld, og munu þessar hríngjur eigi vera öllu eldri.

30. „/". Sami: KÁLFSKINNSBLAÐ með latínusaung og nótum yfir hverri línu. Línurnar eru 13, með vönduðu letri, en daufu og lítt læsilegu. Nóturnar eru sumar hverjar að mestu máðar burtu.

31. „/". Sami: partur af KÁLFSKINNSBLAÐI. Þar virðist hafa verið á kaupmálabrèf eða samníngsbrèf, og er það dagsett í Skálholti í Biskupstúngum 22. Novbr. 1594. Það er dauft aflestrar, einkum síðari hlutinn.

32. „/". Sami: GALDUR OG FORNESKJA á 19 blöðum í 8 blaða broti (pappírshandrit); eru þar á meðal annars ymsar stefnur og særíngar (t. a. m. tóustefnur), eignaðar Sæmundi fróða, Gísla lærða í Melrakkadal og Þórði á Strjúgi. Þar á eru og syrpuvers, lásavers, ýmisleg galdradæmi, og eru aðalatriðin þar með villuletri, og sum þeirra með tilheyrandi stöfum, mjög margbrotnum, er heita ymsum nöfnum, svo sem t. d.: Himinsbarna-hjálmur, Drottníngar-signet, Gimsteinn Jónasar, Móyses-stafur, Orionsauga, Prófeta-prýði, Sólar-vagn, Veldis-vagn, Karlamagnúsar-innsigli, Móyses-innsigli, Salómons-innsigli, Baldurs-innsigli. Kver þetta hefir Helgi sjálfur ritað upp eptir blöðum, er rituð voru af manni nokkrum, er eigi vildi láta nafngreina sig, þá er hann rèri fyrir vestan Jökul.

33. „/". Sami: DRYKKJARHORN með trèbotni og tinstút, allt grafið. Á því er mynd af mannsandliti, tóu og krufnum erni. Þar á er og karlmaður með stóran barðahatt á höfði, í stuttri treyju og á stuttvíðum brókum, með lángt hár, og kamp á efri vör. Í hríng utan um hornið er ritað með höfðaletri:

„DRECKID VARLEG(a)".

Af karlmanns búníngnum að ráða, er hornið frá seytjándu öld. Botninn er talsvert ýngri en hornið, og er það

sögn þeirra, er átt hafa það fyrri, að færzt hafi upp á hornið, er botninn var settur í.

34. („/". Helgi Sigurðsson á Jörva kandídat): TYGILKNÍFUR með koparskapti og gati á fyrir tyglinum. Á skaptinu eru upphleyptar myndir karls og konu, og er limaburður þeirra og staða eigi ólík því, sem þau stigi danz. Karlmaðurinn hefir barðahatt á höfði og korða við belti sèr, í stuttvíðri treyju og stuttvíðum brókum, með uppbrotin stigvèl; má af því með vísu ráða, að skaptið sè frá seytjándu öld, og munu þá slíkir knífar hafa verið algengir. Safnið á tvo samskonar (nr. 168 og 363), og eg veit af þremur öðrum; hafa mennirnir á sköptum beggja þeirra byssur. Blaðið á kníf þessum er ýngra, en skaptið fannst fjarri mannabygðum. Það komst í eigu Konráðs, bróður Gísla Konráðssonar fornfræðíngs, en hann gaf sira Brynjólfi Bjarnasyni, er fyrrum var prestur í Miklaholti, og hjá honum fèkk Helgi það, einsog stendur í skýrslu hans.

35. „/". Sami: PÍPULYKILL úr kopar, er átt hefir að svo nefndri tröllalæsíng. Hann er skegglaus, og er pípan sívöl utan, en með þrístrendu holi innan í, er gengið hefir utan um þrístrendan stand, sem hak hefir verið neðan á, til að hræra læsíngarjárnið.

36. „/". Sami: KOPARDOPPA aptan af knífskapti, lík doppunni aptan á knífnum nr. 325. Hinir partarnir knífsins, sem voru úr járni, duttu í sundur af ryði, er við þeim var hrært. Þetta fannst með nr. 23 í jarðeplagarðs stæði á Jörva vorið 1862[1].

37. „/". Guðbrandur Vigfússon í Kaupmannahöfn: RÓÐA eða KROSSMARK, skorið á hvalbeinsspjald. Það er 6 þumlúngar og 8 línur á lengd, með ramma um,

[1]) Gripirnir nr. 22—36 eru frumgjöf Helga Sigurðssonar, og hefir hann áður lýst þeim sjálfur í Íslendíngi (III, 20), einsog hèr að framan stendur (bls. 15—20).

og hefir verið svart skíði neglt ofan á rammann, allt sett með hvítum doppum af hvalbeini eða tönn. Undir krossinum standa Jóhannes og María, en yfirskriptin á róðunni er „INRI" (= Jesus Nazarenus Rex Judaeorum, Jesús frá Nazaret konúngur Gyðínga), og er hún með hálf-engilsaxnesku latínuletri. Verkið á mynd þessari sýnir, að hún er eflaust skorin á Íslandi, líklega á fjórtándu öld, enda var þá títt að skera þesskonar spjöld, og þóttu þau þá gripir (Laurentius saga, kap. 65). Gripur þessi gefur manni nokkra hugmynd um hagleik Íslendínga fyrrum, og er hann að því leyti merkur fyrir sögu landsins. Spjald þetta á einhvern tíma að hafa fundizt undir grundvelli kirkjunnar á Stað í Steingrímsfirði, og hjá prestinum þar, sira Sigurði Gíslasyni, fèkk Guðbrandur róðuna 1858.

38. „/". Sami: LYKLASYLGJA með krossi innan í og gamallegu letri, lítt læsilegu. Sylgju þessa gaf sira Sigurður Gíslason Guðbrandi í sama sinn og nr. 37.

39. „/". Haldór Jónsson á Hofi í Vopnafirði prófastur: Stór JÁRNHRÍNGUR, sem fyrr var í kirkjuhurð á Hofi, og er það í munnmælum, að hann sè úr hinni fornu hofhurð, sem þar er enn sýnd. Hríngurinn er mjög merkur, allur smeltur með silfurrósum. Hann er 7 þumlúngar þvert yfir. Hann er nær því alveg af sömu gjörð, og auðsjáanlega frá sama tíma og hríngur sá, sem er í hinni ágætu kirkjuhurð frá Valþjófstað, sem geymd er í forngripasafninu í Kaupmannahöfn, og sem varla er yngri en frá tólftu öld[1]. Þessir hríngar eru augljós vottur um skart fornmanna, er þeir höfðu hurðarjárn silfurrósuð. Það styrkist og af því, að á miðri seytjándu öld

[1]) uppdráttur af hurð þessari er í „Nordiske Oldsager i det Kongelige Museum i Kjöbenhavn, ordnede og forklarede af J. J. A. Worsaae", 1859. 8vo. Nr. 505 bls. 127. (Afbildninger fra det kgl. Museum 1854, Nr. 388). J. S.

fannst fyrir austan silfursmeltur lás, sem enn var til 1752. Vèr vitum og fyrir víst, að lamir hafa opt verið mjög skreyttar, og eru sumar þeirra enn til.

40. („/". Halldór Jónsson á Hofi í Vopnafirði prófastur): FERÐASKRÍN eða koffort Guðbrands biskups Þorlákssonar á Hólum. Það er slètt og einfalt, með slèttum járnböndum á hornunum. Lokið er tvöfalt, og má slá því út til beggja enda, og gjöra það að aflaungu borði. Járn eru á hjörum á göflunum, til að setja undir enda borðsins til stuðníngs.

41. „/". Sami: Gamall BRAUÐSTÍLL ferstrendur, er fannst í öskuhaug á Hofi. Á hann er ritað með vel gröfnu höfðaletri stökubrot þetta:

„GEFE. ÞIER. NAD. MED. DIRA. DAD.
DROTTEN. HIMNA. HALLA.
SÆMDAR. RAD. Þ..."

— Slíka eða líka stíla höfðu Rómverjar hinir fornu, sem kunnugt er, til að rita á vaxspjöld með, og kölluðu þá stilos (í eintölu: stilus). Á miðöldunum höfðu klerkar þá til þess að rita með á vaxspjöld, sem gjör voru til að rita á uppköst, áður en menn rituðu á bókfell, eða ef menn vildu muna eitthvað sèrlegt úr bókum (Laurentius saga, kap. 15). Á síðari öldum höfðu konur þá hángandi við belti sín, og pikkuðu með þeim brauð.

42. „/". Eiríkur Kúld á Þíngvöllum, prestur að Helgafelli: VIKIVAKABIKAR eða TVÍMENNÍNGSBIKAR kallaður, renndur úr trè. Hann er 9 þumlúnga hár, og 5 þumlúngar og 3 línur þvert yfir opið, og tekur nær því $2^1/_2$ pott. Hann er líklega ætlaður til að drekka úr öl[1].

---

[1]) Gripirnir nr. 37—42 eru áður taldir í Þjóðólfi XVI, Nr. 5, bls. 17—18.

1864.

43. $^{13}/_{1}$64. Sigurður Sivertsen frá Útskálum, skólapiltur: DRYKKJARHORN, sem mikið hefir verið sagað af öðrum endanum á. það sem eptir er enn, er einkennilegt og vel gjört. Tvær skrúflínur gánga upp eptir horninu, en þar á milli eru níu dýr, sem elta hvert annað: 1) refur, sem blæs út úr sèr feikna mæði, er óvart hefir orðið að rós, 2) göltur, 3) uxi, 4) leon, 5) hestur, 6) einhyrníngur, 7) hjörtur, 8) ljónynja, 9) hafur. Hvert síðasta dýrið hafi verið, læt eg ósagt, en varla er það efunarmál, að það hefir dregið rós í halanum, til að líkjast því, er fyrst gengur. þesskonar fyrirkomulag hefi eg sèð á gömlum kirkjustöfum á Skarði á Skarðsströnd[1].

44. $^{20}/_{1}$64. Sigurður Guðmundsson málari: FJAÐRASPJÓTSODDUR, mjór og í meðallagi lángur. Fjöðrin er $7^1/_2$ þumlúngur á lengd. Nokkuð er ryðbrunnið aptan af falnum, en lítið eitt af oddinum. þegar þessi spjótsoddur er borinn saman við aðra forna spjótsodda, þá virðist sem hann muni vera frá söguöldinni, eða frá því fyrir 1016. Drengur fann spjótsodd þenna í flagi í Skálhólum, sem eru lángt fyrir norðan bæinn á Fossnesi í Eystrahrepp. Leifar sáust af skaptinu, er hann fannst, en það datt allt í sundur, er á var tekið, og nokkuð fór um leið aptan af falnum. þar fannst ekki meira.

45. S. d. Sami: Slitur af HRÍNGABRYNJU. Hríng-

---

1) Gripurinn nr. 43 er auglýstur í Þjóðólfi XVI, Nr. 17—18, bls. 71.

irnir eru í meðallagi smáir, eptir því sem vant er á hríngabrynjum. Brynjuslitur þetta fannst nálægt Bessastöðum, og þar í grennd fundust tvö önnur brynjuslitur, sitt á hverjum stað, og vita menn eigi hvert þeirra þetta er.

46. (20/1 64. Sigurður Guðmundsson málari): Slitur af HRÍNGABRYNJU með smærri og þèttari hríngum en hin fyrri (nr. 45). Það fannst í heiði nálægt Núpstað í Skaptafellssýslu. — Á báðum þessum slitrum (nr. 45—46) gánga fjórir hríngar í einn, og er hver hríngur negldur og kveiktur(?) saman; sýnir það, að þetta hafa verið mjög vandaðar hríngabrynjur, eptir því sem tíðkaðist í útlöndum. Slitur þessi eru líklega frá 14. eða 15. öld, en gætu þó vel verið miklu eldri, því að mjög er valt að kveða á um aldur á hríngabrynjum, og ætla eg, að margir hafi á því flaskað, sem það hafa reynt. Víst er um það, að negldar hríngabrynjur geta verið mjög gamlar. Völundar kviða (6. er.) og margar fornar vísur sanna það fyllilega. Fundir frá seinni tímum hafa og sannað, að þær geta jafnvel verið frá annari eða þriðju öld eptir Krists burð.

47. S. d. Sami: Gamalt ÍSTAÐ, forneskjulegt og mjög líkt þeim, er tíðkuðust í fornöld. Svo er að sjá, sem í því hafi verið sigurnagli, sem dottinn er úr. Það fannst í keldu fyrir neðan Stóra-Vatnsskarð í Skagafirði.

48. S. d. Sami: Gömul snúin JÁRNMÈL með óvanalega stórum hríngum og í lengsta lagi. Þau eru 4½ þumlúngur milli hrínganna, en hríngirnir eru 3 þumlúngar og 5 línur þvert yfir. Þau fundust á Þíngskála þíngstað. Nokkuð lík járnmèl, eins snúin, eru til í háskólasafninu í Kristjaníu, en þau hafa þverteina, sem þessi eigi hafa. Þau munu vera talin frá heiðni.

49. S. d. Sami: Gömul SKEIFA, sexboruð, óvanalega stór. Hún er 5 þumlúngar þvert yfir hælana. Hún fannst á alfaravegi í leirflagi í miðjum Hraundal í Mýra-

sýslu með nokkrum nöglum í, og er því auðsèð, að hún hefir farið undan hesti. Skeifuna gaf mèr Þorsteinn Brandsson, bóndi í Ytra-Hraundal. Fengi menn fleiri þesskonar skeifur, og einkum ef þær fyndist með öðrum fornmenjum, er víst væri um aldur á, þá kynni það að geta sýnt mönnum, að hèr hafi verið betra eða stærra hestakyn áður, enda kunna að finnast líkur til þess í fornsögum vorum.

50. S. d. Sami: Partur af fornum STÓL eða BEKK, sem upprunalega hefir gjör verið fyrir tvo að sitja í. Hann er með tveimur drekahöfðum ofan á brúðunum, og sitja menn milli eyrna drekanna og halda í annað eyrað. Á þverslána er skorið tvífætt dýr með mannshöfði og hettu, líkt og opt sèst myndað á skinnbókum frá 14. öld. Þar á er myndaður fiskur og ormur með drekahöfði, sem slær knút á sporðinn, og maður, er blæs í lúður og situr á vatnahesti, sem er hestur að framan, en hefir margbrotinn sporð að aptan. Þessi stólpartur er að gjörð fullt eins forneskjulegur og hinir ágætu stólar frá Grund í Eyjafirði, sem geymdir eru í forngripasafninu í Kaupmannahöfn[1]. Stólpartur þessi er að minni hyggju

[1]) Stólarnir frá Grund komu til Kaupmannahafnar 1843. Ritgjörð um þá eptir Finn Magnússon er prentuð í Antiquar. Tidsskr. 1843—45, bls. 57—64, og fylgja henni tveir uppdrættir (Tab. I—II). Á öðrum stólnum er skorið rúnaletur, og á að lesa þannig: „Hustru Þorunn a stolin en benedistt (= Benedikt) narfa" [son ristiP — eða þvíumlíkt]. Þar af er auðsætt, að hustrú Þórunn á Grund, dóttir Jóns biskups Arasonar, hafi átt stólinn á sextándu öld, en ekki nein Þórunn Benediktsdóttir. Stóll þessi er síðar myndaður í bók Worsaaes: „Afbildninger fra det kgl. Museum" Nr. 421 og í „Nordiske Oldsager" Nr. 556. — Antemensale frá Grund, sem Eiríkur Loptsson hefir átt (um 1430), og Predella, einnig frá Grund, var sent til Kaupmannahafnar í sama sinn (1843), og er nokkuð skýrt frá því í Ant. Tidsskr. 1843—45, bls. 25.

J. S.

varla ýngri en frá fjórtándu öld. Fyrri eigandi stóls þessa, Hjálmar Jónsson á Minni-Ökrum í Skagafirði, færði stólinn saman, höfðu verið á honum áður skrautlegir pílárar að aptanverðu og margar myndir, meðal annars þóttist hann hafa þekkt þar Þór með hamarinn Mjölni. Á fremri uppstöndurunum voru skorin fjögur mannsandlit, er horfdu í allar fjórar áttir, að því er mig helzt minnir að Hjálmar segði mèr 1856.

51. (20/1 64. Sigurður Guðmundsson málari): ALTARISBRÚN, sem forðum var í Reykjakirkju í Túngusveit í Skagafirði. Hún er með fögrum laufavið utan með, en innaní er stór gyllt bókstafa lína, sem er þannig:

„ASSUMTA. EST. MARIA. IN. CELUM. JASP. M."

(ɔ: upp numin er María í himininn... — meira skilst eigi[1]). Þessi brún er auðsjáanlega katólsk og nokkuð gömul.

52. S. d. Sami: ALTARISBRÚN, sem eitt sinn var eign Snóksdals kirkju. Hún er að eins hálf, en með mjög einkennilegum saum. Á hana eru saumaðir ferfættir gammar með nefi, fuglsklóm og vængjum að framan, en ljónsklóm og ljónshala að aptan. Dýrum þessum er lýst í Kyrjalax sögu, og heita þau þar griffónar[2]. Þau eru alkunn í hinni grisku goðafræði, og af myndum Grikkja hinna fornu. Þar á er og gamalt skjaldarmerki með „P" í, sem er fángamark einhvers. Það er kátlegt, en jafnframt mjög merkilegt, er menn athuga hið forna kirknaskraut og enda hin helgu prócessiumerki[3], að sjá á því myndaða: gamma, dreka, margýgjar, orma, vængjaða hesta, erni, vali, varga, og allskonar heiðin

---

[1]) gæti verið það væri nöfn vitringanna: Jaspar (eða Caspar), Melchior, (Balthazar), og hefði klæðið verið stærra og með þessum myndum á. J. S.

[2]) dregið af frakknesku: *griffon*, gammur.

[3]) sbr. nr. 256.

landvætta-dýr. Mönnum verður þá næst að ætla, að höfundar þessara listaverka hafi verið svo forneskjulegir í skapi, að þeir hafi hugsað meira um Valhöll, eða um „sal undinn ormahryggjum", eða um ormagarða, heldur en um kirkjur eða hvað kirkjum hæfði. Fengi menn mikið safn af þesskonar, mætti eflaust margt af því læra, sem enn er hulið, því að forneskjan hefir í þessu sem mörgu öðru lengst varað á Íslandi.

53. S. d. Sami: Gamall LAUFAPRJÓNSKNAPPUR af gylltu silfri. Utan um laufið er blómhríngur, en innan í því er myndaður heilagur Georg á hesti, og er að berjast við drekann. Slíka knappa höfðu konur í faldinum ýmist 5 eða 6, og hefi eg sèð marga einstaka með samkynja laufi.

54. S. d. Sami: Rend KOTRUTAFLA úr hvalbeini. Hún er að því leyti merkileg, að hún er talsvert gömul og óvanalega stór, þrír þumlúngar þvert yfir. Hún fannst í læknum í Reykjavík. Önnur samskonar tafla af sömu stærð fannst undir grundvellinum á landfógetahúsinu í Reykjavík 1862[1].

55. S. d. Sami: Renndur SKÁKTAFLSBISKUP úr hvalbeini, grænn að lit. Þesskonar taflmenn eru, þótt undarlegt sè, farnir að verða sjaldgæfir.

56. S. d. Sami: BRAUÐSTÍLL, slèttur, en ferstrendur, nokkuð gamall.

57. S. d. Sami: BRAUÐSTÍLL, slèttur, en sívalur.

58. S. d. Sami: STÁLSIGNET, mjög haglega sorfið. Það hefir fundizt í jörðu hjá Hrólfstaðahelli á Landi í Rángárvalla sýslu, en er frá síðari tímum.

59. S. d. Sami: Hollenzkur PELI, flatur annars vegar. Hinumegin er myndaður maður, með flata húfu á höfði og í leistabrókum, með korða við hlið. Búníng-

---

[1]) sjá nr. 75.

urinn sýnir, að pelinn muni vera frá seytjándu öld; þesskonar pelar voru þá mest tíðkaðir hèr á landi, en taka nú að verða sjaldgæfir.

60. (20/1 64. Sigurður Guðmundsson málari): Hollenzkar DÓSIR frá seytjándu öld. Á þær eru grafnir menn, sem eru að reykja og drekka og tappa öl af tunnum, og karlar og konur, sem eru að danza. Þar eru og ýmisleg heilræði á hollenzku, t. a. m. „drekktu varlega". Í þessum dósum geymdu menn bæði tóbakið og pípuna, og eru þær nú orðnar næsta sjaldgæfar, helzt svo gamlar.

61. S. d. Sami: Kringlótt SPJALD; þar er skorin á upprisa Krists, og engill, er blæs í lúður og heldur á stundaglasi. Það mun vera gjört á Íslandi, að líkindum af Guðmundi snikkara frá Bjarnastaðahlíð í Skagafirði, er reisti Skálholtskirkju á dögum Brynjólfs biskups og bjó til skírnarfontinn í Hólakirkju. Spjaldið er úr Skagafirði.

62. S. d. Sami: MYND AF einni FRÚ GÍSLA biskups ÞORLÁKSSONAR, máluð á trè af einhverjum íslenzkum manni á seytjándu öld. Hún hefir þeirrar aldar íslenzkan búníng: hempu með hempuskjöldum og pörum, hvítan kraga um hálsinn og alhvítan fald á höfði niður í gegn, sem þá var títt, og hatt þar yfir, og sýnir það vel aldarmóðinn. Spjald þetta hèkk fyrrum, að sögn Daða hins fróða Níelssonar, í bænhúsi í Gröf á Höfðaströnd, en þaðan var það flutt í Sjáfarborgarkirkju, ásamt annari mynd af annari frú herra Gísla, sem eg hefi sèð, og mjög var lík hinni, hvað búnínginn snertir.

63. S. d. Sami: KORÐI, sem Íslendíngar hafa smíðað á meðalkafla og handbjörg. Aldur hans vita menn eigi, en auðsjáanlega er hann eigi mjög gamall. Hann hefir fylgt Núpstaða ætt eystra, svo lengi sem menn muna til[1].

---

[1]) gripirnir nr. 43—63 eru áður taldir í Þjóðólfi XVI, nr. 11—12, bls. 43—45.

64. $^{26}/_{1}64$. Jón Árnason í Reykjavík biskupsskrifari: DYRABOGI, eða bogið dyratrè. það er 1 alin og 10 þumlúngar á lengd, og er haglega skorið með fögrum blöðum, er beygjast upp á við til beggja enda. Eptir blöðunum að dæma, hefir sá, er skorið hefir, verið mentaðri og lærðari í íþróttalistinni, en almennt hefir verið hèr á landi. Bogi þessi var fyrrum yfir kórdyrum í Hvammi í Hvammssveit, og er það gömul sögn, að Gísli Guðbrandsson, er var prestur í Hvammi 1584—1620, hafi skorið hann, og hafi sira Gísli þessi verið kallaður bíldhöggvari og málari. Boginn er að því leyti merkur, að hann sýnir skurðarhagleik manna á þeirri tíð (sextándu öld), og jafnframt sannar hann, að menn höfðu þá bogalagaðar dyr á Íslandi, sem mönnum er nú orðið næsta ókunnugt um, og fyllir þannig mikið skarð í húsabyggínga-sögu landsins, því að menn hafa enn til hurðir, kríngdar að ofan, sem sýna, að hin fornu dyratrè hafa haft þetta lag, þó að það sjáist hvorki á sögum nè annálum, svo eg viti, en að eins á fáum myndum. Slíkir bogar voru alltíðir í fornöld, en bágt er nú orðið að sanna, hversu þeir hafi verið í hátt. Ef til vill er þessi bogi eptir af síðustu leifum þeirra.

65. S. d. Sami: Gamall PRÈDIKUNARSTÓLL, sem verið hefir, svo lengi sem menn vita til, í Staðarfellskirkju, allt þar til þángað var fenginn prèdikunarstóll úr Búðardalskirkju, er hún var lögð niður. Stóll þessi er með myndum, höggnum og máluðum. þar á er Páll postuli, Pètur með lykilinn, Lúkas með nautsmynd fyrir neðan og Jóhannes (?) með krossstaf í hendi og kórónu á höfði, og treður dreka undir fótum. þar á er þetta letrað:

„ÖLL RITNING. AF GUDE IN̄ GEFENN. ER NITSAMLEG TIL LÆRDOMS. TIL UMVÖNDUNAR. TIL BETRUNAR. TIL LEIDRIETTINGAR. ETC. 2. TIM. 3."

Að sögn sira þorleifs Jónssonar í Hvammi (1862)

var málverkið á stöfunum allt eins á altarisbrík, sem var í Hvamms kirkju og nú er eigi framar til, og var sú altarisbrík eignuð sira Gísla Guðbrandssyni, er áður var nefndur (nr. 64); enda mun bæði stóll þessi og boginn vera eptir sama mann, því að hin sömu einkennilegu lauf sjást á hvorumtveggja.

66. a, b. 26/164. (Jón Árnason í Reykjavík, biskupsskrifari): TVÖ LJÓN, 2 álna og 15 þumlúnga laung, skorin úr trè. Almenníngur segir, að þau sè sæljón. Þau teygja sig, líkt og þau sè á sundi; einnig hafa þau einkennilega fætur og mjög grimmlegan einkennilegan svip. Þau hafa verið mjög haglega skorin, en eru nú mikið skemmd af elli. Ljón þessi voru sitt hvorumegin við kirkjudyr á Kálfafelli í Fljótshverfi. Sumir segja, að ljón þessi hafi verið gjör handa kirkjunni af Írum, aðrir segja af Frökkum, en engar sönnur vita menn á því.

67. S. d. Sami: LAX, skorinn úr trè, 1 álnar og 15 þumlúnga lángur. Sumir kalla hann guðlax. Hann hefir verið einkar haglega skorinn, og er mælt, að það hafi gjört Eiríkur nokkur í Holti á Síðu. Lax þessi var þversum yfir sömu kirkjudyrum og ljónin (nr. 66), og sýnir hvorttveggja skraut á byggíngum fyrri alda, enda einnig mikinn hagleik manna á þeim tímum.

68. S. d. Sami: TRAFAKEFLI, málað og skorið haglega. Það er með drekahöfði á öðrum enda, en manns hönd á hinum. Á því stendur „ANNO 1777" og höfðaleturs lína, er virðist eiga að lesast þannig:

„M(ar)G(rèt) I(óns)DOTTIR A KE(flið)."

69. S. d. Sami: Lítill STOKKUR skorinn, með engils mynd og laufavið, frá 1697.

70. S. d. Sami: Lítill PRJÓNASTOKKUR, gamall. Hann er með risi á lokinu, sem líkist húsmæni. Á honum er með höfðaletri staka þessi:

„SA SEM IFIR ÖLLÖ ER
ALLREI FRA ÞIER VIKI

ÞA LIFSTUNDIRNAR LIDA HIER
LENDI I HIMNA RIKI.
AERIKUR (= Eiríkur). T(álgaði)."

Á botninum stendur: „Anno 1818", sem auðsjáanlega er skorið miklu seinna en hitt.

71. S. d. Sami: KÁLFSKINNS OPNA úr Jónsbók (lögbókinni). þar á eru 16., 24. og 25. kap. úr kaupabálki. Handrit þetta er að minni ætlan frá sextándu öld.

72. S. d. Sami: LYKLAHRÍNGUR, flatur og sléttur, með snúnum brúnum allt í kríng. Hann fannst fyrir hèrumbil 90 árum í túninu á Hóli í Lundareykjadal, þá er verið var að slètta það.

73. S. d. Sami: BRAUÐSTÍLL, ferstrendur og rósaður á öllum hliðum, með hríng í. Hann er gamallegur.

74. „/". Ólafur Pálsson dómkirkjuprestur: MARÍUMYND úr silfri gjör, er vegur $1^1/_8$ lóðs. María er þar í möttli, hefir laust hárið og djásn eða kórónu á höfði. Öll myndin hefir verið gyllt, nema hörundið. Mynd þessi er haglega gjör og ágætur gripur sinnar tegundar. Mèr virðist hin lága kóróna og eins búníngurinn benda á, að myndin sè varla ýngri en frá fjórtándu öld. Hún fannst í gömlum öskuhaug fyrir framan bæinn í Stafholti 1848. þar höfðu áður fundizt leifar af krínglóttri silfurskeið, og hugðu menn, að þar hefði á verið leifar af krossmarki, og að það hefði verið upprunalega á miðju skaptinu, en þessi Maríumynd hefði verið aptan á skaptinu fyrir knapp[1].

75. „/". Árni Thorsteinson landfógeti: Rennd KOTRUTAFLA af hvalbeini (sjá nr. 54)[2].

76. $^6/_2$64. Synir doktors Hallgríms Schevings: 14 BLÖÐ úr HAUKSBÓK. þessi ágætu skinnblöð hefir

---

[1]) gripunum, sem hèr eru taldir nr. 64—74, er lýst í skýrslu í þjóðólfi XVI, nr. 17—18, bls. 70—71.

[2]) um þenna grip hefir ekki verið auglýst áður.

Jón Þorkelsson gefið út með formála og skýríngum á kostnað bókmentafèlagsins. Reykjavík 1865[1].

77. ($^6/_2$64. Synir doktors Hallgríms Schevings): TVÖ KÁLFSKINNSBLÖÐ úr KALENDARIO eða rími. Þau munu vera frá sextándu öld eða jafnvel ýngri. Í því hefir verið mikið af hègiljum, svo sem: „í október skal maður eta soðið flesk og drekka vín, því það hreinsar lífið, og drekka geitnamjólk (geitamjólk?)", o. s. frv.

78. S. d. Sömu: Lítið SKINNBLAÐ, sem óvíst er hvað á er ritað. Þó hafa menn þókzt geta lesið einstöku latínu-orð hèr og þar á stángli.

79. $^{16}/_2$64. Jónas Jónassen faktor í Reykjavík: TVEIR FÍLAGRANS HNAPPAR af silfri, af sömu stærð og gjörð og menn opt sjá gamla ermahnappa. Þeir voru hafðir fyrir hálsknappa.

80. $^{22}/_2$64. Gísli Magnússon skólakennari: RÚNASTEINN gamall. Rúnirnar á honum hefi eg lesið þannig:

„HER. HVILER. IVAR. VALGARDS. SON. SVEIN. OK. ANÞAR. AIR. SEM. GUÐ. ÞEIRA. SAL HAFI."

(SVEIN = sveinn, ANÞAR = annar(?), AIR = airekr, skammstafað, þ. e. eiríkr). Óvíst er, hvaðan steinn þessi er upprunalega, en sira Þorsteinn Helgason í Reykholti († 1839) kom með hann að Bessastöðum og skildi hann eptir hjá doktor Hallgrími Scheving, sem flutti hann til Reykjavíkur. Vera kann, að hann hafi áður verið í Reykholti, því að þar hefi eg heyrt sagt að steinn hafi verið með nafninu „Ívar", sem eigi kvað vera þar framar[2].

---

1) gjöf þessari hefir verið lýst í Þjóðólfi XVI, nr. 17—18, bls. 71.

2) eldri lýsíng steins þessa með uppdrætti skýrir svo frá: „Steinn þessi er frá Húsafelli, og hefir sira Þorsteinn Helgason gefið skólabókhlöðunni hann. Hann er fimmstrendur, sjálflagaður";

81. 3/364. S t e p h á n Helgason Thordersen kandídat: TVÆR KVENNMYNDIR samfastar, skornar í tönn. Myndirnar munu báðar hafa verið hafðar sem vörn gegn illum öndum, því að báðar eru mjög máðar, sem þær hafi verið bornar á sèr. Önnur myndin er af M a r í u guðsmóður með barnið, og er hún með kórónu á höfði og slegið hár. Hin myndin hefir bók í hendi og höfuðdúk á höfði, og á það líklega að vera M a r í a M a g d a l e n a, sem opt sèst mynduð með bók, heldur en E l í s a b e t. Af klæða fellíngunum, búníngunum og skurðarlaginu má ráða, að mynd þessi muni vera frá fjórtándu öld. Hún fannst á víðavángi í Skoradal.

82. S. d. S a m i: BRAUÐSTÍLL letraður. Á honum stendur með latínuletri:

„ALLT. MITT. RAD. TIL. GUDS. (eg set).
GUDMUNDUR. SUMARLIDAR (!). SON."[1]

83. 6/364. P á l l S i g u r ð s s o n í Árkvörn alþíngismaður: FJAÐRASPJÓTSODDUR. Nokkuð er ryðgað framan af oddinum og aptan af falnum. Gat sèst gegnum falinn fyrir geirnagla. Falurinn á að hafa verið allt að því hálfu lengri, er það fannst. Spjót þetta fannst uppblásið í jörðu hèrumbil 100 faðma frá hól þeim, er G u n n a r s h ó l l heitir, og nú er upp blásinn, skamt frá G u n n a r s h o l t i hinu forna. Hóll þessi er kenndur við G u n n a r B a u g s s o n í G u n n a r s h o l t i, afa Gunnars á Hlíðarenda (Landnámab. bls. 286). Getur því vel verið, að hann hafi átt spjót þetta, og að sá rètti haugur hafi verið þar, sem spjótið fannst, en eigi hinn fyrr nefndi hóll. Að minnsta kosti eru mörg dæmi til þess, að

— á uppdrætti þeim sýnist standa „oþþar", þar sem hèr er lesið „anþar". J. S.

[1]) gjöfum þessum nr. 77—82 hefir áður verið lýst í Þjóðólfi XVI, nr. 20, bls. 79.

fornir haugar hafa eigi verið þar, sem almenníngur hefir sagt þá, heldur hafa þeir opt færzt um set til álitlegri hóla (sbr. Ferðabók Eggerts og Bjarna II, 292). Hvað sem þessu líður, mun spjótsoddur þessi vera frá söguöldinni, því að hann er mjög svipaður þeim spjótsoddum, sem áður eru nefndir[1], og um annan þeirra er öldúngis víst, að hann er frá því fyrir 1016.

84. $^{6}/_{3}$64. (Páll Sigurðsson í Árkvörn alþíngismaður): Gömul KOTRUTAFLA úr hvalbeini.

85. $^{12}/_{3}$64. Jón Borgfirðíngur bókbindari: VÍGTÖNN úr hundi. Hún er 1 þumlúngur og 1 lína, og hefir því hundurinn, sem hún er úr, verið ærið stór.

86. S. d. Sami: Lítið KNÍFSBLAÐ, með sívölum bakka og oddbrotið. Það er 3 þumlúngar upp að tánga og hefir verið hèrumbil 3½ þumlúngur upprunalega. Breiddin er ½ þumlúngur. Hann hefir verið líkur tygilknífum Norðmanna (sbr. nr. 4).

87. S. d. Sami: HEINBRÝNI með gati í endann, mjórra, en jafnlengra en heinin, sem fannst hjá Baldursheimi, og eigi nema 4 línur á breidd, en 3 þumlúngar á lengd. — Þessir þrír síðast töldu gripir (nr. 85—87) fundust á Gautlöndum við Mývatn (Gautlandafundurinn) 9. Juni 1855, er verið var að taka þar undirstöðu fyrir fjárhúshlöðu á ávölum hól í túninu austur af bænum. Þegar komið var hálfa aðra alin ofan í hólinn, sást á mannsbein, og urðu fyrst fyrir fótleggir af manni, og er grafið var nær, fundust öll beinin. Þau lágu frá útsuðri til landnorðurs. Beinin lágu á styttra sviði, en svaraði mannslengd, og virtist sem maðurinn hefði legið krepptur eða verið sitjandi. Bein úr hundi lágu undir knè honum. Á beinunum mátti sjá, að maðurinn hafði verið meðalmaður á vöxt, í hærra og gildara lagi. Fótleggurinn var 15 þumlúngar, lærleggurinn 18½ þuml-

---

[1]) sjá nr. 3 og 44.

úngur, hauskúpan að ummáli 21 þumlúngar. Hún hèlt sèr vel og var með flestum tönnum, og sýndi, að maðurinn hafði verið breiðleitur og brúnabeina-mikill, og hafði haft lítið skarð í hökuna. Öll mannsbeinin voru látin niður aptur. Auk knífsblaðsins (nr. 86) og heinarinnar (nr. 87) fundust engar fornar menjar með beinum þessum. — Það er eigi efunarmál, að maður þessi, er hèr var grafinn, hafi verið heiðinn. Hundsbeinin (sbr. nr. 11) og allt fyrirkomulagið á dysinu sýna það ljóslega. Öll líkindi eru til, að þetta sè bein Gauts, er fyrstur reisti bæ á Gautlöndum, og bjó þar um 970—980. Reykdæla saga (kap. 24) getur þess, að hann hafi átt góðan hund, er Flóki hèt, sem gó upp í fjallið, er þeir Víga-Glúmur og Eyjólfur Valgerðarson vildu veita Mývetníngum heimsókn með tveim hundruðum manna; vissu þá Mývetníngar, að fjandmanna var von af fjöllum ofan, og söfnuðu saman tveim hundruðum manna. Dys þetta getur eigi verið eldra en frá því, er Gautlönd voru byggð, og eigi ýngra en frá því, er kristni kom á Ísland, og leikur hèr því í mesta lagi á 50—60 árum. Á þessu stutta tímabili er fremur ólíklegt, að fleiri en einn hafi búið eða verið á sama bæ (Gautlöndum), er hafi átt þá uppáhaldshunda eða merkishunda, að þeir hafi verið heygðir með þeim. Sè getgáta þessi rètt, og tönnin (nr. 85) sè úr Flóka, þá má sjá, að þessi ferfætti bjargvættur Mývetnínga hefir engu síður haft tennur til að bíta með en kjapt til að gelta með.

88. S. d. Sami: Lítið KNÍFSBLAÐ. Fylgdu því hálfar skeiðar úr trè, sem höfðu verið með tinhólkum að aptan og framan og í miðju, og með spaungum eptir endilaungu. Á hólkunum hefir verið höfðaletur, en á spaungunum múnkaletur. Á því má lesa:

„S . . . NDE AF SUTAFULLU . . . .”

og á öðru broti standa orðin: „OG ÞIODA”. Stafirnir, einkum ain, benda á, að skeiðarnar muni vera frá fimtándu

öld. Grip þenna fann Jón sjálfur veturinn 1854 á alfara vegi undir Fagraskógarfjalli[1].

89. ($^{12}/_{3}$64. Jón Borgfirðíngur bókbindari): SESSUVER. Á því stendur: „ANNO 1763" og fángamarkið „S.S.S."

90. $^{14}/_{4}$64. Sigurður Guðmundsson málari: Spjaldofið STYTTUBAND. Á því stendur með bandaletri:

„SIGRIDUR PALS DOTTIR A B(andið)".

91. $^{23}/_{4}$64. Sami: KISTILL með nafnknút: „S. M. D." á lokinu, og haglegum blaðakrossi utanum, og rósaskurðverki á hliðum og göflum.

92. S. d. Sami: HEMPUFLOS eða hempuborði með rós, í tveim pörtum[2].

93. $^{30}/_{4}$64. Jón Thóroddsen sýslumaður: Svartur TENÍNGUR úr einhverjum hörðum steini. Hann er með 24 flötum. Á sumum þeirra er einföld tala, sem nú er títt, en sumum tveföld. Á sex flötunum eru bókstafir þessir með stóru latínuletri:

„ZS. ND. TA. LS. HN. NG."

Til hvers þessi teníngur hafi verið hafður, skal eg láta ósagt. Menn skyldi ætla, að það hefði verið einhver töfrateníngur eða lukkuteníngur. Hann á að vera úr búi Magnúsar sýslumanns Ketilssonar.

94. $^{22}/_{5}$64. Frú Sigríður Stephensen í Viðey: Vænn KIRKJUHURÐAR HRÍNGUR úr kopar, með einkennilegum fléttíngum yfirum. Á hann er ritað með höfðaletri:

„LOFID. GUD. I. HANS. HELGIDÓM.
HANS. KRISTNIR. MEN. A. JORDU".

og með latínuletri:

„SINGID. LOF. ÞOCK. DIRD. SÆMD. OG. ROM.

---

[1]) þessum gripum, sem hèr eru taldir í nr. 83—88, hefir verið lýst í Þjóðólfi XVI, nr. 33—34, bls. 130—131.

[2]) gripum þeim, sem hèr eru taldir nr. 89—92, hefir ekki verið áður lýst.

SO. ORD. HANS. VIDFRÆ(g. yrðu).
ARTAL. DROTTINS. 1625"[1].

95. 31/564. Arnkell Scheving snikkari í Reykjavík: SJÁLFSKEIÐÍNGUR frá átjándu öld. Hann er íslenzkur, og er smelt inn í skaptið kopar, og svörtum og rauðum litum[2].

96. 2/664. Sigurður Sverrisson sýslumaður: TVÖ NISTI eða spennur (möttulskildir) úr bronzi (kopar blendíng). þau eru sporöskjulöguð og hvelfd. Í þeim báðum innanverðum hefir verið járnþorn, til þess menn gæti nælt saman með öðrum þeirra klæði sín, ef vildi, eða haft þau fyrir feldardálka. Sextán göt eru boruð gegnum röndina á þeim, til þess hægt væri að sauma þau á klæði sín til skarts, ef vildi; má af því sjá, að það eru möttulskildir, er festir voru á möttulinn, þar sem tygillinn var festur í. þegar skildir þessir fundust, loddi enn grænt klæði (af möttli?) innan í öðrum þeirra eða báðum. Í Danmörku og Svíþjóð hafa margir slíkir skildir fundizt og jafnan tveir saman eins og hèr; bendir það á hið sama, að þeir hafi verið hafðir á möttli. Ofan á skjöldunum er laus grind, sem negld er á með fjórum járnnöglum. Grindin er öll gagnskorin með drekamyndum og auk þess með tveim mannshöfðum með stórum kömpum. Grindin hefir verið með gyllíngu og platan undir fögur og gyllt. Í „Worsaae's Nordiske Oldsager 1859", nr. 420 og 421, eru sýndar spennur með samskonar verki, og drekamyndir þessar líkjast mjög þeim, sem eru á spennunni nr. 414 s. st. Á hliðunum eru 8 ferhyrníngar silfraðir(?), og eru á milli drekamyndir gylltar, og nokkur drekahöfuð silfruð eða

---

[1]) gripum þeim, sem hèr eru taldir nr. 93 og 94, hefir verið lýst í Þjóðólfi XVI, nr. 37—38, bls. 156.

[2]) þessum grip, sem hèr er talinn nr. 95, hefir verið lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58.

með silfurlit neðst á röndinni. Skildirnir eru 4 þumlúngar og 2 línur á lengd, en 3½ þumlúngur á breidd. Samskonar spennur eru sýndar í „Annaler for nordisk Oldkyndighed 1844—45", og segir þar á bls 313, að slíkar spennur hafi opt fundizt í haugum á Íslandi, og á bls. 315 er þess getið, að þær hafi fundizt á Íslandi með kúfiskum peníngum frá tíundu öld. Í „Nordisk Tidsskrift for Oldkyndighed" II, 312 segir, að á Kálfárbökkum hjá Flögu í Skaptártúngu hafi fundizt tvær samskonar spennur með tölum, er sendar hafi verið forngripasafninu í Kaupmannahöfn. Í „Antiqvariske Annaler" IV, 389—90 er þess enn fremur getið, að slíkar spennur hafi fundizt á Íslandi með glertölum. Tölur þessar hafa eflaust verið úr steinasörvi, sem kunnugt er að heyrði til kvennbúnaðar, því til þess eru konur einar kenndar; af því má ráða, að spennur þessar hafi verið af kvennbúnaði, og þó að ein slík tala finnist í karlmanns dysi, svo sem hjá Baldursheimi[1], þá sannar það ekkert, því að ein tala gat vel verið höfð sem knappur. Eigi er ólíklegt, að nisti þessi eða möttulskildir sè sama og brjóstkrínglur, sem getur um í Völundarkviðu, og bendir fleirtalan á, að svo muni fremur vera en að þær sè kíngur, því kíngur höfðu konur tíðast eina senn, en þó er það vafasamt (sbr. ritgjörð mína um kvennbúnínga í Nýjum Fèlagsritum, XVII, 26—27).

97. (²/₆64. Sigurður Sverrisson sýslumaður): SYLGJA úr bronzi, eða ein tegund af feldardálk. Það var stór hríngur með tveim hnúðum og opinn á einn veg, en hann var brotinn er hann fannst. Yfir um hrínginn lá stórt þorn með stórum hnúð, og typpi aptur úr að ofanverðu, þar sem hríngurinn lèk í þorninu. Nú er hríngurinn týndur og þornið brotið, og er að eins eptir helmíngurinn, sem er efri parturinn, og er hann 2 þuml-

---

[1]) sjá neðanmáls grein við nr. 11.

úngar og 7 línur. Far hafði verið í þornið, slitið eptir hrínginn, og um það hafði brotnað, og muna menn, að þornið var nær hálfu lengra en það er nú. Margar slíkar sylgjur hafa fundizt í Noregi, flestar úr látúni (kopar) eða járni, en nokkuð litlar. Árið 1862 fannst þar ein úr silfri gjör, 7 þumlúngar þvert yfir, og önnur þornlaus af líkri stærð fannst þar árið 1860 ásamt hálshríngum og armhríngum af gulli („Illustreret Nyhedsblad", 11. ár, nr. 41). þessi sylgja, er hèr segir frá, hefir verið mjög svipuð þeim í lagi, og sylgjan nr. 410 í „Worsaae's: Nordiske Oldsager 1859" er sömuleiðis lík þeim, nema hvað hún er smelt og krotuð, og nálaroddurinn nokkuð frábrugðinn. Sylgjan eða dálkurinn nr. 411 s. st. er af mjög líkri stærð og þessi sylgja hefir verið. þesskonar munu hafa verið gullsylgjur þær, er fornmenn „sprettu frá sèr" og gáfu vinum sínum eða öðrum höfðíngjum, svo sem Mörður Skarphèðni, og Kári Guðmundi hinum ríka (Njála, bls. 122 og 154, sbr. Sturl. 8. þátt., bls. 122. 154 og víðar). Í „Annaler for nordisk Oldkyndighed 1844—45" (bls. 315) er getið um, að þríblaðaðar smáralagaðar spennur hafi fundizt á Íslandi með kúfiskum peníngum frá tíundu öld (hvað er orðið um þær?), og margar slíkar hafa fundizt í Danmörku og Svíþjóð; þær eru ein tegund af feldardálkunum, og þesskonar mun sú hafa verið, sem Víga-Glúmur hafði, því að sá dálkur var saumaður í feldinn, en svo er og að sjá, sem hann hafi verið nældur í feldinn með nál (sbr. nr. 190). — Af þessu sjáum vèr, að snemma á söguöldinni hafa Íslendíngar haft þrjár tegundir feldardálka, enda höfum vèr sýnishorn af þeim öllum í safninu (nr. 96, 97 og 190). þá er það að eins ein aðal-feldardálkstegund, sem enn er hèr óþekkt, sumsè hinir laungu og mjóu feldardálkar, er hafa beygíngu um miðjuna; sjá „Worsaae: Nordiske Oldsager 1859", nr. 425—429. Slíkir feldardálkar eru eflaust úr

heiðni og ef til vill frá því áður en Ísland bygðist. Auk þess, sem þetta er merkilegt fyrir oss að vita, þá er það og merkilegt fyrir útlenda, því af þeim geta þeir meðal annars betur ráðið aldur feldardálka þeirra, er hjá þeim finnast.

98. (²/₆ 64. Sigurður Sverrisson sýslumaður): Renndur SKÁKMAÐUR úr beini. Hann sýnir, hvað skákin er gömul hèr á landi.

99. S. d. Sami: Aflángur steinn, útlendur, er Danir kalla *„fidtsten"*, og er hann í tveim pörtum. Nú er hann einkum hafður til að bræða í gull, en til hvers fornmenn hafi haft hann, læt eg ósagt. — þessir síðast töldu gripir (nr. 96—99) fundust austur í þjórsárdal (þjórsárdalsfundur) fyrir 20—30 árum, og var Finni Magnússyni send lýsíng á fundinum, en eigi hefi eg sèð neina skýrslu um hann prentaða[1]. Talið er, að þjórsárdalur hafi lagzt í eyði af eldi úr Rauðukömbum 1344 (Espól. Árb. I, 78), og kemur það heim við annála Jóns Egilssonar (Safn til sögu Íslands I, 32), að það hafi verið í tið Jóns biskups Sigurðarsonar (1343—48), en hvort sem þessir gripir hafa fólgizt í jörðu við þann atburð eða eigi, þá eru þeir eflaust úr heiðni eða frá söguöldinni. — Nistin (nr. 96), sem munu vera af kvennmannsbúníngi, og sylgjan (nr. 97), sem mun vera af karlmannsbúníngi, benda á, að hèr muni hafa verið grafin saman karl og kona[2].

100. ⁶/₆64. Jón Jakobsson prestur á Ásum: BRONZIPÍPA með ferstrendu gati að endilaungu. Yfir um hana eru tvö bönd með krákustigskroti, og fjögur bönd með innslegnum púnktum. Í miðjunni er gagnskorinn

---

[1]) fróðlegt og nauðsynlegt væri að sjá þá lýsíngu, ef hún er ennþá til.

[2]) gripum þeim, sem hèr eru taldir nr. 96—99, hefir verið lýst í þjóðólfi XVI, Nr. 37—38, bls. 155—156.

hnúður, líkt og hann væri brugðinn úr bandi með gröfnum tenníngum. Hún fannst í gömlum rústum milli Staðarholts og Feðga í Meðallandi, en það voru hjáleigur frá Skarði í Meðallandi, er lögðust í eyði við Skaptáreldinn 1783. Járn stóð eptir í pípunni endilángri, er hún fannst. Aldurinn er illt að ákveða, en af því er ráða má af hnúðnum í miðjunni og verkinu á henni, krákustigsböndunum og púnktaböndunum, er hún varla ýngri en frá tólftu eða þrettándu öld, en gæti jafnvel verið frá elleftu öld[1].

101. $^{11}/_{6}$64. Ólafur Pálsson prófastur: SIGNET af tönn með stöfunum „S. A." og rós yfir[2].

102. $^{15}/_{6}$64. Björn Björnsson bóndi á Bessastöðum: SKINNBLAÐ með nótum.

103. S. d. Sami: SKINNOPNA með latínu á.

104. S. d. Sami: SKINNBLAÐ með latínu á.

105. S. d. Þorleifur Jónsson í Hvammi prófastur: KNÍFUR og GAFFALL, ágætir gripir. Þeir eru með sívölum silfursköptum með víravirki ofaná og gati í aptanvert skaptið. Þar í var hríngur úr silfri, sem nú er slitnaður úr, og var áður mjög slitinn, er sira Þorleifur mundi fyrst til, hefir sá hríngur líklega verið til þess, að festa gripina við belti sèr. Bæði sköptin hafa verið gyllt, og lagið sýnir, að gripirnir muni vera frá sextándu öld, enda er það sögn, að Björn Guðnason í Ögri hafi átt þá, en nær væri mèr þó að halda, að Magnús Jónsson í Ögri hafi átt þá, því að tvö stór „M" eru á hverju skapti, og er stórt bil á milli. Sköptin vega um 4 lóð. Sira Þorleifur hefir sagt, að eptir því sem hann minni til hafi verið gjört við blöðin og þeim breytt.

106. $^{24}/_{6}$64. Sveinn Þórarinsson á Möðru-

1) Þessum grip (nr. 100) hefir ekki verið lýst áður.

2) grip þessum (nr. 101) er lýst í Þjóðólfi XVII, Nr. 12—13, bls. 51.

völlum, amtmannsskrifari: TRAFAKEFLI. Það er allt haglega gagnskorið að ofan, en á hliðarnar er skorið með höfðaletri:

„HILLI SOMA HAMINGIU ÞIDA
HELST ER KIÆTI
ÖLDU LIOMA EIKIN FRIDA
YNDI MÆTI".

Enn fremur er skorið á það nafnið:

„HOLMFRIDUR STEFANSD".

107. 26/664. Jón Árnason biskupsskrifari: Stór KERTASTIKA úr járni, sem eitt sinn var höfð í kirkjubita hjá prèdikunarstól á Kálfafelli í Fljótshverfi, og hèkk hún í tveim lykkjum í bitanum. Hún er öll með einkennilegum rósum, sem slegnar eru úr járni.

108. 30/664. Þorkell Bjarnason stúdent: KIRKJUHURÐARHRÍNGUR frá Fagranesi í Skagafirði. Hann er með rósum og á honum eru tvö drekahöfuð, nokkuð forneskjuleg. Á honum stendur ártalið „1673". Þrátt fyrir ártalið, sem á honum er, hefir sú saga myndazt um hann, að hann sè grafinn úr hól eða haug frá heiðni, er Kjölur heitir, og stendur í túninu á Fagranesi; sýnir þetta meðal annars, hvað munnmælin eru opt völt og viðsjál[1].

109. 31/664. Jóhann Briem í Hruna prófastur: HORNÍSTÖÐ, haglega skorin. Á þau, hvort um sig, er grafið með höfðaletri:

„STEINUNN SVEINSDOTTER Á IS(taðið)."

Slík ístöð munu vera orðin mjög sjaldgæf hèr á landi, og enda óþekkt með öllu, nema sumstaðar fyrir austan[2].

---

[1]) þessir gripir, sem hèr eru nr. 102—108, eru áður taldir í Þjóðólfi XVI, nr. 37—38, bls. 156; XVII, nr. 14—15, bls. 58 (nr. 106) og nr. 27—28, bls. 112 (nr. 107).

[2]) sbr. bls. 15 athgr. — Um hornístöð sira Hallgríms Pèturssonar sjá Gest Vestfirð. v, 81. J. S.

110. S. d. Sami: Stór BRÓKARHALDSKNAPPUR úr prinzmetal með rósum.

111. 1/7 64. Sæmundur Guðmundsson á Hrólfstaðahelli í Rángárvalla sýslu. Stór SKAFLASKEIFA fimmboruð. það er dragstappa fornleg. Hún fannst þar vestur undan bænum í uppblásinni jörð.

112. S. d. Brynjólfur Brynjólfsson í Bolholti, hreppstjóri: Stór SKAFLASKEIFA fimmboruð, eigi mjög fornleg. Hún fannst fyrir 25 árum síðan, á sandi nálægt Bolholti eldra, norður af þíngskálum.

113. 4/7 64. Gísli Thórarensen prestur að Felli: GLERTALA með gati, er fannst á Ketilstöðum fyrir fám árum síðan, er grafið var til kálgarðs. Í gatinu sást hörspotti, er að var gætt, og ætluðu menn því, að fleiri hefði verið saman, og kynni talan að vera úr gömlu „paternoster"-talnabandi, er menn höfðu í pápisku til að lesa eptir bænir sínar.

114. S. d. Sami: PÁLSTAFUR(?). Verkfæri þetta fannst árið 1846 í Pètursey, 1½ alin niður í jörð, er verið var að grafa til heyhlöðu á slèttri grund. Eigi er þess getið, að þar hafi fundizt manna bein eða önnur mannaverk. Blaðið á verkfæri þessu eða vopni er að ofanverðu holt, og er klofið á fjóra vegu ofan í það, svo að upp úr blaðinu hafa gengið fjórir tángar upp á skaptið, sem enn sjást leifar af, en gegnum þá hafa verið settir 4 hnoðnaglar til að festa þá við skaptið. Blaðið er 6½ þumlúngur á lengd, og vantar lítið á það, en 5 þumlúngar og 3 línur á breidd og 8 línur á þykkt. Skapthólið efst. Blaðið hefir líkast lag sem axar feti, eða neðri hluti af pálblaði. Menn hafa ætlað, að þetta mundi vera öxi. það getur þó varla verið, því að skaptið hefir verið rekið lángsetis ofan í blaðið, sem títt var á fornum páli, en eigi legið þversum, sem á öxi. Varla getur þetta heldur verið páll, því að bæði blaðið sjálft og skapthólið eru allt of þunn og efnislítil, til þess að þau geti

verið af verkfæri, sem ætlað er til annarar eins áreynslu. Enn er það næsta ólíklegt, að það hafi verið smíðatól, því að til þess hefir það alltof óhentugt lag, enda er það mjög bogið til eggjarinnar. Mèr hefir því helzt komið til hugar, og þykir það eigi ólíklegt, að þetta muni vera leifar af vopni því, er fornmenn kölluðu pálstaf, og einkum var haft í sjóorustum. Pálstafs er getið í Konúngs-skuggsjá, Sverris sögu, og víðar.

115. (4/7 64. Gísli Thórarensen prestur að Felli): STEINN í axarlíkíng. Hann fannst á slèttri grund austan undir Fellsfjalli. Hann mundi víst vera allgott vopn eins og hann er, en enga verulega orsök hefi eg til að halda, að manna verk sè á honum. Hann getur þó vel hafa verið hafður fyrir vopn, og eigi er mèr grunlaust um, að Íslendíngar á söguöldinni hafi við yms tækifæri notað steinvopn, t. a. m. slaungur, og er það alls athuga vert, ef slíkir steinar finnast.

116. S. d. Sami: BOLLASTEINN, er fannst í rústum á Svaðbæli undir Eyjafjöllum. Þar[1] var áður kirkja, og ætla menn að þetta sè gamalt vígsluvatnsker úr henni.

117. S. d. Sami: STEINN, er saman er settur af steingjörvum sjóarormum. Hann var dreginn á fertugu djúpi úti á Eyjafjallahraunum.

118. 5/7 64. Egill Pálsson á Múla í Biskupstúngum hreppstjóri: Slètt TRAFAKEFLI með rósum. Á það er skorið með höfðaletri:

„VEITE ÞIER GLÆFU GUD
GRANDE VID VÆRDE (= varði)
AF SION ALLA TID".

---

1) er þó efi á, hvort kirkja hafi nokkurntíma verið í Svaðbæli, en i Miðbæli hefir verið kirkja (sbr. Íslenzkt Fornbrèfasafn I, 252—55). J. S.

og með latínuletri:

„ANNO 1743 DAG 22. APR A S."

119. S. d. Sami: Sívalt TRAFAKEFLI sams konar (undirkeflið)[1].

120. 7/7 64. Vigfús Ófeigsson bóndi á Húsatóptum á Skeiðum: Gamalt SVERÐ. Vigfús fann það í fjallgaungum haustið 1863 á slèttum mel á víðavángi nálægt Bergólfstöðum (eyðijörð) í þjórsárdal, og sást þar engi vottur fyrir mannvirkjum, dysi eða beinaleifum. Sverð þetta var alveg heilt, er það fannst, en odduriun hefir brotnað af því af slysum. þó má sjá allt lag þess, er odduriun er lagður við. Meðalkaflinn er 4 þumlúnga lángur, og hefir breitt járn eða tángi gengið eptir meðalkaflanum endilaungum, og þar utaná á báða vegu hafa verið negldar kinnar, líkt og á borðkníf, hafa þær verið negldar með þremur eirnöglum, og standa tveir eptir. Kinnarnar eru að mestu leyti fúnaðar burt. Hnúðurinn aptaná er nokkuð flatur, og breiðari að aptan. Hjöltun eru $5^1/_2$ þumlúngs laung, ferstrend í miðju, en sívöl til beggja enda. þvers í gegnum hjöltun gengur lángur nagli, og er hann spaðalagaður handarbaks megin, þá haldið er um sverðið. Blaðið er eineggjað, 2 þumlúngar og 1 lína á breidd við hjöltun, en $28^1/_2$ þumlúngur á lengd. Eptir því endilaungu gengur hryggur. Sverðið er þunnt og lipurt; það er að mestu beint í bakkann, en þó heldur lítið eitt fatt og sniðiloddað. Brandurinn á sverði þessu er líkur því, er tíðkaðist í heiðni, en hjöltun eru frábrugðin, og eins löguð hjölt sjást á þjóðverskum og frakkneskum sverðamyndum frá

[1]) gripum þessum, sem hèr eru taldir nr. 109—119 hefir verið lýst áður í þjóðólfi: XVII, nr. 12—13, bls. 51 (nr. 109—112); og nr. 14—15, bls. 57—58 (nr. 118—119); XVIII, nr. 35, bls. 138—139 (nr. 113—117).

1123—1400. Þegar á allt lag sverðsins er litið, er mèr næst að halda, að sverðið sę frá því síðast á Sturlúnga öld.

121. 7/7 64. Brynjólfur Jónsson á Minnanúpi í Eystra hrepp: Leifar af fornu stóru FJAÐRASPJÓTI. Er það oddurinn og nokkuð af falnum (pípunni fyrir skaptið), en miðhlutann vantar. Spjótsodd þenna fann Guðný Jónsdóttir, kona Guðmundar bónda Ófeigssonar á Hraukshlöðu (hjáleigu frá Traðarholti í Flóa), nálægt Barnanesvaði, um vorið 1862. Fyrir vestan vaðið er sagt að sè litlir hólar, sem eiga að vera haugar eða dys fornmanna, og liggi vegurinn á milli þeirra, en gatan hafi sökum bleytu verið færð upp í einn hólinn. Höfðu hesta fætur troðið þar upp jörðina, unz sást á spjótið: oddinn í öðrum bakkanum, en falinn í hinum. Miðjan á spjótinu, er lá yfir um sjálfa götuna þvera, var öll orðin að einni ryðmöl. Af þessu ályktuðu menn, að spjótið mundi upprunalega hafa verið um 1 alin á lengd eða rúm götubreidd, og víst er það, að það hefir verið ærið stórt og þykkt. Það er með hrygg beggja vegna að framan, en annars vegar flatt, er frá oddinum dregur, og þykir mèr næst sanni, að hryggurinn sè þar ryðgaður af. Það er varla efunar mál, að Barnanesvað, sem nú er kallað, er sama, sem Landnáma (bls. 305) kallar Haugavað, og segir, að sè „skammt frá Traðarholti", en sem Flóamannasagą (kap. 9) segir, að sè „ofan frá Traðarholti". Þar er sagt að Hrafn Þorviðarson hafi fallið, og um þrjá hauga aðra frá sama tíma er þar getið. Það má því telja nokkurnveginn víst, að spjót þetta sè frá heiðni, og sýnir það, að Íslendíngar hafa þá haft stór spjót, þó að þau muni eigi hafa verið algeng fyr en eptir 1016 (Grettla, kap. 4—5). Líkindi eru til, að hèr mundi fleiri gripir finnast, ef leitað væri.

122. S. d. Sami: Stór FLEINN eða NAGLI, er fannst í Þjórsárdal.

123. S. d. Sami: TRAFAKEFLI með skornum rósum. Á það er skorið með höfðaletri:

„LUCKUNA. LINDINN. BIDÆ.
OG. LÆYST. MÆINUM. FRA.
MARGRIET. GUD. ANNO. 1731".

124. S. d. Sami: Annað TRAFAKEFLI með haglegum rósum, mannsmynd, lykilsmynd og ljónsmynd. Á því er höfðaletur, sem að miklu leyti verður lesið, en illt er að fá vit úr. Enn stendur á því „ANNO 1739".

125. S. d. Sami: Kringlóttar TRAFAÖSKJUR. Á þeim eru báðir botnarnir haglega skornir með rósum, og á eskinu stendur með höfðaletri:

„MINN IESUS MÆTI
MIN IAFNANN GIÆTI
HURS KINS BÖL BÆTI
BURT SINDIR (ræti)
ANNO 17(0)4"[1].

126. $^{25}/_{7}$64. Helgi Sigurðsson á Jörva: HURÐARHRÍNGUR frá Krossholtskirkju, með upphleyptum rósum á.

127. S. d. Tómas Eggertsson á Íngjaldshóli hreppstjóri: Neðri hluti af gamalli BEIZLISSTAUNG úr kopar. Á hana vantar augað að ofan. Hún hefir einkennilegt lag og er öll grafin. Hún fannst í gömlum götubakka milli Rifs og Íngjaldshóls.

128. S. d. Sami: Stutt knífskapt(?) úr tómu járni. Við það sèst lítið eitt af efra hluta blaðsins. Aldur þess er óviss.

129. S. d. Sami: BLÝSTÈTT eða TINSTÈTT með gati, óvíst frá hverju. Verið gæti og, að það væri plata, sem notuð hafi verið við kertasteypu til að stínga raki í

---

[1]) gripum þessum, sem hèr eru taldir nr. 120—125, er lýst í Þjóðólfi: XVII, nr. 42—43, bls. 172—173 (nr. 120—121), og XVIII, nr. 35, bls. 138 (nr. 122—125).

gegnum þá steypt er í forma; slíkra platna hefi eg heyrt getið. — Í máldaga Auðunnar rauða fyrir Áskirkju í Kelduhverfi er getið um kertagrind, sem sýnir, að menn hafa þá steypt kerti í strokk, en ekki í forma; í máldaga Ólafs Rögnvaldssonar fyrir Hrafnagili er getið um kertaforma, en hefir þar líklega aðra merkíng, sama sem kertaborð eða stóll (sjá bókaforma); þess vegna er óvíst um aldur á kertaformum. Báða þessa gripi (128 og 129), fann Elías Jónsson Kjernesteð á Munaðarhóli djúpt í jörðu, er hann gróf undirstöðu til baðstofu sinnar.

130. (25/7 64. Tómas Eggertsson á Ingjaldshóli hreppstjóri): TVEIR KOPARKNAPPAR hvelfdir, mjög stórir, með víravirki, líklega gamlir brókarhaldsknappar, er tíðkuðust á átjándu öld, en nú eru farnir að verða mjög sjaldgæfir. Þá fann Guðmundur bóndi Árnason á Gufuskálum í gömlum öskuhaug.

131. S. d. Sami: LYKLAHRÍNGUR úr kopar með rósum útúr. Hann fann fólk af Skarðströnd á grasafjalli.

132. S. d. Sami: TRAFAKEFLI, allt skorið með rósaknútum. Á það er rist með höfðaletri:

„AVDGRUND SV SEM EIGNAST KIE(f)LID ÞETTA
HLIOTE GIÆFV F (= & ?, og) LAN MED LAG
OG LUCKU...",

og enn fremur fángamarkið „S E D."

133. S. d. Sami: RÚMFJÖL, haglega gjör, öll skorin í miðju með gagnskornum rósum. Á hana er skorið allt í kríng með höfðaletri:

"FRODÆR PRVDÆR PRÆSTAR ALLÆR.
ER PLAGA AD GISTA HIÆR.
MIG I (hvi)LU MÆNTA SNIALLÆR.
HAFÆ HVÖR HIA SIER.
ANNO 1740. I P S."

— Gripirnir nr. 127—133 hafa gefizt fyrir milligaungu

Helga á Jörva, sem hafði fengið Tómas hreppstjóra til að takast á hendur að safna ymsum fornmenjum þar vestra. Gripirnir nr. 132—133 eru úr eigu Stepháns Eiríkssonar, er lengi var í Ólafsvík, bróður Sigurðar Breiðfjörðs.

134. S. d. Helga húsfreyja á Rauðkollstöðum í Eyjahrepp: FÍNGURHRÍNGUR úr kopar, gamallegur. Hann er með áttstrendri stètt ofan á; er þar á grafið innsigli, manns höfuðskel og tveir lærleggir, lagðir í kross, og, að mèr virðist, bandrúnir þar upp af; gæti menn því hugsað sèr, að læknir hafi átt innsiglið. Hríngur þessi fannst í Miklaholts kirkjugarði á mjög fúinni manns kjúku, er grafið var til undirstöðu kirkjunnar.

135. S. d. Teitur Bachmann, bóndi Helgu húsfreyju (sjá nr. 134): Stór SKEIFA fimmboruð. Það er dragstappa fornleg. Þegar grafið var fyrir undirstöðu kirkjunnar í Miklaholti fyrir nokkrum árum, fannst hún ofan á líkkistuloki, mjög fúnu, og var viðarkola hrúga utanum. Víðar fyrir vestan hafa fundizt skeifur á kistulokum. Að minni ætlan hafa menn látið skeifur á líkkistulok til þess að verja hina önduðu fyrir aðsókn illra anda, og einkum gamla kölska, er menn ætluðu að sækti að líkum; mun orsökin meðfram sú, að málarar hafa af einhverri meinsemis glettni sýnt kölska með hrosshófum, og hafa menn því ímyndað sèr hann hrosshæfðan og ætlað, að hann fældist öfugar skeifur og hófa. Af samskonar hjátrú er það víst runnið, að öfugar skeifur sjást opt negldar við útidyr á gömlum húsum í Kaupmannahöfn, eða reknar á siglutrè á hafskipum erlendra.

136. S. d. Geir Bachmann í Miklaholti prestur: MÁLMKLUMPUR, kríngló ttur og uppmjór. Hann fannst á líkkistuloki í Miklaholts kirkjugarði, sveipaður viðarkolum. Menn ætla, að hann muni hafa verið innsigli, er hafi haft verið, þá er innsiglað var með vaxi. — Gripirnir

nr. 134—136 hafa gefizt safninu fyrir meðalgaungu Sigurðar Helgasonar dannebrogsmanns[1].

137. $^{30}/_{7}$64. Pètur Bjarnason bóndi á Hákoti í Njarðvík: PELI frá því snemma á átjándu öld.

138. S. d. Páll Pálsson stúdent í Reykjavík: Stór OPNA á skinni með latínusaung[2], ágætlega rituð.

139. S. d. Sami: Hálf SKINNOPNA með latínusaung og nótum á.

140. S. d. Sami: TVÖ SKINNBLÖÐ samkynja með nótum og latínusaung.

141. S. d. Sami: Hálf OPNA á skinni með nótum og latínusaung á.

142. S. d. Sami: Partur af SKINNBLAÐI með nótum og latínusaung.

143. S. d. Sami: Stórt SKINNBLAÐ með únglegri skript.

144. S. d. Sami: FJÓRIR BLAÐSNEPLAR á skinni, sem íslenzka er rituð á, líklega úr bænabók. Allir upphafsstafirnir hafa verið gylltir.

145. $^{31}/_{7}$64. Pètur Guðmundsson á Bergstöðum: Gömul BEIZLISSTAUNG einkennileg. Hún er úr járni, með svipt að ofan í staðinn fyrir auga. Hún fannst í gömlum vegg á Mælifelli í Skagafirði.

146. S. d. Sami: TRAFAKEFLI með gapanda drekahöfði á endanum, og hefir stóran bita í kjaptinum. Á það er ritað nafn með bandrúnum. Sömuleiðis stendur á því með latínuletri:

„OLAFVR SIGVS SON HEFVR S(korið)"

og enn fremur: „I H S" og „1693 P G S".

147. $^{8}/_{8}$64. Eyjólfur Einarsson í Svefneyjum

---

[1]) frá þessum gripum, sem hèr eru taldir nr. 126—136, hefir verið skýrt í Þjóðólfi XVII, nr. 12—13, bls. 50—51.

[2]) úr kirkjusögu á latínu, Þjóðólf. XVII, 113.

dannebrogsmaður: Ágæt ÖLKANNA, gjör af steini eða óvanalegri leirtegund. Hún er með tinloki og öll skreytt með haglegum rósum. Á henni er ártalið „1577". Á henni eru myndaðir: Julius Caesar herklæddur, með krufinn örn á skildinum, Judas Makkabaeus og Alexander hinn mikli, báðir með ljón á skjöldum sínum, og í herklæðum, er tíðkuðust á fimtándu og sextándu öld. Kanna þessi er hollenzk eða þjóðversk, sem nafnið „DER GROS ALEXANDR" sýnir.

148. 30/8 64. Þórunn Jónsdóttir húsfrú á Ísafirði: Vandaður REIÐI óvanalega stór. Hann er með stórri kúlu eða skildi á. Þar á eru tvær látúnsbúnar blöðkur. Útúr báðum hliðum reiðans eru þrír sprotar, og sameinast tveir af þeim á hestlendinni. Allar ólar reiðans eru alklæddar með koparstokkum, gröfnum ýmist með rósum, knútum eða dýra myndum, og er sumt af því gagnskorið. Skrautið á reiðanum virðist vera misgamalt. Sumar rósirnar eru gjörvar alveg í sama anda og rósir á skinnbókum frá fjórtándu og fimtándu öld, og ætla eg, að sumir stokkarnir og skjöldurinn sè frá þeim tíma, eða þá að minnsta kosti gjörðir eptir gripum frá þeim tíma.

149. 3/9 64. Jón Árnason biskupsskrifari: TVEIR HEMPUSKILDIR gylltir, úr silfri. Þeir eru með loptverki og vega 1½ lóð. Eg hefi sèð tvo mjög líka að gjörð, en nokkuð stærri og betri, sem báðir eru komnir út úr landinu.

150. S. d. Sigurður Vigfússon gullsmiður í Reykjavík: Hollenzkar eða þjóðverskar DÓSIR. Þar á er tvennskonar kalendarium eða almanak, mynd af biskupi með mítur, o. fl. Þær eru hèrumbil einsog nr. 232, með sömu ártölum og líkum myndum: mann með globus, biskup með mítur á höfði, og mann eða konu með kórónu.

151. 5/9 64. Jón Högnason í Hrepphólum prestur:

HURÐARHRÍNGUR úr Hrepphóla kirkju; hann hefir gjöra látið síra Jón Egilsson, er annálinn reit. Á hann er grafið með latínuletri:

„S(ira). ION. EIELS. S(on). HEFVR. LATID. SMIDA. KIRKIVNA. A(nno) 1598."

152. 17/9 64. Jón Melsteð á Klausturhólum prestur: Partur af BEINSPJALDI, er fannst undir bænum á Klausturhólum, er hann fyrir fám árum var reistur á ný. Það er með gagnskornum knút að ofan og mannþyrpíng neðan undir. Á einum manninum sèst votta fyrir pípukraga, er hann hefir um hálsinn, sem sýnir, að spjaldið varla muni vera eldra en seint úr pápiskri öld, eða seint frá fimtándu öld. Hèr hefir verið myndað eitthvað úr biblíunni, óvíst hvað.

153. 24/9 64. Eldjárn Þórarinsson frá Prestbakka í Hrútafirði, skólapiltur: LYKLASYLGJA með „I H S" innan í, og snúníngum á röndunum.

154. S. d. Sami: LYKLASYLGJA með gröfnum krossi innan í.

155. S. d. Sami: KOPARHRÍNGUR með 8 rákum allt í kríng. Hann hefir líklega verið hafður fyrir lyklahríng.

156. S. d. Sami: TRAFAKEFLI með rósum. Á það er ritað með höfðaletri, latínuletri og rúnum, öllu í samblandi:

„SV. SEM. KIÆFLED. ÆIGNAST. A.
EILIFA. BLESSAN. HREPÆ.
ANNIST. GUD. ÞA. AVDAR. NA.
SO. ALLDRE GODI SLEPÆ.
ANNO. 1685"

Enn fremur er þar á latínumáli:

„SION. LAUDA. DOMINUM. SALVATOREM. HOMINUM. PURGATOREM. CRIMINUM."

(ɔ: Síon! lofa drottinn, frelsara mannanna, hreinsara lastanna)[1].

157. $^{24}/_{9}$64. Sigurður Sverrisson sýslumaður: ÞRJÁR GLERTÖLUR. Inn í hina stærstu, sem er óreglulega löguð, hvorki hnöttót, köntuð nè kvarnarsteinslöguð, heldur þar mitt á milli, er smelt rauðum, bláum, hvítum og svörtum litum. Önnur talan, sem er sívöl og brotin til annars endans, því hún hefir verið laung, er með blám, rauðum, gulum og grænum litum. þriðja er tvöföld eða samsett af tveim hnöttóttum tölum samföstum, gulum að lit. Tölur þessar hafa, eptir því sem menn komast næst, fyrir laungu síðan fundizt í bæjar rúst, þar sem kallað er á Jarlángstöðum, Jarðlaugstöðum eða Arlaugstöðum (eyðijörð) á Landi í Rángárvallasýslu. þetta munu vera tölur úr fornu steinasörvi, er konur báru á hálsi sèr í heiðni, og munu vera samskonar og talan er fannst hjá Baldursheimi (sbr. nr. 11), þó að hún kunni að hafa verið höfð í knapps stað. Eptir árið 1000 verður eigi vart við, að aðrar konur beri steinasörvi en forneskjulegar kerlíngar, svo sem fóstra Barða Guðmundarsonar (um 1015 — sjá Heiðarvíga sögu, kap. 23), er lèt það um háls honum til varnar, og enda má ætla, að seint í heiðni hafi hjátrú og forneskja verið farin að festast við steinasörvi, þviað um seiðkonuna í þorfinns sögu karlsefnis (um 1000) er það tekið fram, að hún hafi haft glertölur á hálsi sèr, og á það vafalaust að skiljast sem eitthvað óvanalegt og forneskjumerki. Á öndverðri þrettándu öld sjá menn, að steinasörvi hafa

---

[1]) gripir þeir, sem hèr er skýrt frá og taldir nr. 137—156, eru áður taldir í Þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58 (nr. 137, 152) og bls. 57 (nr. 146—147, 153—156); — nr. 27—28, bls. 113 (nr. 138—144) og bls. 112 (nr. 148—149); — nr. 12—13, bls. 51 (nr. 145, 151); — nr. 42—43, bls. 172 (nr. 150).

verið algjörlega úrelt og einúngis þekkzt af sögusögn, því að í Snorra eddu (II, 319) segir: „fyrir því er kona kennd til gimsteina eða glersteina, að það var í forneskju kvenna búnaður, er kallað er steinasörvi, er þær höfðu á hálsi sèr." Hèrumbil eins tölur hafa fundizt í útlöndum með gripum, sem menn ætla að sè frá annari og þriðju öld eptir Krists burð[1].

158. $^{25}/_{9}$64. Kristinn Magnússon í Engey hreppstjóri: TRAFAKEFLI, haglega skorið. Á það eru myndaðir tveir ferfættir vargar, og ber annar rós í kjaptinum, er liðast allt í kríngum hann, en hinn smýgur gegnum hríslu, haglega skorna. Þar á eru og myndaðir tveir drekar, er vinda saman sporðana, og er allt mjög forneskjulega skorið. Á það er skorið með höfðaletri:

„CHRICTVR. BLECCE. KIÆRV. ÞA.
SEM. KIEFLENU. ÞESSV. HELLDVR. A.
I. VÖKU. OG. SVEFNE. VERE. HJA.
VOLLDVGVR. DROTTINN. HIMNVM. A.",

og enn fremur:

„HLIOTI. HIRLEG. SÆTA.
HLIOTE. GUDC. HILLE. FLIOTA.
G. G. ANNO. 1705."

Kefli þetta, sem er svo forneskjulegt, og þó eigi eldra, sýnir hve fastir Íslendíngar hafa verið á fornum venjum. Dýramyndirnar og drekamyndirnar á kefli þessu eru í sama anda og tíðkaðist á skjöldum á elleftu og tólftu öld, og rósirnar hafa líkan keim og rósir frá tólftu og þrettándu öld. Það má telja víst, og mun sannast betur með tímanum, er fleira safnast, að Íslendíngar hafa skorið flestar myndir sínar fram undir 1800 í sama anda, og tíðkaðist í útlöndum á elleftu, tólftu og þrettándu öld[2].

---

1) þessari gjöf er áður lýst í Þjóðólfi XVIII, nr. 35, bls. 138.
2) um gripi þessa er getið í Þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58.

159. $^{26}/_{9}$64. **Þórður Runólfsson** í Saurbæ á Kjalarnesi: Stór SAXKNÍFUR(?). Blaðið er átta þumlúnga lángt, frammjótt og tvíeggjað meir en upp til miðs. Skaptið er samsett af 47 beinhríngum og járnhríngum, er alltaf skiptast á, er hnoðuð ró aptan á, og engi eru hjöltu á honum. Hann er lítið sem ekkert skemmdur. Kníf þenna fann Gísli bóndi á Vífilstöðum árið 1855 í jarðfalli í Vífilstaðafelli[1], og ætla menn, að þar hafi verið slètt til forna, er nú er jarðfallið. Skaptið stóð út úr bakkanum og var manni í mitti frá grassverði og niður þángað, er knífurinn var. Þar fannst ekki annað, og engar eru sagnir um stað þenna. Knífurinn er auðsjáanlega vopnknífur eða hefir verið hafður fyrir vopn, og mun að líkindum vera sú tegund, er fornmenn kölluðu saxkníf eða stikkhníf. Ætla má, að knífurinn sè gamall, bæði af laginu og af því, hve djúpt hann fannst í jörðu[2].

160. S. d. L. J. C. Schou verzlunarstjóri í Húsavík: REKKJUREFILL eða rúmtjald. Refill þessi er haglega saumaður með rósum, og á hann er saumað með haglegu útsaumsletri eða bandaletri:

„GVDE. SIE. LOF. AD. NOTTINN. DIMM. NV. ENDUD. ER.
ENN. GODVR. DAGVR. GIEFENN. MIER[3].
TIL. HVILV. MED. MIER. HEF. EG. GVD.
HIL. AUGVNN. I. HANS. NAD. OG. FRID.
ENN. HANN. IFER. MIER. VAKE.
I. VOKV. OG. BLVND.
A. ALLRE. STVND.
SO. EINGE. (kvöl mig saki)."

161. S. d. Björg Guttormsdóttir frá Hofi, prestsekkja í Húsavík: REKKJUREFILL úr hvítu lèrepti,

---

[1]) „Vífilstaðahlíð", segir í skýrslunni í Þjóðólfi.
[2]) um grip þenna er getið í Þjóðólfi XVIII, nr. 35, bls. 139.
[3]) Morgun sálmur. Sálmabók íslenzk. Khöfn 1746. 8., bls. 529.

svipaður hinum fyrra (nr. 60), allur saumaður með hríngum, og innan í hríslur og dúfnamyndir, allt saumað með mislitu. Á jöðrunum er saumað með haglegu bandaletri:

VERTV. NV. MINNE. HVILV. HIA.
MED. HEILOGVM. ENGLA. SKARA.
OVINE. DRIF. ÞV. ALLA. FRA.
ENN. MIG. HEILANN. BEVARA.
LIKAMAN. LATTV. SOFA. SÆTT.
ENN. SALENA. I. ÞIER. VAKA.
OG. TILSION. TAKA.
DRAU [móra ógn og illa vætt
aldrei láttu mig saka][1].

162. 26/9 64. Sama: STOKKUR málaður og skorinn, með rósum. Þar á stendur:

„ESPRICHOLMIUS 1771."

163. S. d. Sigurður Helgason smiður á Auðúlfstöðum í Lángadal: Hvelfdur SKJÖLDUR, áþekkur reiðaskildi. Á hann miðjan er grafin hagleg rós, í sama lagi og hèr tíðkaðist fyrrum, en utanmeð á barðinu allt í kríng eru rituð með gamallegu latínuletri þessi þjóðversku orð:

„GADES[2] FRIEDE UND BARMHIERTIGHEIT WESE MIT JUR"

(ɔ: guðs friður og myskun sè með yður). Verkið á skildi þessum er mjög líkt því, sem það væri íslenzkt.

---

[1]) vers úr hinum ágæta kvöldsálmi sira Sigurðar Jónssonar í Presthólum (1625—1661): „Lof sè þèr guð fyrir liðinn dag", sem er prentaður í grallaranum, að minnsta kosti síðan í tíð Steins biskups, og í hinum gömlu íslenzku sálmabókum í „Sálmum á kvöld og morgna", t. d. í grallaranum 1732 (12tu útg. bls. 249) og síðan; einnig í sálmabókinni á Hólum 1742, bls. 266; í Khöfn s. á., bls. 526—27. Hólum 1751, bls. 653. Hólum 1772 (Höfuðgreinabók II. Part.) bls. 480—481.

J. S.

[2]) gades = gottes; að setja þetta orð síðast og láta merkja „dyr" eða „hlið" (Þjóðólf. XVII, 112) mun varla vera rètt.

J. S.

164. S. d. Kristján Árnason í Ærlækjarseli í Axarfirði hreppstjóri: EIRHRÍNGUR, er fyr var í skemmmuhurð eða kirkjuhurð á Svalbarði í þistilfirði. Kristján fèkk hrínginn til að steypa úr með öðru koparrusli. Á hann er grafið með engilsaxnesku latínuletri:

„(I)N NOMINE PATRIS ET FILI."

(ɔ: í nafni föður og sonar), og er því sjálfsagt upprunalega úr kirkjuhurð. Að því er letrið snertir, gæti hann verið frá tólftu eða þrettándu öld, og mun vart vera ýngri en frá fjórtándu öld. Letrið er líkt og á Rannveigar nafninu á nr. 198 og Jesúnöfnunum á nr. 230 og 247. Líkt letur, en þó eigi eins fornlegt, er á gömlu biskups-innsigli frá Grænlandi í byrjun fimtándu aldar[1].

165. 27/9 64. Kristján Jónsson skáld (skólapiltur), frá Grímstöðum á Fjöllum: LYKLAHRÍNGUR, er læsa má og ljúka upp.

166. S. d. Jón Ólafsson frá Kolfreyjustað, skólapiltur: SKINNBLAÐ með latínskum nótnasaung[2].

167. 29/9 64. Bjarni Sigvaldason prestur á Lundi: Einhver SMÍÐISGRIPUR úr tönn, grafinn. Helzt er að ráða af laginu sem það hafi átt að verða innsigli, en verið óbúið. þessi hlutur fannst í Alviðru í Dýrafirði[3].

168. 30/9 64. Jakob Pálsson frá Gaulverjabæ, skólapiltur: Koparskeptur KNÍFUR. Á skaptið er myndaður veiðimaður í seytjándu aldar búníngi með byssu og hund. Annan kníf alveg eins hefi eg sèð, og safnið hefir áður fengið líkan kníf (nr. 34) með karlmanns og kvennmanns myndum á, og munu þeir vera frá seytjándu öld. það var forn siður, að hafa manna myndir á knífa

---

[1]) skýrsla um gripina nr. 160—164 er i þjóðólfi XVII, nr. 27—28, bls. 112—113.

[2]) gripunum sem hèr eru taldir nr. 165—166 er lýst i þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58.

[3]) þessum grip er lýst i þjóðólfi XVII, nr. 12—13, bls. 51.

sköptum, sem sjá má af Landnámu, því að þar er sagt, að Tjörvi hinn háðsami hafði karls mynd og konu á knífshepti sínu. Fyrir austan kvað og fyrir skömmu hafa fundizt beinskeptur knífur með skornum myndum, ásamt öðrum fornmenjum.

169. (30/9 64. Jakob Pálsson frá Gaulverjabæ, skólapiltur): BRAUÐSTÍLL, sem á er ritað með latínuletri:

„SIGRIDVR ASBIORNS DOTTIR A S(tílinn) ANNO 1676."

Sama ártal er á stílnum nr. 268. Í sama lagi eru og stílarnir nr. 56, 82 og 238, og munu þeir því mega teljast til sama tíma, þótt þeir sè ártalslausir. Stíllinn nr. 28 er og gjör í sama lagi, en únglegastur, enda er hann lítið slitinn. Stílarnir nr. 41 og 73 eru nokkuð öðruvís að lagi og munu vera eldri[1].

170. S. d. Jón Jónsson frá Steinnesi skólapiltur: Lengja af KOPARSTOKKUM, 5 þumlúnga laung. Stokkarnir eru festir saman með völtum, og allir grafnir með rósum og höfðaletri, sem er orðið lítt læsilegt. Þeir eru 1/3 þumlúngs á breidd. Lengja þessi fannst milli Alviðru og Gerðhamra í Dýrafirði í gamalli rúst, er stekkur var gjör uppúr, og var þá um 18 þumlúnga laung, fylgdi henni lítill silfurknappur með gröfnum rósum, sem eg ætla að sè í anda fimtándu aldar. Óvíst er til hvers þetta hefir verið haft, en eigi er ólíklegt, að það sè leifar af höfuðbandi (koffri), þótt úr kopar sè, því að kvennskraut úr kopar var áður títt meðal fátæklínga. Væri þá sennilegt, að bandið hafi verið kneppt saman með silfurknappi þeim, er fannst þar hjá[2].

171. 7/10 64. Íngunn Jónsdóttir húsfreyja (frá Þíngeyrum) á Stóruborg í Húnavatns sýslu: STOKKUR með

---

[1]) gripunum sem hèr eru taldir nr. 168—169 er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58.

[2]) þessum grip (nr. 170) er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 12—13, bls. 51 (með skakkri tölu: 180).

húslagi. Á hann eru skornir knútar og rósir, og ennfremur með höfðaletri vísa þessi:

„BÆTA MEIGA UM BRAGNAR Þ(a)
RATT NUB (= brátt nú) SKODA DROTTER
A MED HUSED AUDARNA
INGEBIÖRG IONS DOTTER."

172. S. d. Sama: TRAFAKEFLI með hjartarmynd, rósum og knútum. Þar á er ritað með latínuletri:

„EIOLFVR THORSTEINZ(son). MDC61".

173. S. d. Sama: REIZLULÓÐ með kroti og ártali „1693".

174. S. d. Jónas Björnsson frá Snæríngsstöðum, stúdent: SKINNBLAÐ með latínu á, ritað á fjórtándu öld(?). Þar á er Lúk. 3, 1—6, einnig um þá þrjá menn í eldinum, og fleira úr ritníngunni.

175. S. d. Sami: SKINNBLAÐ með latínskum nótnasaung[1].

176. S. d. Pètur Guðmundsson frá Bergstöðum: SKINNBLAÐ í arkarbroti úr Guðmundar sögu biskups eptir Arngrím ábóta; það fannst í blöðum eptir Björn Illhugason á Hofstöðum í Skagafirði og er vandað handrit með rauðum og bláum upphafsstöfum, líklega ritað seint á fjórtándu öld. Brot þetta hefir Jón Þorkelsson gefið út aptan við Hauksbókarblöðin, Reykjavík 1865 (sbr. nr. 76).

177. S. d. Sami: Stór KOPARKÚLA með barði út úr miðjunni allt í kríng. Hún fannst í túninu á Hofstöðum í Skagafirði, þá er verið var að slètta það.

178. S. d. Sami: KOPARPENÍNGUR[2].

---

[1]) þessu, sem hèr er talið nr. 171—175, er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58.

[2]) gripum þeim, sem hèr eru taldir nr. 176—177, er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 12—13, bls. 51; um nr. 178 hefir hvergi verið áður getið.

179. 12/10 64. Oddur Jónsson í Dúkskoti við Reykjavík, ýngispiltur: Stór BRÓKARHALDSKNAPPUR úr kopar. Á hann er grafinn haglegur knútur að ofanverðu[1].

180. 15/10 64. Erlendur Pálmason bóndi í Túngunesi: VOPNKNÍFUR með látúnsskapti. Blaðið er 6 þumlúnga lángt, frammjótt og alveg tvíeggjað. Það er slètt öðrumegin, en hinumegin er hryggur á því miðju. Annars vegar út úr blaðinu upp við skaptið er stór járnlykkja í staðinn fyrir hjöltu, svo sem tíðkaðist á korðum á sextándu öld, og mun upprunalega hafa verið báðumegin. Knífur þessi er að eins til að leggja með, og er samskonar og Danir kalla „*dolk*", eða „*daggert*". Lagið á hjöltunum sýnir, að hann er varla eldri en frá því um 1500, en kann að vera nokkuð ýngri. Hann fannst í Túnguness landi sumarið 1864, og sást odduriun standa upp á milli steina. Þar fannst ekki fleira[2].

181. 22/10 64. Sigurður Árnason í Höfnum, hreppstjóri: SILFURSKEIÐ, haglega gjör, er vegur 3¼ lóðs. Hún er með snúníngum og rósum ofan á skaptinu, kórónu aptast á endanum og með fángamarkinu „S. M. D." þar fyrir neðan. Á henni er ártalið „1698". Blaðið hefir verið grafið með haglegum rósum bæði utan og innan. Hún hefir öll verið gyllt[3].

182. 24/10 64. Þorvarður Ólafsson á Kalastöðum, hreppstjóri: Lítill LÁTÚNSKROSS, sem auðsjáanlega er úr pápiskri öld og líklega gamall. Á honum er annarsvegar myndaður Krists kross með patríarkakross lagi, og við hlið krossins hvorumegin spjót og staung með njarðarvetti. Þar á eru og þrjár letursllínur mjög máðar. Hins vegar eru 17 letursllínur ólæsilegar. Á þeim virðist

---

1) þessum grip er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58.

2) grip þessum er lýst í Þjóðólfi XVIII, nr. 38—39, bls. 153.

3) þessum grip er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58; í fángamarkinu segir þar sè stafirnir „M. S. D." J. S.

helzt vera slafneskt eða rússneskt letur. Alstaðar milli stafanna hefir krossinn verið kolmeltur eða „emaleraður" með blásvörtum lit. Líkur kross og þessi fannst hèr í Reykjavík í korni, og hefir hann eflaust fallið í kornið í Rússlandi og flutzt með því híngað. Hann var ekki „emaleraður.".

183. S. d. Sami: Stór TALA úr brúnum jaspis með grænum dröfnum. — Báðir þessir gripir (nr. 182 og 183) fundust í eigum Þorbjarnar Ólafssonar gullsmiðs á Lundum. Mèr þykir allíklegt, að þeir eigi saman og sè úr gömlu talnabandi eða „paternoster"-bandi, er jafnan var samsett af mörgum tölum og optast hèkk kross neðan í[1].

184. 25/10 64. Stephán Thordersen prestur í Kálfholti: Sexboruð SKAFLASKEIFA. Það er dragstappa stór, og miklu þykkvari og járnmeiri, en nú tíðkast. Hún fannst manni í mjaðmarhöfuð niður í jörðu, nálægt Kálfholti. Skeifna aldur er eigi unnt að ákveða að svo komnu, meðan þær eigi finnast í dysjum með öðrum fornmenjum, en þær munu hafa verið mjög líkar hèr í fornöld sem nú, svo sem annarstaðar á Norðurlöndum[2].

185. 28/10 64. Sigurður Helgason á Jörfa: Saxneskur PENÍNGUR, er hèr á landi hefir verið kallaður bræðradalur, því að á hann eru myndaðir þrír bræður í sextándu aldar búníngi. Á honum er ártalið „1594". Hann vegur 3 lóð 1 kvint og 2 ort[3].

186. 30/10 64. Guðmundur Jónassen snikkari í Reykjavík: BRYNKNÍFUR(?). Hann fannst haustið 1864 á Botnastaðafjalli austan til við Svartárdal í Húnavatnssýslu,

---

1) þessu sem hèr er talið nr. 182 og 183 er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 27–28, bls. 112.

2) þessum hlut er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 12—13, bls. 51, en með skakkri tölu (nr. 148).

3) lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 27—28, bls. 112.

og ekki annað. Blaðið er 7 þumlúngar á lengd og 10 línur á breidd. Það er eineggjað með þykkum bakka og mjög frammjótt. Oddurinn er sleginn ferstrendur, og sýnir það, að knífurinn hefir verið gjör til að sprengja með brynjuhrínga. Skaptið er úr beini, eða öllu fremur úr hjartarhorni. Það er 4½ þumlúngur á lengd, með koparhúfu aptan á, og þar aptan á er hnoðuð ró. Fremst á blaðið við skaptið hafa verið tálgaðir tveir hnúðar, er mynda nokkurskonar hjöltu. Hann er nú brotinn um hjöltun. Líkan kníf hefi eg sèð í forngripasafninu í Kaupmannahöfn, og ætla eg, að hann sè frá tólftu eða þrettándu öld. Þetta hygg eg vera munu samskonar kníf og fornmenn kölluðu brynkníf eða dálk(?)[1].

187. 16/12 64. Keypt: Gyllt SILFURPÖR með mannamyndum. Á þeim er allgott verk frá sextándu eða seytjándu öld.

188. S. d. (Sömuleiðis): Stór HEMPUSKJÖLDUR með víravirki og krossmarki á Hann er vafalaust frá seytjándu öld, því að til eru alveg eins skildir, sem á er fángamark Elínar Þorláks dóttur biskups, er dó 1726, og skorti þá tvo vetur á nírætt. — Báðir þessir gripir (nr. 187—188) vega fyrir 8 rd.

189. S. d. (Sömuleiðis): SILFURPÖR með skildi á milli, krínglóttum. Hann vegur 3 lóð og 3 kvint. Bæði stokkarnir og skjöldurinn er gagnskorið. Þar á eru myndaðir vargar eða dýr, sem smjúga gegnum hríslur. Allur sá andi, er lýsir sèr í þessu verki, er nú orðinn mjög sjaldgæfur hèr á landi, sem von er til. Hinn heiðni andi (stíll) í skurðum er hinn elzti, og er hann alkunnur af ormaknútum og drekaknútum. Næstur honum er sá skurðarstíll, er lýsir sèr á pörum þessum, og kallaður er hinn „býsanzki stíll", tíðkaðist hann einkum

---

[1]) grip þessum er lýst í Þjóðólfi XVIII, nr. 35, bls. 139.

á Norðurlöndum 1030—1300. Það mun því mega fullyrða, að mótið, sem pör þessi eru gjör eptir, sè eigi ýngra en frá fjórtándu öld, og annar stokkurinn kann að vera frá þeim tíma, en annar stokkurinn og skjöldurinn sjálfur eru auðsjáanlega smíðaðir eptir einhverju gömlu. — Stiptsyfirvöldin veittu safninu fjárstyrk til að kaupa þessa þrjá síðast nefndu gripi (nr. 187—189)[1].

190. $^{22}/_{12}$64. Sigurður Vigfússon gullsmiður í Reykjavík: NISTI eða DÁLKUR úr bronzi. Eiginlega er það grind ofan af þríblöðuðu nisti, því að sjálfa umgjörðina vantar og undirhlutann, sem sèst á því, að naglagötin eru í tveimur blöðunum, en naglinn stendur eptir í hinu þriðja. Nisti þetta er allt gagnskorið, með orma myndum, er vinda saman sporðana á miðju nistinu, en fjórir ormahausar standa út af enda hvers blaðs á alla þrjá vegu. Allur sá andi, er lýsir sèr í smíðinu á nisti þessu, sýnir ljóslega, að það er frá heiðni, eða að minnsta kosti frá fyrra hluta elleftu aldar. Eg hefi áður minnzt á slík nisti (nr. 97) og getið þess, að slíkur muni hafa verið dálkur Víga-Glúms. Nisti þetta fannst milli Glerárskóga og Ljáskóga upp blásið á mel hjá alfaravegi.

191. S. d. Sami: HRÍNGJUSTOKKUR og BELTISSPROTA ENDI úr gylltu silfri, er vegur 3 lóð. Á því er loptverk, upphafið í miðju, með einkar haglegum rósum og blöðum, sem allt er í hinum svo nefnda „gotneska stíl", er kom næst á eptir hinum „býsanzka stíl" og helzt tíðkaðist á fjórtándu og fimtándu öld. Báðir þessir gripir, hríngjustokkurinn og beltissprotaendinn, eru eitthvað hið fegursta af kvennskrauti og öðrum gripum, er vèr höfum sèð á Íslandi. Að öllum líkindum eru þeir frá því um 1500, og styrkist það af því, að myndir af

[1]) gripir þessir eru taldir áður í Þjóðólfi XVII, nr. 27—28, bls. 113.

brúðar skarti, sem drottníng Kristjáns konúngs hins þriðja gaf, eru gjörvar alveg í sama anda („Illustreret Tidende 1865")[1].

192. 23/12 64. Sigurður Ólafsson smiður á Busthúsum við Hvalsnes: TRAFAKEFLI, allt skorið. Þar á er Jesú nafn („IHS") og ártal („AN(n)O 1721"). Þar á er og skorið með höfðaletri versbrot þetta:

„ENGLVM SINVM HANN SETTE BOD
AD SIA TIL ÞIN OG LEIDA
A VEGVM ÞINVM ÞIER VEITA STOD"[2].

Ennfremur stendur á því með fraktúru prentletri:

„G(uðrun?) S(igurðar?) D(óttir) A Þ(etta) K(efli)",

og

„M(ar)G(ret) I(ons?) D(óttir) A KE(flið)".

193. S. d. Eyvindur Pálsson bóndi á Stafnesi í Hvalsnessókn: LYKLAHRÍNGUR, allur með snúníngum, er fannst í jörðu með sjó fram í bæjarrústum, þar sem Refakot hèt. Á hann er ritað með gamallegu latínuletri:

"ÞENNAN. HRING. A. RAINGHILDVR(!). HALS. DOTTER."

Sbr. rúnastein á Borg; þar er á Halur fyrir Hallur[3].

194. 26/9 64. Björn Björnsson bóndi á Breiðabólstað á Álptanesi: SKINNBLAÐ með latínskum nótnasaung. — Grip þenna gleymdist að bóksetja í rèttri röð[4].

---

[1]) gripum þessum, sem hèr eru merktir með nr. 190 og 191, er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 42—43, bls. 172.

[2]) úr sálminum: „Hver sem að reisir hæga bygð", þ. e. 91. sálmur Davíðs, íslenzkaður af sira Einari í Heydölum. Hann er heill í sálmabókum Guðbrands biskups, Höfuðgreina-bókinni og víðar, en í Nýju sálmabókinni er hann limlestur, og sleppt þessu versi og fleirum. J. S.

[3]) gripum þessum (nr. 192 og 193) er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 27—28, bls. 112.

[4]) þessu er lýst í Þjóðólfi XVII, nr. 14—15, bls. 58.

1865.

195. $^{7}/_{1}$ 65. Sverrir Runólfsson steinhöggvari í Reykjavík: VÍKAVIRKISKNAPPUR úr kopar. Hann fannst undir skólavörðu grundvellinum 1864[1].

196. S. d. Sami: PÍPULYKILL gamall.

197. $^{14}/_{2}$ 65. Sigurður Sivertsen frá Útskálum, lærisveinn á prestaskólanum: Lítið AKKERI úr silfri. það fannst í jörðu nálægt Útskálum[2].

198. $^{21}/_{2}$ 65. þorsteinn Eggertsson bóndi í Grímstúngum: SYLGJA úr kopar. Hún er löguð sem hríngur, en með þorni yfirum (sjá nr. 97 og nr. 246). Helmíngurinn er brotinn af þorninu. Svo er að sjá, sem á sylgjuna ofanverða hafi verið lóðaðar fjórar aflángar plötur. þar á milli hefir verið letur allt um kríng, en er nú orðið mjög máð, og verður eigi annað af því lesið en nafnið „RANVEIG". það er með gamallegu múnkaletri, og má af því ráða, að sylgja þessi sè frá fjórtándu öld eða litlu ýngri. Sylgja þessi fannst í fjallinu nálægt Mjóvadal í Húnavatns sýslu árið 1852.

199. $^{24}/_{2}$ 65. Aldís Guðmundsdóttir húsfreyja

---

1) gripir þessir, sem hèr eru taldir nr. 195—264, eru auglýstir í Viðaukablaði við þjóðólf XIX. ár, nr. 9—10, bls. 41—44.

2) á katólsku öldunum var títt, að sjómenn hètu á kirkjur eða helga menn í sjáfarháska, og gáfu þá gripi til kirkna þegar þeir náðu landi; akkeri þetta virðist gæti verið þesskonar heitgjöf. J. S.

á Kiðjabergi í Grímsnesi: Bót af gömlu SPARLAKI eða SPARLAKSBRÚN, sem öll er perlusett.

200. 25/2 65. Íngimundur Sigurðsson bóndi á Bakka við Reykjavík: Allgóður KNAPPUR af hvalbeini. Á hann er skorið allt í kríng með höfðaletri:

„OLAFUR ASMUNDSSON."

Hann sýnir viðhöfn og starfsemi fyrri aldar manna, þótt lítill sè.

201. S. d. Sami: ÖSKJUR með vönduðum skurði. Öskjurnar hafa verið færðar saman og mínkaðar, og sinn botninn virðist vera frá hverri öld. Á neðra eskinu stendur með höfðaletri:

„... FRA LAUSTUM...
... LAN. MED. SOMA.

og á botninum með villuletri:

„... FYRER. LAUSNARANS...
LILIAN. VERDI. HIN. FROMA.
ANO. 1630.

Meira verður eigi lesið, enda hafa sum orðin fallið burt við samfærsluna.

202. S. d. Sami: TRAFAKEFLI. Á það er skorið með höfðaletri:

GUD MISKVNE NV OLLVM OSS
OG GIEFE BLESS(an sína).

203. a. 27/2 65. Ragnheiður Stephensen biskupsfrú í Reykjavík: Útskorið TRAFAKEFLI.

203. b. S. d. Sama: Sívalt TRAFAKEFLI samkynja hinu.

204. 1/3 65. Sigurður Guðmundsson málari: PRJÓNASTOKKUR skorinn. Hann er með laufavið á hliðum, keðjurós á loki og fángamarki á botni með miðaldar rúnaletri. Á endanum er hestmynd.

205. 2/3 65. Árni Thorsteinson landfógeti: NÁLHÚS rennt af beini.

206. 10/3 65. Magnús Kolbeinsson í Dúkskoti

í Reykjavík: SVUNTUKNAPPUR úr prinzmetal. Hann fannst í rústum af Götuhúsum við Reykjavík.

207. 13/3 65. Guðmundur Jónassen snikkari í Reykjavík: KRÓKASPJÓT. Spjótsoddur þessi er 13½ þumlúngur á lengd og nærri 1 þumlúngur á breidd. Spjót þetta er með mjóum fal, og brotnaði aptan af honum, eptir að það fannst. Það hefir tvo hryggi beggja vegna á fjöðrinni, líkt og tíðkaðist á sverðum. Því er alllíklegt, að það sè smíðað upp úr gömlu sverði, sem opt var títt (sjá Gísla sögu Súrssonar, bls. 18), enda hefi eg aldri sèð spjót smíðað á þann hátt, heldur með einum hrygg í miðju. Á því eru misstórir krókar, sinn hvorumegin, og standast þeir eigi alveg á. Þeir eru líkir sem agnhöld á aungli eða heynál, og af þeim hefir spjótið nafn. Þetta er hið fyrsta krókaspjót, er eg veit til að fundizt hafi á Íslandi, og er því mjög merkilegt. Það fannst í fjallgaungum haustið 1864 framarlega á Eyvindarstaðaheiði, og var það ofan jarðar í flagi. Þar fannst ekki annað.

208. S. d. Helgi Thordersen biskup: Saxneskur SILFURPENÍNGUR frá 1623.

209. 18/3 65. Hannes Árnason á Geldíngsá í Melasveit: Grafinn BRÓKARHALDSKNAPPUR úr prinzmetal. Hann fannst þar í kálgarði.

210. 20/3 65. Torfi Auðunnarson á Refstöðum í Borgarfirði: LYKLASYLGJA úr kopar. Á henni stendur „IHS." Hún fannst á hálsinum milli Iðunnarstaða og Englands í Borgarfirði fyrir nær 100 árum síðan.

211. S. d. Sami: Lítill SVUNTUKNAPPUR úr prinzmetal.

212. 26/3 65. Magnús Sigurðsson á Ósi á Skógarströnd, ýngismaður: DRYKKJARHORN gamallegt. Á því er rós og tvær leturlínur, sem eru blendíngur af höfðaletri og múnkaletri, sem eigi verður lesið. Á því

vottar fyrir ártali með síffrutölum, nefnilega „143.“. Síðasta síffran verður eigi lesin.

213. 3/465. Oddur Sigurðsson á Álptanesi kirkjueigandi: KOPARHRÍNGUR, sem var þar í kirkjuhurðinni. Þar á eru tvö drekahöfuð. Á hann er ritað með höfðaletri:

„DROTTIN. VARDVEITE. ÞINN. INN. GANG. OG. UT. GANG. H(èðan í frá og að eilífu, amen).

og með latínuletri og síffrum: „ANNO. 1665.

214. 28/465. Páll Pálsson stúdent í Reykjavík: SKINNBLAÐ með latínusaung og nótum á.

215. S. d. Sami: FIMM SKINNBLÖÐ samkynja. Á þau er rituð eða prentuð latína með ágætlega fögru letri. Þau voru úr köppum á hollenzkri eða þjóðverskri bók, sem var í gömlu útlendu bandi.

216. 10/565. Sigurður Pálsson bóndi í Haukadal: FJAÐRASPJÓTSODDUR. Hann fannst haustið 1864 fyrir vestan túnið á Hólum í Biskupstúngum. Þar fundust engi mannabein, en hellur voru þar lagðar hrínginn í kríng, eins og þar hefði verið dys til forna. Mèr hefir sagt verið (þó eigi af gefandanum), að leifar hafi þar fundizt af spjótskaptinu. Þetta spjót er að því leyti merkara en öll önnur spjót, er send hafa verið til safnsins, að það er nær því heilt; að eins er lítið skarð í það, því að brotnað hefir út úr geirnaglagatinu annars vegar. Menn geta því áreiðanlega mælt það á alla vegu. Það er 9 þumlúngar og 2 línur á lengd, en 1½ þumlúngur á breidd yfir fjöðrina, þar sem hún er breiðust. Utanmál yfir falinn aptast, þar sem hann er digrastur, er 1 þumlúngur, en innanmál 7 línur. Þetta sýnir áreiðanlega digurðina á skaptinu fremst, og hefir það verið óvanalega digurt eptir hinum spjótsoddunum að dæma. Það hefir verið á digurð á við hrífuskapt í digrara lagi. Það er áreiðanlegt, að þetta hefir verið skrautspjót, er menn hafa látið hendi fylgja, en eigi kastað.

það hefir verið ofmikill gripur til þess. Allur falurinn hefir verið smelltur með smágjörvu silfurneti (silfurrekinn), og það með þeirri list, að mönnum nú á dögum mundi verða mjög erfitt að leika það eptir. þessi gripur sýnir því bæði skraut og hagleik fornmanna hèr á landi(?), samkvæmt sögum vorum.

217. 22/6 65. Jón Árnason biskupsskrifari: Lítil bót af ALTARISKLÆÐI(?). það á að hafa verið úr hinu nafnfræga altarisklæði á Hvalsnesi, er álfkonan gaf (Íslenzkar þjóðsögur I, 84—86). það hefir verið úr gulu(?) skinni, saumað með gylltum vír og gulu silki.

218. S. d. þorsteinn Oddsson bóndi á Reykjum í Syðra Reykjadal: FÍNGURHRÍNGUR úr kopar, gamallegur. Á honum ofanverðum er far eptir stein. Hann fannst þar í öskuhaugi.

219. S. d. Sami: Stór SKÁPUR útskorinn. Á honum ofanverðum á skúrnum er skorinn laufaviður með tveimur dýrum í, og fángamarkinu: „B P(?) S". Á hliðunum báðumegin við hurðina er og laufaviðarstrengur með dýramyndum. Að neðanverðu eru fimm hríngar og þar innan í: „A(nno) 1672". Á hurðinni eru þrjár rósir og „IHS". Efst er skorið með latínuletri:

„SI. DEUS. NOBISCUM. QUIS. CONT(ra). N(os)".

(ɔ: ef guð er með oss, hver getur þá verið á móti oss), og enn fremur stendur á honum:

„H(erra). SIGURDUR. IONSSON. A. S(kápinn).

Nafn þetta er með latínuletri, en upphafsstafirnir með gotnesku letri. Sigurður þessi Jónsson mun vera Sigurður lögmaður, er bjó í Einarsnesi í Borgarfirði (1653—1676, † 1677); að sá sè maðurinn styrkist af efni latínuklausunnar.

220. 23/6 65. Guðný Guðmundardóttir húsfreyja á Mýrum í Dýrafirði: INNSIGLI(?) úr steini. Á það er grafið: „A D G Q".

221. S. d. Sama: INNSIGLI úr tönn. Á annan

enda þess er grafið „E O S", og á hinum er nafndráttur. það fannst í öskuhaugi í Alviðru.

222. 23/6 65. Stephán Bjarnarson sýslumaður á Ísafirði: EIN OPNA úr alþíngissamþykkta eða dómabók á skinni, sem virðist vera frá fjórtándu öld[1].

223. S. d. Eggert Ólafsson Brím, stúdent í prestaskólanum: Stór BRÓKARHALDSKNAPPUR úr prinzmetal, útgrafinn, ættaður að vestan.

224. S. d. Julius Andersen, verzlunarþjónn í Reykjavík: Gyllt SILFURLAUF úr laufaprjónsknappi(?). þar á er María guðsmóðir og stendur á mána. það hefi eg áður sèð á þremur laufaprjónsknappa laufum samkynja.

225. 29/6 65. Sigurður Árnason í Höfnum í Húnavatns sýslu, hreppstjóri: Stórar krínglóttar TÓBAKSDÓSIR úr látúni, með vel gjörri rós á lokinu. Á þær er grafið með latínuletri:

„FINNVR. IONSSON. A. ÞESSAR. DOSER. 1730".

226. S. d. Sami: Stórt HANDRIT á pappír um helga staði í biblíunni.

227. S. d. Jón Hávarðsson í Heydölum prestur: Krínglótt SILFURSKEIÐ. Hún er grafin og með flötu skapti að aptan. Á það er grafið „S I S. 1640".

228. 30/6 65. Jón Sigurðsson á Gautlöndum: Stór KOPARHRÍNGUR forneskjulegur. Hann er allt í kríng með einsog perlusettum hálfmánamyndum, líkt og opt má sjá á hinum elztu hlutum frá fornöld hèr á Norðurlöndum (sjá „Worsaae's: Afbildninger fra det kongelige Museum for nordiske Oldsager 1854, 339. 341; Nord. Oldsag. nr. 430. 443"). Hríngurinn fannst uppblásinn í haug þeim, er Einbúi heitir á Tjörnesi, og sáust þar

---

[1]) Í þjóðólfi er sagt „frá seytjándu öld".
J. S.

engi merki þess, að þar væri dys, að sögn þess, er Jón fèkk hrínginn hjá.

229. S. d. Arngrímur Gíslason á Grænavatni, bókbindari: Leifar af JÁRNBÓLU, er upp hafði blásið úr jörðu í Garði i Fnjóskadal. Barð hefir verið á allt í kríng, en þar fyrir neðan hólkur með fimm ferhyrndum götum allt í kríng. Eigi get eg sèð, til hvers hún hafi verið höfð. Samt er eigi óhugsandi, að hún hafi verið aptan af axarskapti.

230. 1/765. Guðmundur Bjarnason í Höfnum á Skaga, trèsmiður: Tvær hliðar af BRONZIKÍNGU. Hún hefir verið hol innan og gjör til að geyma í helga dóma(?), og hefir verið borin um hálsinn. Hliða-umgjörðin er úng, og gjör í líkingu við þá, er var á kíngunni, er hún fannst, en datt í sundur er við var hrært. Annars vegar á kíngu þessa (á aðra hliðina) èr markað- „I H S" (mark trúarinnar), en hins vegar hjörtur, sem á riddaraöldinni var mjög algengt einkenni kvenna ástar, eins og hindin var einkenni karlmanna ástar, og má nokkuð ráða af því um aldur kíngu þessarar, enda eru rósirnar á henni í sama lagi og á skinnbókum frá fjórtándu öld. Þar sem hirtir koma fyrir sem ástareinkenni í eddukvæðunum, þá er það að minnsta kosti íhugunarmál, hvort þau muni vera mjög forn. Helzt mun það og koma fyrir í þeim fornsögum vorum, sem hafa riddaralegan blæ, svo sem í Hrólfs sögu Gautrekssonar. Kínga þessi fannst fyrir nokkrum árum síðan við grasatekju á eyðidal, er nefnist Brunnárdalur, sem er upp frá Hafstöðum á Skagaströnd.

231. 3/765. Sumarliði Sumarliðason í Vigur, gullsmiður: GRALLARI (sextánda útgáfa, ártalslaus). Á honum er gamallegt band með spennum og vönduðum látúnsbúníngi á hornum og miðjum spjöldum. Bandið virðist vera eldra en sjálfur grallarinn.

232. S. d. Sami: Aflángar DÓSIR með ártölunum

„1482" og „1497". þar á eru tvær rímtöflur og myndir. þær eru úr eigu Páls Hjálmarssonar, síðasta skólameistara á Hólum (1788—1801), er síðan var prestur á Stað á Reykjanesi (1814—1830).

233. 3/7 65. Tómas Hallgrímsson frá Steinstöðum, skólapiltur: Sænskar TÓBAKSDÓSIR úr látúni, aflángar, frá 1787. þær eru með almanaki og allskonar tíma og mánaða einkennum (merkjum).

234. 5/7 65. Hafliði Jónsson á þverspyrnu í Rosmhvalaneshreppi: SKINNBLAÐ með nótum á.

235. 6/7 65. Guðmundur þorkelsson á Brekkum í Hvolhrepp: BELTISHRÍNGJA úr kopar með rósum og engilsmynd. þar til heyrandi stokkur er úr gylltum kopar. Á honum er konumynd. Konan faðmar barn, og tvö smábörn vilja komast upp í kjöltu hennar. Hún á líklega að tákna ástina. þessi stokkur er ósamkynja hríngjunni og auðsjáanlega smíðaður úr beltissprota-enda, sem sèst á rósinni, er grafin er á bakatil.

236. 9/7 65. Sæmundur Guðmundsson í Hrólfstaðahelli: SKÓSPENNA eða KNÈSPENNA úr kopar. Hún fannst þar, sem gamli Hrólfstaðahellir var.

237. S. d. Guðmundur Guðmundsson í Hrólfstaðahelli: Blað af VOPNKNÍF eða TYGILKNÍF. það er með koparbúnum „öxlum", en oddbrotið. það fannst á sama stað og nr. 236. Áður hafði þar fundizt koparskapt af knífi, er beindoppur voru greyptar inn í, og er eigi ólíklegt, að það skapt hafi heyrt til þessu blaði.

238. S. d. Sami: Slèttur BRAUÐSTÍLL. Hann fannst við brú á keldu nokkurri austur í Holtum (í Rángárvalla sýslu).

239. S. d. Sæmundur Guðmundsson í Hrólfstaðahelli: SÍÐHEMPUPÖR(?) úr kopar.

240. 10/7 65. Jón Melsteð í Klausturhólum, prestur: KROSSMARK úr bronzi. það hefir verið málað. Um miðjuna er breiddur breiður dúkur, og fæturnir eru

samsíða, en eigi krosslagðir, og bendir það meðal annars á, að það sè gamalt, líklega frá þrettándu öld. Krossmark mjög líkt þessu fannst í Hróarskeldu dómkirkju með letri á, sem mest tíðkaðist í Danmörku á tólftu og þrettándu öld, og sem er einnig á nr. 247 hèr á eptir, er eg hygg að sè frá því tímabili, og sama er að segja um nr. 164 og 198. Krossmarkið fannst í Bygðarholti á Breiðumýri í Flóa.

241. 15/7 65. Jón Borgfirðíngur bókbindari: SKINNBLAÐ. Annars vegar er ritin latína ofan til, en er lítt læsilegt. Þó má lesa þar nafnið „Veronica", og er þetta líklega inngángur og titilblað til Veroniku sögu, því að annars vegar er máluð mynd konu, er situr á stóli, og er það að líkindum mynd hinnar heilögu Veroniku. Eptir letri og mynd að dæma, er það líklega frá fjórtándu öld.

242. S. d. Sami: KÁLFSKINNSBLAÐ með saung og nótum.

243. S. d. Sami: KÁLFSKINNSOPNA með latínu á.

244. 19/7 65. Sigurður Helgason frá Auðúlfstöðum, bóndi: Lítill STOKKUR, haglega gjör. Hann er með snúníngum á röndunum. Á hliðunum eru allskonar vargamyndir: ljón, björn, hjörtur, og fl. Á öðrum gaflinum eru tvö ljón, og halda þau með kjöptunum sitt í hvorn fót á barni, svo höfuðið hángir niður. Á lokið eru skornir hanar og ljón. Öll dýrin eru innan um smágjörvar rósir.

245. 29/7 65. Kristján Kristjánsson á Geitaskarði, sýslumaður: MÖTTULSNISTI eða MÖTTULSKJÖLDUR úr bronzi. Hann hefir upphaflega verið sterkgylltur. Nistið er að neðanverðu mjög líkt nr. 96, og hefir verið með þorni á bakatil. Ofan á það hefir verið negld með fjórum eirnöglum gagnskorin grind. Á henni eru fjögur drekahöfuð eða varga. Það getur varla verið ýngra en frá byrjun elleftu aldar, því að það er gjört í mjög heiðíng-

legum anda. Það er töluvert lángt síðan þessi gripur fannst, og vita menn því óglöggt, hvar eða hvernig hann hafi fundizt. Mælt er, að úng stúlka hafi fundið hann í melbarði nálægt Mælifelli í Skagafirði, en eigi vita menn, hvort þar hafi sèzt vottur fyrir haugi eða dysi. Pètur Sigurðarson, prests á Mælifelli, sagði mèr, að skjöldur líkur þessum hefði fundizt hjá Reykjavöllum í Reykja sókn, skammt frá Mælifelli, og er það líklega sá sami.

Eins og að framan er bent á, þá sjá menn hèr afleiðíngarnar af því, þegar að einstakir menn safna fornmenjum eða láta þær gánga mann frá manni; sá sem síðast fær þær veit ekkert, og getur opt ekki vitað hvar þær eru fundnar eða hvernig á þeim stendur, en það einmitt tvöfaldar opt gildi fornmenjanna að vita það; menn geta varla buizt við að almenníngur hafi vit á slíku, en dæmin eru hèr deginum ljósari (sjá nr. 44, 45, 97—99, 157, 246, 290, 294, 322).

246. S. d. Helgi Sigurðsson á Jörva kandídat: Lítil BRONZI-SYLGJA. Hún er alveg slètt, en þornið er brotið. Hún virðist mjög forn, og er samskonar og nr. 334 í „Worsaae's: Afbildninger fra det kongelige Museum for nordiske Oldsager 1854" (Nord. Oldsag. nr. 412). Konur höfðu slíkar sylgjur sem þessa og nr. 198 til að næla að sèr föt, t. a. m. kyrtilinn um hálsinn, eða hálsgjarðir. Má sjá það á Rannveigar nafninu á nr. 198, og sömuleiðis á enskum myndum frá tólftu öld á legsteinum, t. a. m. legsteini drottníngar Ríkarðs ljónshjarta, og víðar.

247. S. d. Sami: Kríuglótt PLATA, líklega af kíngu, sem mun hafa verið mjög lík og nr. 230. Á hana miðja er grafið „I H S", og þar utanum í kríng með letri, sem hefir engilsaxneskt lag:

„GUÐ SE MED".

Bæði stafalagið og rithátturinn („SE" fyrir sie og Đið í guð?) benda á, að hlutur þessi muni eigi vera ýngri en frá fjórtándu öld, en hann getur vel verið eldri.

248. S. d. Sami: TRAFAKEFLI, mjög máð og gamallegt. Annars vegar ofan á því hefir verið skorin með góðu höfðaletri hamíngjuósk, er byrjar þannig:

„GIEFE. ÞIER. SIALFUR. G(uð) ...".

Á annari röndinni eru læsileg þessi orð:

„... GODA. DAGANA. ALLA."

Hinumegin ofaná því standa orðin:

„SIJDAST. ÞEGAR. LIFE ...".

249. S. d. Sami: Stór KJAPTAMÈL úr járni, fornleg.

250. S. d. Jóhanna Steindórsdóttir í Hítardal: Litill STOKKUR. Á hann er skorið með höfðaletri:

„STOCKINN EIGDU STULKAN GOD.
ÞIG STIDIE HEILLA GNOTTER.
DIGÐ OG SOMA REIFUD RIOD
RAGNHEIDUR IONS DOTTER.
ANNO 1781".

251.a. 10/8 65. Guðmundur Stephánsson á Ferjukoti bóndi: TRAFAKEFLI með rósastreng ofaná. Á það er ritað, bæði með latínuletri og rèttum og öfugum rúnum:

„KARETAS ÞORVARDS DOTTER A KIEFLINN. ANNO. 1734. KIEFLADV FAST."

251.b. S. d. Sami: Sívalt TRAFAKEFLI rennt, samkynja hinu.

252. S. d. Sami: TRAFAKEFLI gamallegt, með snúníngum og smekklega skorið. Á það er skorið vísubrot[1] þetta með höfðaletri:

---

[1]) Vísubrot þetta er úr upphafi á Geiplum (rímum af geiplu þætti í Karlamagnús sögu), sem eru með elztu rímum íslenzkum, og er vísan öll þannig (skinnb. A. Magn 603. 4to. bls. 29:

„Hver sem þar vill koma í kast
kvinnum dikt at vanda:
þat kann verða áfengt jast,
ekki vil ek þat blanda". J. S.

„HVOR. SEM. ÞAR. VILL. KOMA. I. KAST. KONU ...".

253. $^{14}/_{8}$65. Ólafur Einarsson Johnsen á Stað á Reykjanesi, prófastur: SKÁL úr fílabeini. Hún er allsmekklega skorin, og öll með sirkluðum og gröfnum hríngum. Hún er annars vegar með krínglóttum snúnum hánka, en hins vegar með sporði til að halda í. Hann er gagnskorinn, sem bandi væri brugðið í knút. Skálin er 3 þumlúngar á breidd, en tæpar 6 línur á dýpt. Engi stètt er að neðan. Skál þessi eða staup á að hafa verið hin daglega brennivínsskál Guðbrands biskups, og á hann að hafa smíðað hana; þykir mèr það eigi ólíklegt, enda er hún úr eign ættmanna hans, og á að hafa gengið í erfðir mann frá manni þannig, sem ættartafla þessi (eptir Brynjólf Benediktsen í Flatey) sýnir:

Guðbrandur biskup Þorláksson.
|
Kristín Guðbrandsdóttir ◡ Ari sýslumaður i Ögri, Magnússon.
|
Magnús sýslumaður Arason ◡ Þórunn ríka á Reykhólum.
|
Jón sýslumaður Magnússon á Reykhólum og Miðhúsum ◡ Jórunn Magnúsdóttir.
|
Ragnheiður Jónsdóttir ◡ Einar prestur Torfason á Stað.
|
Einar (yngri) Einarsson lögrèttumaður á Svínanesi ◡ Guðrún Þorsteinsdóttir.
|
Einar Einarsson lögrèttumaður á Svínanesi ◡ Sesselja Finnsdóttir.
|
Einar Einarsson á Svínanesi ◡ Karítas Þorláksdóttir frá Látrum.
|
Einar Einarsson á Svínanesi ◡ Guðrún Gunnarsdóttir.

Hjá Guðrúnu húsfreyju, ekkju hins síðast nefnda Einars á Svínanesi, er dó rúmlega sjötugur í Juli 1860, fèkk sira Ólafur skál þessa. Líkt lag var á drykkjarkerum Forn-Grikkja, og opt hefir tíðkazt hèr á landi að hafa silfurskálar (eða silfurstaup) með þessu flata lagi,

og hafa þær verið til hèr og þar, enda sèst á Háttatali Snorra Sturlusonar, að skálar hafa verið til á öndverðri þrettándu öld í Noregi, er hann segir:

„greipum mætir gullin skál,
gumnum sendir rínar bál"[1], o. s. frv.,

og laungu fyrr hafa þær tíðkazt (Atlakviða 10, Atlamál 79, Hamdismál 24, Völundarkviða 23, 33). Af þessu lagi drykkjarkeranna (skálarlagi) munu hafa myndazt orðtækin: að drekka hjónaskál, mæla fyrir skálum, o. s. frv.

254. 16/8 65. Magnús Eyjólfsson á Grjótá í Fljótshlíð: Hnöttótt BJALLA úr kopar. Hún er með fæti, líkt og knappsfæti, að ofan, og hefir tvö göt kringlótt á báðum hliðum og rifu að neðan. Laus járnknöttur var innan í henni, er hún fannst. Það er ætlan manna, að bjalla þessi sè af beizli. Máltækið: „fiskurinn ríður eigi við bjöllubeizli" sýnir, að bjöllur muni hafa tíðkazt við beizli. Eg hefi og heyrt sagt, að siður hafi verið að hafa slíkar bjöllur við söðla, sem og er austurlenzkur siður, eptir því sem eg hefi lesið í útlendum þjóðfræðisritum.

255. S. d. Ólafur Einarsson Johnsen á Stað á Reykjanesi, prófastur: Skorinn KISTILL. Kríngum skráargatið eru haglega skornar rósir, og tveir hríngar til beggja hliða, sem mynd af strútsfugli og birni eru innan í. Að aptanverðu eru fjórir hríngar, sem myndir af birni, fugli, ormi og leðurblöku (?) eru innaní. Á endunum eru skornir haglegir knútar. Á hríngana er skorið með latínuletri:

„HIÖRTIN. MATTV. HITTA. HIER.
OG. HVITA. MIND. HAN(n. ber).
STRVT. FVGL. STENDVR. HIER.
STIIFIN. A. FOTVM. ER.

[1]) Háttatal Snorra, í Snorra-Eddu I., 708.

MINDER. ÞESSAR. MATTV. SIA.
MADVR. HVÖR. HIER. LIJTVR. A.
SKORNAR. ILLA. SKOTNUM. HIA.
SKAL. EG. ÞAR. ECKI. LJVGA. FRA.
HIER. ER. ORMVR. EIRN."

Framhaldið af þessu á göflunum verður eigi lesið. Á randirnar og lokið er skorið með höfðaletri:

„MEST. VIT. ER.[1] EN. MIOG. FATT. SEIGER[1].
MARGT. HEIRANDE. VM. ÞAD. ÞEIGER[1].
HIALPA. ÞEIM. I. HASKA. EIGER[1].
HEF(nd). OG. URSKURD. LEINGE. DEIGER.
VIELVM SIST. I. VINSKAP. SMEIER.[1]
VID. ÞIER. HOLLVM. EI. ÞIG. REIGER.
LIVFVR. MEIRA. MAN(n)E. HNE(iger).
minna. liter.[1] ei. nie. sveiger."

Framhaldið á endunum á lokinu og okunum, sem er með latínuletri, er mjög máð og verður eigi lesið í samanhengi. Á lokið er enn fremur skorið:

„IHESUSNAFNI."

Kistil þenna er mælt að Guðbrandur biskup hafi skorið handa Kristínu dóttur sinni, og á hann að hafa gengið í arf frá henni á sama hátt og nr. 263, og fèkk sira Ólafur hann hjá húsfrú Guðrúnu Gunnarsdóttur á Svínanesi. Eg vil eigi beinlínis rengja sögu þessa, að Guðbrandur biskup hafi skorið út kistilinn. Þó eru hvorki fyrri samstæðurnar svo smekklegar, að menn skyldi ætla þær væri eptir hann, eða valdar af honum, og síðari samstæðurnar eru eptir sira Ólaf Guðmundsson á Sauðanesi (1579—1609); eru þær prentaðar fyrst aptanvið formálann fyrir sálmabókum Guðbrands biskups 1589 og 1619: («enn önnur Heilræði Dr. Mart. Luthers») og síðan aptan við sumar útgáfur af Eintali (Umþenkíngum) Hallgríms Pèturssonar, t. a. m. Skálholtsútgafuna 1693 (1692?).

---

[1]) þ. e. vitir — segir — þegir — eygir — smeygir — lýtir.

256. S. d. Jóhanna Friðrika Eyjólfsdóttir, húsfrú í Flatey, ekkja sira Ólafs prófasts Sivertsens: PROCESSIUMERKI. það er almenn sögn, að það hafi verið eign Flateyjarkirkju, síðan klaustrið var þar (1172—1189). Kirkjumerki þetta hángir á mjóu þverkefli, sem bundið var vanalega með tveim taugum um endann á merkisstaunginni. Upp af staunginni var opt kross, sem gamlar myndir sýna, samanber máldaga Ólafs Rögnvaldssonar um Möðruvelli í Eyjafirði: „látúnskrossar tveir á merkistaungum og eitt merki lítið." þessi merki tíðkuðust mjög á riddaraöldinni, einkum í processium (eða helgigaungum). Merkið er 17½ þumlúngur á breidd, eða (nákvæmlega) forn íslenzk alin, sem sjá má á hinu áreiðanlegasta marki á álnarmálssteininum á þíngvelli. Á lengd er það 1 alin og 13 þumlúngar. það er tvíklofið að neðan, og er grænn og gylltur borði, með laufum niður úr, neðan á hverjum oddi. Merkið er gjört af þykku silki, og er nú orðið gult að lit, en mun áður hafa verið rautt, því að það hefir enn talsvert rauðleitan lit undir krossinum, sem hefir verið saumaður á úr hvítu lèrepti. Breidd merkisins er ein silkibreidd, og eru jaðrarnir alveg ófaldaðir. Silkið hefir verið ofið með smáum hríngum, sem gánga í röðum yfirum þvert merkið, og er sín mynd í hverri hríngaröð, sem alltaf skiptast á. Í efstu hríngaröðinni er hjörtur. þar fyrir neðan er fljúgandi fugl (líklega haukur), sem steypir sèr niður úr loptinu, eins og hann ætli að bremma eitthvað með nefi og klóm. þar á eptir kemur mannsmynd, sem er óglögg, og síðan rós eða sóley með fimm blöðum. Allar myndir þessar, og hvernig þær eru valdar, minnir menn á riddaraöldina (nr. 230), og bendir einnig til þess, að það sè mjög gamalt, en hvort það er svo gamalt, sem sagt er, læt eg að svo stöddu ósagt. þesskonar merki átti fyrrum hver kirkja hèr á landi, og sumar áttu mörg, og jafnvel líka gunnfána eða hermerki. En nú er svo

komið, að þetta er hið einasta þesskonar merki, sem eg veit að til sè í Danaveldi, og þau munu víst sjaldgæf, þó víðar sè leitað.

257. S. d. Guðmundur Sigurðsson á Stað í Steingrímsfirði, aðstoðarprestur: TRAFAKEFLI frá 1755. Það er skorið að ofan með knútum og rósum. Á því er og höfðaletur, sem er illt aflestrar.

258. S. d. Sami: TRAFAKEFLI. Á það er skorið með höfðaletri, grisku letri og villtum rúnum:

„(t)HORGIERDUR. ARNADOTTER. A. KIEFLED."

og enn fremur:

„KIEFLEÞ. ILLA. KRAFSAD. ER.
KNIJFURINN. . . . .
ANNO. 1720."

— Bæði þessi kefli (nr. 257 og 258) fèkk sira Guðmundur hjá Sæmundi bónda á Gautshamri, Bjarnarsyni prófasts Hjálmarssonar.

259. S. d. Sami: STOKKUR með gamallegri læsíngu og hrossbárshjörum. Hann er skorinn með knútum og rósum, og einni höfðaleturs línu, er sýnist vera villuletur. Hann er úr eigu Guðrúnar Jónsdóttur í Bæ á Selströnd.

260. S. d. Sami: PARAKER eða BAUKUR úr trè. Á lokið eru skornar skiparósir. Paraker þetta gaf sira Guðmundi margfróð kona, Svanhildur Helgadóttir († 1843).

261. S. d. Sami: DRYKKJARHORN, vel gjört. Á það ofanvert er skorið Adam og Eva, er standa sitt hvorumegin við skilníngstrèð, sem höggormurinn vefur sig utan um. Hjá þeim liggur hèri og hafur; þar er og fugl á flugi myndaður. Þar fyrir neðan er gjörð, með höfðaletri, mjög máðu. Þar fyrir neðan er Kristur á krossinum, og Johannes og Maria þar hjá, en hins vegar agnus dei, eða lamb guðs í skýjahríng. Þar fyrir neðan er leturlína máð, og snúníngur neðst á stiklinum. Letrið virðist eiga að lesa þannig:

„GUD. VEL. (ko)MNER. GODER. VINE(r). GLEDIED(. yður)." Auðsèð er, að drukkið hefir verið úr víðara endanum á horni þessu. Myndirnar á því líkjast mjög myndunum á elztu bókaútgáfum frá dögum Guðbrands biskups, og ætla eg, að hornið sè frá þeim tíma. Horn þetta fannst fyrir rúmum 30 árum síðan á Glámu, og komst í eigu Jóns Einarssonar, bróður þeirra Ásgeirs og Torfa, alþíngismanna; þá eignaðist það Björn bóndi Bjarnarson í Bjarnarnesi, og af honum þág sira Guðmundur það. Þegar hornið fannst, var það lengra en nú og tinstútur á.

262. S. d. Sami: KROSSMARK úr trè. Það hefir verið málað, og er með gylltum dúk um miðjuna og gylltri þyrnikórónu. Það er frá fimtándu eða sextándu öld. Það hefir, að því er sira Guðmund minnir, fundizt undir gólfþiljum Staðarkirkju, er hún var gjör upp síðast.

263. S. d. Sami: Blárósuð LEIRKANNA. Hún er með hnöttóttri bumbu að neðan, en bein að ofan, með handarhaldi, og pípu eða stút fram úr barminum, í staðinn fyrir nef eða vör (túðu). Á efri hlutanum eru 32 stór göt, svo að eigi verður drukkið úr henni, nema menn þekki á henni lagið, því að ef henni er hallað streymir allt út um götin. Hún hefir verið kölluð vítabikar. Könnu þessa er mælt að átt hafi sira Halldór Einarsson, faðir Bjarnar prófasts Halldórssonar í Sauðlauksdal, og hafi hann gefið hana Sigríði dóttur sinni, en frá henni á kannan að hafa gengið í erfðir til Guðbrands hreppstjóra Hjaltasonar á Kálfanesi, og hjá honum fèkk sira Guðmundur könnuna.

264. S. d. Sami: Lítið BRÝNI með gati í endann. Það fannst í flagi hjá Bæ á Selströnd, og gaf Sigurður Gíslason í Bæ sira Guðmundi brýnið.

265. 17/8 65. Sigurður Guðmundsson málari:

Tvær litlar bætur úr gömlum HÖKULKROSS, eða MESSU-SKRÓÐA, ofnar með gullvír og silfurvír, mjög vandaðar[1].

266. 29/8 65. Símon Bech á þíngvöllum prófastur: Stór KOPARHRÍNGUR úr þíngvalla kirkjuhurð. Hann hefir í fyrstu verið steyptur utan um járnbaug, og varð hann því víða brostinn og bilaður, og því óhæfur til að vera lengur í kirkjuhurðinni. Ofan á honum eru þrjár áttkantaðar doppur, og letur grafið á milli. Fyrst er með latínuletri:

„HONORANTEM ME HONORABO 1 SA 2"

(ɔ: eg mun heiðra þann, er heiðrar mig. 1. Sam. 2, 30). Á hinum helmíngnum stendur með gotnesku letri:

„SIGURDUR BIORNSSON L(ög)M(aður) GAF 1701."

267. 3/9 65. Guðmundur Einarsson bóndi í Mýdal í Mosfellssveit: SPÓNASTOKKUR loklaus, með drekahöfði á öðrum endanum. Á hliðarnar er skorið með höfðaletri:

„VERDI FROMUM VIRDUM KATT
VIFUM LIJKA SNIOLLUM
(g)IORDI EG SO E...".

það, sem vantar, hefir líklega verið á lokinu.

268. S. d. Sami: BRAUÐSTÍLL, grafinn með fléttíngum, og ártalinu „1676".

269. 10/9 65. Keyptur gripur: þunnur BORÐDÚKUR úr hvítu lèrepti. Á hann er prentaður með rauðu stór nafndráttur Friðriks hins fimta Danakonúngs (1746—1766) og kóróna yfir. Beggja vegna standa blásvört ljón, og styðja nafndráttinn með klónum. þau ná að mestu yfir þveran dúkinn. Á neðanverðum dúknum er nafndráttur með kórónu yfir, sem sýnir, að dúkurinn er gjör handa einstökum manni. Í nafndrætti þeim eru

---

[1]) þetta sem hèr er talið, og það sem eptir fylgir, hefir ekki fyr verið auglýst á prenti.

stafirnir A og C og D, en óvíst er, í hverri röð þeir eiga að lesast. Á annan veginn er dúkurinn 2 álnir og 19 þumlúngar, en á hinn veginn 2 álnir og 13 þumlúngar. Sá fyrsti, er menn hafa sögur af að ætti dúk þenna, er Stephán Scheving á Íngjaldshóli. — Dúkurinn var keyptur fyrir 1 rd.

270. 16/9 65. Frú Íngibjörg Gunnlaugsdóttir (Johnsen) í Húsavík: AUGNASAUMS ÁBREIÐA með hèrumbil 52,250 augum. Augnafjöldinn sýnir, hve fjarskalegt ómak það hefir verið að sauma svo mörg göt, sem öll eru í líkíngu við hnezlugöt. Á henni stendur:

„M(att)HILDUR EYR(iks) DOTTIR MDC."

Hún er með haglegum knúta uppdrætti.

271. 29/9 65. Indriði þorsteinsson á Víðivöllum í Fnjóskadal, gullsmiður: PALSTAFSBLAÐ(?), eða þvíumlíkt vopn eða verkfæri. það er með einskonar fal eða skaptholi að ofan, á þann hátt, að báðar hliðabrúnirnar að ofan hafa verið beygðar hvor á móti annari (og mynda þannig einskonar skapthol); en þótt brúnirnar sè ryðgaðar, virðast þær aldrei hafa náð alveg saman, heldur mun hafa verið allt að því tveggja þumlúnga bil á milli. það er 3 þumlúngar og 1 lína yfir um falinn, 4 þumlúngar og 4 línur fyrir eggina, og 5 þumlúngar á lengd. það er auðsèð, að þetta getur eigi fremur en nr. 114 verið pálblað, en að svo komnu er örðugt að ákveða, hvort það er pálstafsblað eða eitthvert annað ókunnugt verkfæri eða vopn, (sbr. það er áður hefir verið sagt um nr. 114, og sömuleiðis um nr. 284 hèr á eptir, sem er einhver tegund af fornum pál eða grefi, með slíku lagi, er tíðkazt hefir í útlöndum um 1066—70, en nú er ókunnugt hèr á landi, að því er mèr er kunnugt). Mèr gæti helzt komið til hugar sporrekur þær, sem sagt er að Austfirðíngar hafi haft, og enda hafi, til að gánga við á hjarni, spora sig í jökla(?) með, og grafa sig í fönn með. Eyfirðíngar kalla þær gaungurekur eða gaungu-

spaða. Á Jökuldal kváðu þær vera kallaðar veðrarekur, og af öðrum sporrekur. Talið er, að þær sè með mjög litlum skákum, en að öðru leyti líkar öðrum rekum. Þó eru mèr þær eigi svo kunnar, að eg viti, hvort þessir tveir hlutir (114 og 271) sè þeim líkir, eða eigi nokkuð skylt við þær. Á háskólasafninu í Kristjaníu er til mjög líkt verkfæri eða vopn, og er kallað „pálstafur"; hann er 2 þumlúngar og 8 línur á breidd fyrir eggina, og með fal, svipuðum og á þessum hlut.

272. (29/9 65. Indriði Þorsteinsson á Víðivöllum í Fnjóskadal, gullsmiður): Kollótt JÁRNBÓLA eða kúla með stóru gati í miðju, og barði eða barmi allt í kríng, líkt og á skjaldarbólu. Á barðinu hafa verið 10 göt, og bólan er 1 þumlúngur og 5 línur þvert yfir. Hún hefir líklega(?) verið á þessu sama verkfæri, og verið negld aptan á skaptið, því að hún fannst hèrumbil 1½ alin frá blaðinu. — Báða þessa hluti (nr. 271 og 272) fann Indriði sjálfur vorið 1865 í leirflagi austanvert við Fnjóská, skammt frá Leiðarnesi, sem svo er kallað, sunnan við Jónshöfða, og á þar að hafa verið leiðar-þíngstaður til forna; kváðu þar enn sjást merki til tópta. Meira fannst þar eigi af neinu, og leitaði hann þó vandlega.

273. S. d. Jón Þorsteinsson frá Hálsi í Fnjóskadal, skólapiltur: SKEGGKNÍFSSTOKKUR, allur skorinn.

274. S. d. Sami: JÁRNÍSTAÐ, mjög einfalt, og að því leyti einkennilegt. Það fannst á Stórhöfða í Fnjóskadal sumarið 1865.

275. 30/9 65. Eldjárn Þórarinsson frá Prestbakka í Stranda sýslu, skólapiltur: TVEIR BRÓKARHALDSKNAPPAR samkynja, úr klukkukopar, allstórir.

276. S. d. Sami: REIÐAKÚLA eða bóla úr kopar. Hún er með 4 hríngum, með forneskjulega gjörvum fuglum innan í, likt og fyrrum tíðkaðist á tjöldum, og utan með á barðinu er með gotnesku letri vísa þessi:

„HIGST. AD. RYDA. HEYLLM. BUNDIN. HESTI. FRYDM. REIDAN. ÞYDA. REFLA. GRUNDIN. REYNI. TIDUM.

277. S. d. Helgi Thordersen biskup: Svartblár HÖKULL úr ullarefni með hríngofnu fóðri. Hann er með krossmarki, sem saumað er úr silkiþræði og hörþræði. Krossinn er úr silki, sem orðið er gult, en sem auðsjáanlega hefir upprunalega verið með fögrum rauðum lit, sem sèst, þegar lypt er upp krossmarkinu. Þetta sannar fyllilega litinn á processiumerkinu nr. 256. Hökull þessi er úr Þaunglabakka kirkju, og er víst mjög gamall.

278. S. d. Sami: Gamall PATÍNUDÚKUR úr Þaunglabakkakirkju, gulur að lit. Hann er með krossmarki, saumuðu með gylltum vír, og standa Johannes og Maria undir krossinum.

279. 2/10 65. Jómfrú Margrèt Þorláksdóttir í Reykjavík: GARÐAHÚFA, sem svo er nefnd, af heldri konu að vestan. Slíkar húfur hafa konur borið fyrir vestan, jafnvel heldri konur, en eigi er mèr ljóst, hve almennt það hafi verið. Þó að það hafi ekki nokkurn tíma verið almennur höfuðbúníngur á landi hèr, þá sýnir þó þessi húfa lagið á garðahúfum, er svo voru nefndar. Þær eru ef til vill af íslenzkum uppruna, líkt og hið svo nefnda mítur, þótt hvorugt sè þjóðlegt, fornt nè fagurt. Sumum kann að virðast húfa þessi lítt merk, en hún kann síðar að geta skorið úr þrætu, og þótti því ástæða til að þiggja hana fyrir safnsins hönd.

280. 3/10 65. Jón Ólafsson frá Kolfreyjustað, skólapiltur: SKINNBLAÐ úr Karlamagnúsar sögu. Það svarar til IV, 64: 229,28 í hinni prentuðu sögu. Það er gott handrit frá því seint á fjórtándu öld(?).

281. S. d. Sami: Lítill PARASTOKKUR(?) með risi, líkt og á húsi (sbr. nr. 171). Hann er haglega skorinn, með rós á risinu og hliðunum.

282. S. d. Árni Hallgrímsson á Garðsá í Eyjafirði, hreppstjóri: TVÖ SKINNBLOÐ með latínu á, líklega

úr bænabók. Á efra horninu á öðru blaðinu stendur með rómverskum tölum blaðsíðutalið(?): „CLXXXI".

283. S. d. Friðfinnur Þorláksson á Akureyri, gullsmiður: Einhver lítill SMÍÐISGRIPUR úr tönn, með skrúfu.

284. 12/10 65. Jón Daníelsson á Ásbúð, smiður: Fornlegur PÁLL eða GREF, eða PÁLREKA(?). Að því er lagið snertir, er verkfæri þetta mitt á milli reku og gamals páls. Skaptið er 1 alin og 2½ þumlúngur á lengd, með hækjuhún að ofan, eins og á páli. Að neðan eru skákar, eins og á reku, en báðar eru eintrjáníngar við skaptið og tálgaðar úr sömu spítu. Yfir skákarnar efst er verkfæri þetta 5½ þumlúngur. Lengd skákanna með varinu er 12½ þumlúngur. Eggin á varinu gengur í odd, og gengur varið 8½ þumlúng upp á skaptið, en nær því hálfu styttra í miðju. Naglar gánga gegnum varið allra efst, einn hvorumegin, til að halda því föstu við skákarnar. Varið er 6 þumlúngar og 2 línur á breidd, þar sem það er breiðast, allra neðst. Það er heldur þunnt. Skaptið með skákunum er úr bækitrè, og er alveg ófúið. Verkfæri þetta fann gefandinn sjálfur árið 1865 í mýrinni fyrir ofan Flensborg (við Hafnarfjörð), rúmlega manni í öxl niður í jörðu, er verið var að taka þar mó, og voru 3 páltorfur af mó yfir og 3 undir. Aðrir menn hafa sagt mèr svo frá, að engin merki hafi til þess sèzt, að þar hafi áður verið tekinn mór, og enginn veit til þess, að nokkurn tíma hafi verið hreyfð jörð til mótaks í þessum sama mýrarjaðri. Þetta er ásamt öðru vottur um töluverðan aldur þessa verkfæris, enda er almenn reynsla fyrir því í útlöndum, að trè og jafnvel járn getur legið í mójörðu óskemmt að mestu allt að 2000 árum eða lengur, og getur því verkfæri þetta verið mjög gamalt, þó að það sè lítið eða ekkert skemmt. Í fornum bókum er getið um pála og grjótpála, rekur og gref. Grágás (í Kristinna laga

þætti, kap. 3) nefnir saman pál og reku og sömuleiðis Bragða-Mágus saga (bls. 138). Reka er nefnd í Frostuþíngslögum (x, 47) og í Gunnlaugs sögu ormstúngu (kap. 2), og í Fornmanna sögum kemur fyrir máltækið: „stikktu mèr í, kvað reka". Í Finnboga sögu hins ramma (kap. 32) er nefnd mykjureka. Páll er nefndur í Svarfdælu (kap. 12). Í Landnámu (bls. 293) segir, er bera átti út sveininn þorstein Ásgrímsson, Úlfs sonar hersis á Fíflavöllum: „þræll hvatti gref, sá er honum skyldi gröf grafa". Hvað gref er á þessum stað, er óljóst, en auðsèð er þó á sambandinu og eins nafninu, að það er graftól, hvort sem það kann að vera líkt páli eða reku, eða mitt á milli páls og reku, svo sem þetta verkfæri. Í Ferðabók Eggerts og Bjarna (bls. 35) er myndaður páll, sem sýnir, að um miðja átjándu öld hafa pálar tíðkazt á Íslandi líkari verkfæri þessu, sem hèr segir frá, en pálum þeim, sem alstaðar tíðkast hèr á landi á þessari öld, að því er eg þekki til. Nú er blaðið rekið upp í skaptið á öllum pálum, en á þessu verkfæri, og eins í Ferðabók Eggerts, má kalla, að skaptið gángi ofan í blaðið, sem neglt er fast á skaptið með tveim nöglum, sínum hvorumegin, og gánga túngur, sem neglt er í, upp á skaptið báðumegin. Svipað þessu er sömuleiðis fyrirkomulagið á nr. 114 og 271, sem líkur eru til að sè pálstafsleifar; en ef það er eigi, þá eru þó líkindi til, að hinir fornu pálstafir hafi verið líkari hinum elztu pálategundum. Á hinu nafnfræga tjaldi frá „Bayeux", er saumað var 1066—70, sjást menn, sem eru að grafa til virkis eða kastala, og heldur einn þeirra á tóli, sem mjög er líkt því, er hèr fannst, með alveg eins oddmynduðu vari, en í því er það frá brugðið, að á því er bak annars vegar, sem á pál. Höndin á manninum skýlir þar húninum, svo hann sèst eigi. Væri blaðið á pálnum í Ferðabók Eggerts og Bjarna oddmyndað, væri það allt eins og blaðið á þessu verkfæri, sem mèr er næst að

halda að sè gref, eða forn páll, eða ef til vill það, sem kölluð er pálreka.

285. 21/10 65. Pètur Friðriksson Eggerz, kaupmaður á Borðeyri: Gamall SÖÐULHEIÐI með bólu í miðju, úr kopar, með 10 stórum kopardoppum og 26 minni.

286. S. d. Sami: Lítill KOPARKNAPPUR tvöfaldur með gleri að ofan, þar undir er mynd Karls hins tólfta Svíakonúngs (1697—1718), með letrinu:

„CAR(l). XII. K. I. S."

Knappur þessi fannst rekinn af sjó norður í Bitru fyrir rúmum 20 árum.

287. S. d. Sami: KNÍFSKAPT(?) úr kopar, með upphleyptum rósum á og trè innaní að framan.

288. a. S. d. Sami: Lítill SVUNTUKNAPPUR, vel gjör, með víravirki, gylltur og með gröfnu laufi.

288. b. S. d. Sami: Samkynja SVUNTUKNAPPUR.

289. S. d. Sami: KARLMANNS(?)-KNAPPUR úr kopar, gagnskorinn. Hann hefir fundizt.

290. S. d. Sami: Grind ofan af fornu MÖTTULS-NISTI(?) úr gylltu bronzi. Hún er gagnskorin og að öllu af líkri stærð og gjörð sem nr. 96 og 245; samskonar er og nr. 371 hèr á eptir. Allan neðra hluta nistisins vantar. Þess má geta, að ekkert af þessum þremur nistum (nr. 245, 290 og 381) hefir nein göt allt í kríng, eins og bæði nistin nr. 96 hafa, og sem greinilega bendir á, að þau hafi verið saumuð á föt, eins og síðari alda möttlaskildir og hempúskildir. Eg veit og eigi betur, en að hin þrjú nistin hafi fundizt ein sèr, og getur það komið af því, að þau hafi týnzt, eða þá af því, að þau hafi verið borin sem dálkar. Menn hafa enn eigi fundið nógu mart af þeim, til þess að geta skorið úr því. Nisti þetta fannst uppi á fjalli nálægt Norðurárdal í Borgarfirði, en hvenær það hafi fundizt, vita menn eigi.

291. 25/10 65. Sigurður Sivertsen frá Útskálum stúdent: KNAPPUR úr gylltu silfri, haglega og einkennilega

gjör, með góðu víravirki. Knappurinn er eggmyndaður, og er eigi gott að greina, hvort það er ermaknappur eða tala úr hálsfesti (meni), er opt var samsett af einskonar eða tvennskonar tölum, sem skiptust á. Nokkrar þeirra hefi eg sèð.

292. S. d. Sami: Lítill TENÍNGUR úr tönn, fundinn í jörðu.

293. 2/11 65. Árni Jónsson silfursmiður í Reykjavík: Lítill STEINSNÚÐUR með auga, allur ávalur annars vegar og með hríng í kríng um augað, en hins vegar flatari, en þó með ávölum brúnum. Hann er úr útlendum steini (*fidtsten*?). Hann er 1 þumlúngur og 2 línur á breidd. Árni fann snúð þenna í bæjarrústum á eyðijörð fyrir austan Kaldárholt, ásamt brotum af fleiri samskonar snúðum (sbr. nr. 306).

294. S. d. Sami: Stór GLERTALA með innsmeltum litum: svörtu, hvítu, rauðu og grænu („mosaik"-verki). Hún er og með hríngum og að mestu hnöttótt. Hún er alveg samskonar og nr. 157, og auðsjáanlega frá sama tíma. Hun fannst í flagi austur í Álptaveri fyrir nálægt 40 árum.

295. S. d. Sami: Lítil TALA úr grjóti (*fidtsten*?), í laginu sem mylnusteinn. Hana fann Árni á sama stað og nr. 293.

296. S. d. Sami: ÞRJÁR GLERTÖLUR mjög litlar, hnöttóttar að mestu, með rákum, sem allar liggja eins. Ein þeirra er rauð og tvær eru samfastar (sjá nr. 157). Þær hafa mjög fagran lit, líkastan lit á skygðu silfri. Þær fann Árni alveg á sama stað og nr. 293 og 295.

297. S. d. Sami: Hálf RAFURTALA eða GLERTALA, að stærð og gjörð lík nr. 294, en mylnusteinslöguð. Hún er með hvítum og rauðum flètting utanum á einn veg. Sjálf talan hefir verið gul, en jörðin hefir getað verkað á hana og einsog feygt hana. Hana fann Árni á sama stað og hinar (nr. 293, 295 og 296) með nokkru

millibili. — Allar þessar tölur (nr. 294—297) eru eflaust mjög gamlar og líklega úr steinasörvi upphaflega. þær eru nær því eða alveg eins og tölur, er finnast í jörðu erlendis með peníngum frá annari og þriðju öld eptir Krists burð. þetta bendir á og sannar með öllu, að tölur þessar, er hèr hafa fundizt, geta verið lángtum eldri en bygging Íslands, og hafa getað geymzt mann frá manni, áður en forfeður vorir tóku að byggja þetta land. Tíminn einn verður að skera úr, hvernig á því stendur, að Íslendíngar, eigi eldri þjóð, hafa haft svo fornlega og forna hluti. Af því, hve margar slíkar tölur finnast og hve víða þær finnast, má sjá, að þær hafa verið mjög algengar hèr í fornöld. Í Noregi hafa opt fundizt líkar tölur og þessar, með sama lagi: mylnusteinslagaðar, hnöttóttar, margkantaðar og sívalar (eða „cylinder"-myndaðar), og úr samskonar efni: marglitu gleri, sem er hið skrautlegasta, röf (rafri), kristalli (sbr. nr. 328) brendum leiri og þunnu gulli. Háskólasafnið í Noregi hefir margar, sem fundizt hafa ein og ein á stángli, og þar að auki heilt steinasörvi, sem fannst í haugi í „Ramdal".

298. 11/11 65. Guðmundur Lambertsen kaupmaður í Reykjavík: CALENDARIUM PERPETUUM eða rím, prentað í Skálholti 1692.

299. 15/11 65. Sigurður Sivertsen frá Útskálum stúdent: Gamall SKRIFSTOKKUR, vel gjör, með snúníngum, rós og fángamarkinu „G S D" á lokinu.

300. 16/11 65. Jón Ólafsson frá Kolfreyjustað skólapiltur: Lítið KROSSMARK úr silfri. það hefir að öllum líkindum verið neglt á eitthvert kvennsilfur.

301. 27/11 65. Helgi Sigurðsson á Jörva kandídat: Blárósuð hvít LEIRKANNA, hálsmjó, með hnöttóttri bumbu og tinloki. Óvíst er, til hvers hún hefir verið höfð. það gæti vel verið vínkanna eða mjaðar-

kanna, sem getið er um frá elztu tímum (sbr. Rígsmál 29. er.).

302. S. d. Sami: Velgjört TANNSTAUP. Utan um miðju þess er hríngur af dýrum, og eru þar úlfaldi, einhyrníngur, leon og hjörtur. Staupið hefir tvo fætur, og mynda tveir mannsfætur með snúníng á milli hvorn fót. Að neðanverðu yfir um staupið má lesa með upphleyptu latínuletri:

„...ADE. GVDSSON. MERKVR. OSS. H..."

Önnur leturlína hefir verið grafin að ofanverðu kríngum barm staupsins, en hún er því miður söguð af og sèst að eins móta fyrir „(a)NNO."

303. a. $^{30}/_{11}$65. Jón Bjarnason frá Stafafelli í Lóni, skólapiltur: TRAFAKEFLI skorið. Á því má lesa með höfðaletri áminníngu þessa:

„KIEBLEN TALA KVENDED VID
KAM SO FORDAST MEIGE
VEFDU I DUKE VEL ÞANN SID
AD VELKIUM LINED EIGE.
CHRISTIN THORLAKSDO(ttir). Ao 1729."

Á því er og skáldskapur með latínuletri, sem vel má lesa, en mèr hefir eigi tekizt að smala pörtum vísunnar saman í heild, og mun það eigi auðvelt.

303. b. S. d. Sami: Sívalt TRAFAKEFLI, samkynja hinu.

1866.

304. $^{11}/_{3}$66. Árni Gíslason lögregluþjónn í Reykjavík: STEINSNÚÐUR. Hann er mjög líkur nr. 293, en lítið eitt stærri og alveg ávalur báðumegin.

305. S. d. Sami: Annar STEINSNÚÐUR líkur að stærð og gjörð.

306. S. d. Sami: Tvö brot af samskonar SNÚÐ. — Alla þessa snúða (nr. 304—306) fann Árni í gömlum uppblásnum bæjarrústum í ási fyrir austan Kaldárholt, þar sem Kaldárholts bær á að hafa staðið áður (á sama stað og nr. 293 og 295—297). Þar fundust fleiri snúðar smátt og smátt, alls nálægt 10, auk þeirra, sem fyrr er getið (nr. 293 og 295—297).

307. S. d. Magnús Bjarnason, bóndi á Hallstöðum við Ísafjarðardjúp: KOMPÁSUMGJÖRÐ af fílabeini(?), mjög haglega gjör. Hún er gjör í bókarlíkíng, með koparspennum, koparrósum á hornum og köppum á kjöl. Á spjaldinu annarsvegar eru rósir, en hinsvegar er grafin einhver dýrlíngsmynd með hríng (gloriu) kríngum höfuð, hann hefir lángan staf í hendi og barðahatt hánganda á baki. Mynd þessi mun eiga að merkja Andreas postula. Þegar upp er lokið, er annarsvegar innan í sólskífa eða sólúr, en hinumegin kompás, er að eins vantar glerið og nálina á. Þar á eru áttanöfnin á latínu:

SEPT(entrio). MERI(dies). OCC(idens). ORIE(ns).

Grip þenna fann Guðmundur sonur Magnúsar bónda í gömlum smiðjuhaug. Líklegast þykir mèr, að hann sè eptir Spánverja á fimtándu eða sextándu öld.

308. 17/3 66. Gunnar Gunnarsson (á Hálsi í Fnjóskadal) aðstoðarprestur að Sauðanesi á Lánganesi: Gamall HJÓLSPORI úr járni með feryddu hjóli. Hann má spenna á sig, hvern fótabúnað sem maður hefir, sem þá var títt. Hann er mjög líkur sporum þeim, er tíðkuðust í útlöndum á tólftu, þrettándu og fjórtándu öld, og mun hann vera frá þeim tíma. Elztu sporar, sem hafðir voru, voru eigi hjólsporar, heldur broddsporar eða oddar, sem svo eru nefndir í kveðskap, t. a. m. í Helga kviðu Hundíngsbana hinni síðari. Þeir voru nær því eingaungu hafðir fram í lok elleftu aldar, og á útlendum myndum frá því seint á elleftu öld sjást optast broddsporar, en hjólsporar þó jafnframt á einstökum myndum (sjá „Bayeux"-tjaldið, er saumað var um 1066—70; á því eru einúngis broddsporar, o. fl.). Spori þessi getur því varla verið eldri en frá byrjun tólftu aldar, en kann að vera talsvert yngri.

309. S. d. Sami: Stór KJAPTAMÈL, lík því er nú tíðkast á bandbeizlum.

310. S. d. Sami: Lítil JÁRNSVIPT með hríng og keng við, eigi ólíkt því, að það hefði verið svipukengur og sviptin verið negld í ólina.

311. S. d. Sami: Oddmjór SÍVALNÍNGUR úr kopar. Annar endinn er stífður og með holu í. Óvíst er, hvað þetta muni vera.

312. S. d. Sami: Stór KOPARHRÍNGUR slèttur, 2½ þumlúngur þvert yfir, óvíst til hvers.

313. S. d. Sami: Lítill STEINSNÚÐUR, ávalur annarsvegar en flatur hins vegar. Af því virðist líklegast, að það kunni að vera þráðarsnældusnúður. — Allir þessir hlutir (nr. 308—313) fundust í svo nefndum Smiðjuskógi, sem er fyrir framan alla bygð í Bárðardal, hèr og hvar á tvístríngi. Menn hafa það fyrir satt, að þar hafi fyrrum bær staðið, en hvenær sá bær hafi

lagzt í eyði er talið óvíst. Áður hefir þar mart fleira fundizt, helzt af kaupamönnum úr Hreppum sunnan.

314. (17/8 66. Gunnar Gunnarsson (á Hálsi í Fnjóskadal) aðstoðarprestur að Sauðanesi á Lánganesi): SKAFLASKEIFA fjórboruð. Það er dragstappa fornleg. Hún fannst í jörðu í Fnjóskadal.

315. S. d. Sami: KÍNGA úr eiri. Hún er fóðruð utan með þunnu bronzi eða látúni, er bendir á, að látún hafi þá verið talsvert dýrara en eir, og sannar þannig máltækið: „þeir verða að hafa eirinn, sem ekki hafa látúnið" (sbr. nr. 355). Á henni er að ofanverðu lítið auga, slitið, til þess að festa í að eins lítið band. Hún er öðrumegin slètt, með tveim hríngum á röndinni, en hins vegar eru tveir hríngar með rós innaní, er snúníngur gengur þvert yfir, og eru þær í fjórtándu eða fimtándu aldar stíl. Hún hefir verið gyllt. Menn hafa nú fundið svo margar kíngur hèr á landi, að þar af má með vísu ráða, að þetta skraut fornaldarinnar hafi tíðkazt hèr á fjórtándu öld, eða fram á fimtándu öld, er hálspeníngar (*„medaillons"*) tóku algjörlega við, sem enn í dag tíðkast meðal meiriháttar kvenna, og eru þeir þannig bæði hið elzta og ýngsta skraut (sbr. ritgjörð mína um kvennbúnínga í Nýjum Fèlagsritum, seytjánda árs bls. 26—27).

316. S. d. Sami: KOPARVALTA silfruð, með tveim götum, og hefir því verið negld ofaná eitthvað. Hún er einföld, en vel gjör. Eigi er hægt að segja, til hvers hún hafi höfð verið.

317. S. d. Sami: KOPARÞÖR, krækt og gagnskorin.

318. S. d. Sami: Lítill SVUNTUKNAPPUR úr kopar, allur gagnboraður með götum. Hann er ásamt öðru vottur um, að fátækt kvennfólk hefir ávallt reynt að tolla í tízkunni, en orðið að nota ódýrara málm til að skarta með, heldur en auðkvendin.

319. S. d. Sami: LAUFAMYLNA úr kopar[1].

320. S. d. Sami: SÍÐHEMPUPÖR, er svo eru almennt kölluð, úr kopar. Öðru parinu er rennt frá hliðinni eða röndinni inn í hitt. þesskonar pör sá eg á ýngri árum mínum á síðhempu, sem maður var í.

321. S. d. Sami: Rauð bót úr HÖKULKROSSI(?) útsaumuð, með snotrum rósum.

322. S. d. Sami: Krínglóttur HRÍNGUR sléttur, að mestu einfaldur, með litlu auga að ofan. Hann er 1 þumlúngur og 1½ lína þvert yfir. Til hvers hann hafi verið hafður er mèr óljóst, en vel hefði mátt binda við hann lykla, helzt smáa, enda bundu menn opt lykla við sylgjur með smáu auga. Hríngur þessi á að hafa fundizt upp blásinn í Voladalshaugi á Tjörnesi.

323. S. d. Sami: TRÈMYND af manni eða engli, af kertahjálmslilju úr Háls kirkju í Fnjóskadal.

324. 12/6 66. Einar Einarsson bóndi á Steinum. Tinbúið BRÝNI með gati í endann. það er 5 þumlúngar og 3 línur á lengd. Búníngurinn á því sýnir, hve mikið menn hafa haft við brýni sín á fyrri öldum. það fannst þar sem Hoftorfa heitir, nálægt steini, er Hofsteinn er nefndur, á afrètt frá Steinsholti, er liggur næst við Lánganes.

325. 9/7 66. Guðmundur Sigurðsson í Húsagarði á Landi, ýngispiltur: KNÍFSKAPT með koparkinnum, líkt og á borðkníf. þær eru negldar á með tveimur nöglum. Apturendinn er líkur og nr. 36. það fannst vorið 1866 hjá Húsagarði gamla á Landi.

---

[1]) Slíkar mylnur eru eigi (fremur enn mart annað) svo auðvirðilegar fyrir komanda tímann, sem margur kann að ætla, og mundi hver sá vinna safninu þægt verk og þarft verk, er vildi senda því þær, annaðhvort eina af hverju móti eða fleiri samskonar, svo það fengi nokkuð margar af þeim.

326. (9/7 66. Guðmundur Sigurðsson í Húsagarði á Landi, ýngispiltur): Grænn STEINN með gati á. Hann fannst nálægt Hrólfstaðahelli gamla.

327. S. d. Sigurður Ólafsson, bóndi í Húsagarði: STEINSNÚÐUR, sívalur annarsvegar, en hinsvegar flatur, með hríng í kríngum augað. Það mun vera þráðarsnældusnúður (sbr. nr. 313). Hann fann Sigurður hjá uppblásnum skálatóptum úti í hrauni, skamt frá Húsagarði gamla.

328. S. d. Sami: Slípuð TALA úr kristalli(?), eða öðrum líkum steini. Hún er hnöttótt og með sex lautum, er allar gánga sama veg, og er að líkindum úr steinasörvi. Hana fann Sigurður árið 1852 á sama stað og nr. 327.

329. 10/7 66. Guðmundur Pètursson, bóndi á Hofi á Rángárvöllum: BEINHÓLKUR, $1^1/_2$ þumlúngur á vídd og 1 þumlúngur á breidd. Öðrumegin á hólkinum eru tveir hirtir, og er annar með hálsbandi. Þeir eru auðsjáanlega grafnir í flýti, en þó vel og liðlega. Þeir toga á milli sín þrjú bönd eða þrjá orma, sem festir eru utan um trè(?) með hríngum. Hins vegar er knútur, er samsettur er af tveimur eða þremur ormum, í sama anda og tíðkaðist á elleftu öld, en bæði vantar nokkuð af knútnum og eins fæturna á hirtina, því að í fornöld hefir verið sagaður meira en þriðjúngur neðan af hólkinum. Báðumegin milli hjartanna og knútanna eru tveir tvöfaldir hríngar sirklaðir. Hólkur þessi hefir eflaust verið af einhverju vopni, líklega aptan á axarskapti. Þessi litli, en merki gripur fannst í dysi við Rángá, mitt á milli Keldna og Árbæjar. Dysið var hlaðið upp af steinum, eða steinum hlaðið umhverfis. Steinarnir voru vatnslitnir og ólíkir hraungrjóti því, sem þar er í kríng, og eru því auðsjáanlega teknir úr Rángá. Engi sáust þar manna bein, enda var þeirra eigi leitað. Dys þetta var uppi í brún eða barði, hèrumbil 10 faðma frá öðrum 4

eða 5 dysjum, sem þar eru. það er almenníngs sögn, að þeir sè hèr grafnir er fèllu með Hirti, bróður Gunnars á Hlíðarenda (um 987), er Gunnar barðist við Starkað undan þríhyrníngi í nesinu við Rángá, nálægt Knafahólum (Njála, kap. 63). Ef svo er, þá höfum vèr hèr ágætan hlut, svo að segja með ártali, er miða má við marga aðra hluti bæði erlendis og hèr á landi, því lèttvægar líkur munu verða dregnar til þess, að þetta sè annara manna dys, þvert ofan í Njálu og gamla sögusögn manna. það er valt að segja með vissu, hvað hjartamyndirnar og ormamyndirnar eigi að merkja. Mönnum gæti komið til hugar askur Yggdrasils, er hjörtur beit ofan, en Níðhöggur og ormar úr Niflheimi gnöguðu neðan. Eigi er heldur óhugsanda, að Hjörtur bróðir Gunnars hafi átt vopn það, sem þessi hólkur er af, og eigi þeir nafnar hans (hirtirnir) á hólkinum að merkja nafn hans, svo sem títt var á innsiglum á miðöldunum (sbr. innsigli Rafns Sveinbjarnarsonar, Hauks Erlendssonar og Bjarnar þorleifssonar). Gæti þá vel verið, að hólkur þessi hefði orðið eptir á vígvellinum, er Hjörtur fèll, því að varla mun Gunnar hafa verið í því skapi, að hann hefði farið að smala saman slíkum smámunum, er hann reiddi bróður sinn heim dauðan.

330. S. d. Sami: Ferhyrnd HRÍNGJA, þornlaus, með ill-læsilegum miðaldar-rúnaleturs blending. Hún fannst á þórsmörk.

331. S. d. Sami: KOPARINNSIGLI. það er aflángt og gengur lítið eitt í odd til beggja enda. það hefir að eins lítinn fót með auga að ofan. Allt í kríng á því stendur með engilsaxnesku latínuletri:

„S(igillum). ÞORLAKI. PS. SVEINI."

Á því miðju er kaleikur með dúk yfir, og kross þar yfir. það er eigi ýngra en frá fimtándu öld, en getur verið töluvert eldra það fannst, er verið var að taka grundvöll fyrir heygarði á Hofi á Rángárvöllum (sbr. nr. 351).

332. $^{10}/_{7}$66. Sæmundur Guðmundsson á Hrólfstaðahelli: BRONZI-ISTAÐ mjög fornlegt. Það er 3 þumlúngar og 7 línur á breidd yfir um skóinn, og með spaða að ofan, sem er 1 þumlúngur og 6 línur á breidd. Við hann hefir verið negld ólin með 4 nöglum. Skórinn er beinn og sléttur. Niður úr ístaðinu gánga tveir spaðar, sem eru framhald af hliðum ístaðsins, og út úr því neðanverðu eru tveir hnöttóttir agnúar. Á ístaði þessu eru tvær ormamyndir, og rísa ormarnir hver gegn öðrum með gapandi hausa, en eru bundnir saman á sporðunum. Líkar myndir eru á nr. 481 í „Worsaae's: Nordiske Oldsager 1859", sem og er með föstum spaða sem þessi; nr. 480 s. st. er og mjög líkt, en á því er laus spaði, er leikur í höldu. Nr. 482 s. st. er og líkt að gjörð, en hefir engan spaða, heldur höldu eða hald, sem nú er títt. Safn vort hefir og fengið annað mjög líkt ístað (sjá nr. 381). Öll þessi ístöð eru furðanlega smá, og öll eru þau auðsjáanlega frá sama tíma. Ístað þetta fannst 1866 í rústum af eyðijörðinni Merkihvoli, sem er fyrir innan Galtalæk, efsta bæ á Landi.

333. S. d. Sami: Lítið BRÝNI með gati í enda, er fannst hjá Hrólfstaðahelli gamla.

334. S. d. Sami: BELTISPARASTOKKUR úr kopar, með rósum í gotneskum anda og engils mynd í miðju.

335. S. d. Sami: KNAPPUR eða ÁDRÁTTUR með fornlegri ljónsmynd á, líkt og tíðkaðist á skjöldum, og með laufum allt í kríng. Hann fannst hjá Hrólfstaðahelli niður við á.

336. $^{9}/_{7}$66. Guðmundur Sigurðsson í Húsagarði, ýngispiltur: Lítil KOPARPLATA með rós. Hún fannst á eyðijörðinni Arlaugstöðum, skammt frá Húsagarði (sbr. nr. 157).

337. $^{16}/_{7}$66. Augusta Svendsen húsfrú á Ísafirði: Marglitur REKKJUREFILL. Hann hefir eigi hríngi, svo sem tíðast er, heldur er honum skipt í fimm sexhyrn-

ínga. Í hinum fyrsta sexhyrníngi er hrísla, sem dúfa situr uppi á, í öðrum hjörtur, með nafni hjartarins í, í hinum þriðja riddari með bauk, í hinum fjórða kórónaður leon, í hinum fimmta hrísla eða trè, sem tvær dúfur sitja í. Ofan til og neðan til á því er vers þetta með bandaletri:

„VERTV IFER OG ALLT VM KRING.
MED EILIFER (= eilifre) TILSION ÞINNE.
SITE GVDS EINGLAR SAMAN I HRING.
SÆNGINNE IFER MINN(e)."

Áður átti tjald þetta Þórdís Árna dóttir prófasts á Kirkjubæ í Hróarstúngu, og hafði það áður verið lengi í ætt Bjargar, móður hennar. Það á að hafa verið saumað af nunnum á Skriðuklaustri[1].

338. S. d. Anika Jensdóttir, húsfrú á Ísafirði: DRENGJAHÚFA. Hún er úr vönduðu efni, með silfurlögðum rauðum silkikrossi yfir um kollinn og svörtum skúf í miðju. Að neðan er svart flaugelsuppbrot með gylltum vírborðum. Slíkar húfur tíðkuðust á næstliðinni öld. Húfu þessa fèkk húsfrú Anika eptir Sigríði Ásgeirsdóttur, sem lengi hafði verið á Efstabóli í Önundarfirði og nú er eigi alls fyrir laungu dáin.

339. ¹/₈66. Gunnar Gunnarsson aðstoðarprestur á Sauðanesi: TRAFAKEFLI málað með rauðum, grænum og blám litum. Á það eru skornir mjög forneskjulegir knútar, sem væri það gjört eptir einhverju afargömlu. Á það er skorið með rúnum:

---

[1]) sögusögn þessi gæti verið sprottin af því, ef á reflinum væri svo kallaður nunnusaumur, annars hefir hún engan stað, því á Skriðu var múnka klaustur en ekki nunnu klaustur (stofnað 1493—1500) og versið er úr kvöldsálminum: „Ó herra guð, sem húm og dag" (prent. í Höfuðgreinabók. á Hólum 1772. II, 478), sem mun vera ortur á seytjándu öld.

J. S.

„A. G. D. A. K(eflið). ANNO. 1710."
Enn fremur er skorið á það líkt letur og á nr. 164, en er illt aflestrar. Menn ætla, að Hallgrímur faðir Þorláks á Skriðu hafi smíðað keflið(?).

340. ($^1/_8$ 66. Gunnar Gunnarsson aðstoðarprestur á Sauðanesi): Gamalt ÍSTAÐ, snúið á hliðunum og einkennilegt. Það fannst í fjalli vestanvert við Bárðardal fyrir 10—20 árum.

341. $^{18}/_8$66. Helgi Sigurðsson á Jörva, kandidat: LÁTÚNSKROSS, með því lagi, er „heraldikin" eða skjaldarmerkja-fræðin kallar liljukross. Hann er með ferhyrníng í miðju, og þar innan í er „I H S".

342. $^{19}/_8$66. Erfíngjar Eyjólfs Einarssonar í Svefneyjum, dannebrogsmanns: Stór SKÁPUR úr eik. Hann hefir verið um 3 álnir á hæð, allur strikaður og skorinn, með fjórum hurðum. Á tveim hinum efri hurðunum er skorinn riddari og riddarafrú. Riddarinn er herklæddur, með kollótta stálhúfu dreglaða á höfði, og er geislakóróna umhverfis stálhúfuna neðanverða. Hann er alskeggjaður. Frúin hefir bert hár, nema hvað hún hefir einskonar blómgjörð um ennið, með knút eða rós framan á. Hún hefir einskonar lín-pípnakraga um hálsinn og víðar klæðafellíngar um öxlina („púff"), sem endar neðan við öxlina.' Það er einskonar spánskur búníngur. Hvortveggja myndin er brjóstmynd. Á miðhurðina er myndaður skjöldur þverskiptur. Á efra hluta hans er smára-blað, rós og sóley(?) fimmblöðuð, en að neðan stórt blað, og beggja vegna við það fángamarkið „P. I." Bæði fángamarkið og annað verk á skápnum sannar þá sögusögn manna, að Staðarhóls-Páll hafi átt skápinn. Sú almenna sögusögn, að brjóstmyndirnar sè af Páli sjálfum og Helgu konu hans, virðist eigi geta staðizt sökum búnínganna, því eg þekki þess engi dæmi, að konur hèr hafi haft útlendan búníng, allt fram undir 1800. Bak hefir síðar verið sett í skápinn, því hið eldra, sem var úr „mahogni-"viði, var orðið fúið, og sömuleiðis hefir út-

skotin stètt, sem nú vantar, verið neðan á skápnum. Einar Sveinbjarnarson í Svefneyjum, faðir Eyjólfs, átti skápinn á undan honum, og hefir hann verið 90 ár í Svefneyjum.

343. 22/8 66. Sömu: Stór BAUKUR eggmyndaður. Hann er gjör úr „kókos"-hnot og látúnsbúinn. Hann hefir verið hafður fyrir tóbaksbauk eða tóbakspontu, en mun upprunalega hafa verið hafður fyrir púðurhorn, því að púðurhorn voru á fyrri öldum mjög áþekk hinum fornu tóbakspontum, einkanlega hinum kringlóttu. Á undan Eyjólfi í Svefneyjum átti Einar faðir hans(?) baukinn. þegar kona Eyjólfs var að alast upp með föður sínum, sira Jóhanni Bergsveinssyni, um næstliðin aldamót, sá hún slíka bauka, og báru menn þá í rauðum lausa(?)-vasa ofan á lærinu, eða ofanhalt á mjöðminni.

344. 26/8 66. Geir Bachmann, prestur í Miklaholti: Stór TALA svört. Hún er öll mjög einkennilega skorin. Yfir um hana liggur tenninga gjörð í þremur bogum. Niðri í sumum skurðunum sèst votta fyrir gyllíng. Töluna fann húsfrú Guðrún Magnúsdóttir, kona sira Geirs, fyrir nær 50 árum síðan, í moldarhrúgu fyrir vestan Gjábakka í Vestmannaeyjum.

345. S. d. Sami: Önnur TALA lík, en minni. Á hana er á þrem stöðum grafin mynd, sem líkist helzt hörpudiski eða báruskel. Hana fann Sigríður, dóttir sira Geirs, í Grindavík. — það er erfitt að segja, hve gamlar þessar tölur (nr. 344—345) eru, eða til hvers þær hafi verið hafðar. Helzt er til getanda, að þær sè tilbúnar á „paternoster"-band eða talnaband handa pílagrímum, eins og hörpudisklagið bendir á, því að hörpuskelin er alþekkt pílagrímseinkenni, er þeir báru á höttum sínum og klæðum, og má því ætla, að þær sè úr pápisku, eða frá pápiskum löndum komnar.

346. 6/9 66. Guðrún Hansdóttir í Reykjavík, yngisstúlka: PRJÓNASTOKKUR með rós á hliðum og ártalinu „1791".

347. 15/9 66. Katrín þorvaldsdóttir, húsfrú, í Reykjavík: SPAÐAHÚFA, öll baldíruð að framan með hvítum og gylltum silfurvír, og alla vega litum silkitvinna. Hún er frá Hrappsey, en er gjör af dætrum Skúla Magnússonar landfógeta. Slíkar húfur voru mjög tíðkaðar á stúlkubörnum á síðara hluta átjándu aldar, en þó varla fyrr, því að spaðafaldurinn eða breiði faldurinn, sem þá var kallaður svo, gagnstætt þeim sívala trafafaldi, er áður hafði tíðkazt, var eigi þekktur fyr en um 1765, en spaðinn á húfum þessum er auðsjáanlega í líkíngu þess falds. Áður höfðu stúlkubörn skarðhúfur, sem voru eins, nema hvað þær höfðu knapp (opt stóran silfurknapp) í kollinum. þessar húfur eru þó fráleitt eldri en frá því seint (?) á sextándu öld, því að þá hafði fullorðið kvennfólk mjög líkar húfur og í útlöndum.

348. S. d. Sama: Vandaður PRJÓNAKODDI úr silki, með tveim nálapípum innan í. Hann er saumaður með smágjörvum rósum, gulum og grænum. Sumstaðar er hann saumaður með gylltum vír. Á honum er ártalið „1776" og stafirnir „H. S. (d.)", sem er fángamark Halldóru Skúladóttur[1] landfógeta.

349. S. d. Sama: KVENNVASI, allur saumaður með skatteruðum(?) rósum marglitum.

350. 24/9 66. Pètur Guðmundssson bóndi á Skildínganesi: TRAFAKEFLI. það er með haglegri rós að ofan, og vargshaus að aptan, en manns hendi að framan. Á það er skorið með höfðaletri:

„ULFHILDUR IONSDOTTER A ÞESSE KIEFLE ENN EINGINN ONNUR MED RIETT(u)."

---

1) Halldóra Skúladóttír var gipt Hallgrími Bachmann, fjórðúngslækni, í Bjarnarhöfn; þeirra son var sira Jón Bachmann.

J. S.

Á hliðarnar er skorið með latínuletri:

VIRDÁ. BID. EG. VIFID. VEL.
VÖNDUD. LITID. KIEFLES. RÖND.
AD. LIKTUM. SO. ÞIG. LINDIN. FEL.
MED. LIFI. OG. ÖND. I DROTTINS. HÖND.
AN(n)O. 1735[1].

351. $^{29}/_{9}$66. Pètur Guðmundsson skólapiltur í Reykjavík: Stórt KLAUSTURINNSIGLI eða KIRKJUINNSIGLI(?). Það hefir annarsvegar lítinn fót og gat á. Það er aflángt, með' oddi á báðum endum. Hinsvegar á það er grafin mynd af sankti Maríu, og heldur hún á barninu. Hún hefir kórónu á höfði, og er utan um hana fögur umgjörð, gjör í gotneskum anda, með tveim súlum beggja vegna, og bustarlöguð að ofan. Efst á bustinni er lilja, sem myndar krossinn, og eins er ofaná báðum súlunum. Beggja vegna á bustinni eru þrjár liljur í röð. Undir þessari umgjörð er einföld bust, sem einhver helgur maður stendur innaní, hann heldur saman höndunum og horfir til himins. Allt í kríng er greinileg leturlína með sama letri og á nr. 331, en þó ellilegra. Það hefir eigi enn orðið lesið, helzt sökum þess, að það mun vera mjög skammstafað. Gripur þessi fannst í Skagafirði[2].

352. $^{30}/_{9}$66. Stephán Sigfússon frá Skriðuklaustri í Norður-Múla sýslu, skólapiltur: Slèttur STEINSNÚÐUR, flatur annarsvegar, samskonar og nr. 313 og 327. Það mun vera snældusnúður. Hann fannst í kálgarði.

---

[1]) Úlfhildur Jónsdóttir hèt kona sira Stephàns Hallkelssonar, sem var prestur í Seltjarnarnes þíngum 1630—1659, og lifði hún nokkra stund eptir mann sinn andaðan. Ef þetta væri hennar nafn, þá væri ártalið og kannske vísan skorið síðar á keflið.

J. S.

[2]) Þetta kynni að vera innsigli nunnu-klaustursins á Stað í Reyninesi (Reynistað). J. S.

353. $^{1}/_{10}$66. Jómfrú Hólmfríður Bjarnardóttir í Reykjavík: Rósóttur PELI með tinstút.

354. S. d. Sama: TRAFAKEFLI, einkar haglega skorið. Á því stendur með höfðaletri:

„GUD. RVN. EI. ELLS. DOTT. ER. A. CIELF. ENN."[1]

Kefli þetta er mjög haglega gjört, með snúníngum og fléttíngum. Það er með rósum yfirum til endanna, í hreinum býsönzkum stíl. Skaptið er snúið, með tölu yfir. Að framan er drekahöfuð, er hefir mann í kjaptinum upp fyrir mitti, en hann lætur sèr eigi bylt við verða, en rekur hendurnar gegnum nasir drekans, og spennir greipum yfir um trýnið. Maðurinn hefir breiðan línkraga um hálsinn, breiðar axlaleggíngar, og leggíng á miðju baki, sem er seytjándu aldar búníngur (sbr. ritgjörð mína um kvennbúnínga í Nýjum fèlagsritum, 17. árs bls. 32—33).

355. $^{2}/_{10}$66. Guðmundur Sigurðsson, prestur að Gufudal: Leifar af STOKKABELTI. Það eru 6 stokkar stimplaðir, úr eiri, en fóðraðir með látúni (sbr. nr. 315) og þar til heyrandi pör, með gagnskornum 4 hríngum á hverjum stokk, og samkynja skjöldur með 4 hríngum. Belti þetta kom upp úr Staðar kirkjugarði í Steingrímsfirði, er verið var að taka þar gröf árið 1865. Þar af má ráða, að konur hafi hèr fyrrum verið grafnar í skautbúnaði.

356. S. d. Sami: NÁLHÚS, rennt af beini, og allt með krínglóttum gata-hríngum.

357. $^{10}/_{10}$66. Gísli Eyvindarson á Munaðarnesi: Brotin LYKLASYLGJA með „I H S", eins og nr. 27 og 210.

358. $^{6}/_{12}$66. Hermannius Elías Jónsson á Velli á Rángárvöllum, sýslumaður: Forn SYLGJA úr kopar með þorni. Hún er 1 þumlúngur og 6 línur þvert yfir, með opi á hliðinni, líkt og á nr. 97, en í staðinn fyrir,

---

[1]) þ. e. „Guðrún Egilsdóttir á keflin".

hnúða þá eru á báðum endum hríngsins tvö drekahöfuð eða ormahöfuð, sem horfa saman. Hríngurinn er digrastur í miðju, en mjókkar til beggja enda, og er allur með þverliðum. Hríngurinn er mjög slitinn. Þornið hefir eflaust upphaflega verið með drekahöfði, en þornið, sem nú fylgir, er auðsjáanlega talsvert ýngra en hríngurinn, og er lítið sem ekkert slitið, enda er það úr öðrum málmi. Sylgja þessi fannst í rústunum á Gunnarsholti gamla, í Rángárvalla sýslu. Hún er eflaust mjög gömul, einkum hríngurinn.

359. 23/12 66. Árni Halldór Hannesson á Litlu-þúfu, ýngismaður: HÚFA af einhverju úr hvítu postulíni, óvíst af hverju. Þar á er krosslagt blys, vel málað, og örvamælir „Amors" með blómhríng utanum. Á henni stendur einnig: „ANNO 1786."

YFIRLIT.

Tölurnar þýða nr. gripanna.

Efni gripanna (víða ekki berlega tilgreint):

Óvissir hlutir:

Kirkjur, kirkna skrúði og gripir.

sbr. Myndir.

Búníngur kvenna og gripir.

sbr. Myndir.

Búníngur karlmanna og gripir:

sbr. Hirzlur, myndir.

Búníngur kvenna eða karla:

Húsbúnaður:

Borðbúnaður:

Hirzlur eða ílát og gerfar:

Vopn, knífar og verjur:

Verkfæri m. fl.

Reiðtygi og búnaður hesta:

Tafl:

Leturmyndir:

Handrit og bækur:

Myndir:

[1]) sbr. Skýrslur og reikn. Bókmentafél. 1857, bls. IX.

Gagnskurður á koparpörum, 317.
Gagnboraður svuntu knappur, 318.
Skurður á koparknappi, 289. — á drykkjarskál úr fílabeini, 253. — á svartri tölu, 344. — skurður gamall á pallkistli, 24. — skurður á skáp, 219. 342. — á skeggknífsstokki, 273. — á spónastokki, 26. — á trafakefli, 203 a. 252. 354. — skurður vandaður á öskjum, 201.
Gröptur á beizlisstaung úr kopar, 127. — á knappi úr prinzmetalli, 209. 223. — á silfurskeið, 227. — á smíðisgrip úr tönn, 167.
Litir (málaðir) á tafltöflum, 1. — á bronzi, 240. — á postulíni, 359. — á trè, 62. 339.
Peníngar: koparpeníngur, 178. — saxneskur peníngur (bræðradalur), 185. — saxneskur silfurpeníngur, 208.

Listasmíði, sbr. Myndir:

Emalerað eða kolmelt látún, 182. — loptverk úr silfri, á hempuskildi, 149. — á hríngjustokki og beltissprota, 191. — gullrekið eða silfurrekið, 2. — smellt, silfurrekið, 2. 39. 216. — smellt með kopar og litum, 95. — smelltar glertölur, 157. — víravirki á silfri, 105. 188. 195. 288 a. 291. — víravirki á kopar, 130. 195. — filagran, 79. — Rennismíði, 54. 55. 75. 98. 205. 251 b. 356. — Skrautspjót, 216. — Skrautsverð, 2.
Vefnaður og hannyrðir: Baldírað, 347. — Hempuflos eða hempuborði, 92. — Perlusett sparlak, 199. — augnasaumur, 270. — nunnusaumur(?), 337. — knappar saumaðir með taglhári (hrosshári), 17. — einkennilegur saumur (með myndum) á altarisbrún, 52. — Sessuver, 89. — Skatterað(?), 349. — hríngofið, 277. — spjaldofið styttuband, 90. — silkivefnaður, 256. — grænt klæðishorn eða jaðar, 96. — vefnaður með vaðmáls vend, 8.

Stíll:

býsanzkur stíll, 29. 189. 354. — gotneskur stíll, 191. 334. 351. — fjórtándu eða fimtándu aldar stíll, 315.

Leifar af lifandi skepnum:

leifar af manni, 11. 134. — af dýri (vígtönn úr hundi), 85.

PRENTVILLUR.

Bls. 94^1: nr. 60, les: 160.

— 95^8: l. skemmu.

